

A stylized, light-colored map of Hungary is centered on the page. The map's outline is irregular, following the country's geographical shape. The text of the title is overlaid on the map.

**HONISMERETI
HÍRADÓ**

1974. 4. szám

HONISMERETI HÍRADÓ

1974. 4. szám

KIADJA
A HAZAFIAS NÉPFRONT HONISMERETI BIZOTTSÁGA

A SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG TAGJAI

ANDRÁSFALVY BERTALAN
BALOGH ISTVÁN
FRANK TIBOR
HALABUK JÓZSEF
HALÁSZ PÉTER (szerkesztő)
KAMARÁS REZSŐ (elnök)
MORVAY PÉTER
NAGY DEZSŐ
OLSVAY IMRE
SZABÓ FERENC
TÓTH LÁSZLÓ
TÖLTÉSI IMRE (felelős szerkesztő)

Szerkesztőség: 1360 Budapest, Belgrád rkp. 24. Telefon: 182—850
A kiadásért felel: *Töltési Imre*, a Hazafias Népfront Honismereti Bizottságának titkára
Készült 6000 példányszámban 4 (B/5) ív terjedelemben
74 5314 Nógrád megyei Nyomdaipari Vállalat balassagyarmati telepe
A címlap *Morvay András* munkája

A honismereti mozgalom helye a közművelődésben

I. A honismereti mozgalom

A honismereti mozgalom a közoktatás, a közművelődés, a tudományos és művészeti élet, a termelés, az alkotó munka minden területén, valamint a társadalmi szervezetek és mozgalmak keretében folyó vagy kialakítható tudatos, kollektív *tömegpolitikai tevékenység* a helyi kötődés, a nemzeti önismeret elmélyítésére, a szocialista nemzeti tudat, az alkotó hazafiság és proletárnemzetköziség fejlesztésére. Része a *Hazafias Népfront-mozgalomnak* s egyben eszköze is a szocialista nemzeti egység alakításában, a hazafiságra, hazaszeretetre és közéletiségre nevelésben.

A hazafiság, a hazaszeretet értelmi és érzelmi kötődés a honhoz. Tettekben, alkotó munkában, magatartásban nyilvánul meg. Tudatosságát erősíti a szülőföldnek, a lakó- és munkahelynek, a népnek, a nép kultúrájának, a munkásosztály társadalmi rendjének, a szocializmus építésének egyre szélesedő és egyre teljesebb megismerése.

A honismereti mozgalom a közművelődésnek is szerves része. Nevelő-tudatformáló munkájában az egyes embereknek környezetük, hagyományaik, nemzeti-, népi múltjuk iránti érdeklődését, szeretetét aktív és aktivizáló ismeret-szerzéssel-ismeretnyújtással, a szép és a jó megláttatásán alapuló esztétikai és etikai élményekkel egyfelől szoros értelmi és érzelmi kötődéssé, másfelől tudatos, magatartásban és tettekben is megnyilvánuló, alkotó, szocialista hazafisággá és proletár internacionalizmussá fejleszti.

A honismereti mozgalom, ez az önmagában is szerves egység tehát része és eszköze egy tömegpolitikai és egy művelődési mozgalomnak, amelyek maguk is részei és eszközei a szocializmus-kommunizmus építésének. A keitős kötődés nem bontja meg szerves egységét, hiszen politikai-világnézeti céljai vannak. A honismereti mozgalom egységét végső soron az biztosítja, hogy mind a Hazafias Népfront-mozgalomnak, mind a közművelődésnek elvi, elméleti összefogója, irányítója a Magyar Szocialista Munkáspárt.

II. A honismeret és a közművelődés kapcsolata

A közművelődés politikai-világnézeti nevelő-tudatformáló tevékenység, része és eszköze a szocialista kulturális forradalomnak. Alapját, tömegbázisát, fejlődésének lehetőségeit a kulturális forradalom megvalósítására hivatott dolgozó tömegek művelődési mozgalma adja. Ez a mozgalom szabadidőben történő művelődés. Benne a részvétel önkéntes. Nevelő-tudatformáló hatása az azonos érdeklődésű emberek demokratikusan vezetett-irányított csoportjaiban bontakozik ki, válik élővé. E csoportok a közösen végzett alkotó munka személyiség- és tudatformáló hatására fejlődnek tartós közösségekké. Politikai-világnézeti

nevelő hatásuk *közvetetten érvényesül*: a valóság, az okok, összefüggések, törvényszerűségek megláttatásával, meggyőzéssel, esztétikai és etikai elmény nyújtásával.

Művelődési közösségek elsősorban a közművelődés „elsődleges területein”, tehát azokban az intézményekben alakulnak, amelyek a közművelődés fejlesztésére létesültek (művelődési otthon, közművelődési könyvtár, múzeum stb.), valamint az oktatási intézményekben. Többségükben műkedvelő művészeti csoportok, illetve ismeretszerző-ismeretterjesztő szakkörök, egyesekben pedig együtt folyik a művészeti és az ismeretszerző tevékenység (irodalmi színpad, filmesztétikai-kör stb.). Munkájukban kiemelt helyet foglal el a nevelés egyik vagy másik területe, a többi pedig e köré fonódik. A művészeti csoportoknál például — az illető művészeti ág ismereteire, a munka közben kialakított készségekre és képességekre támaszkodva — az *esztétikai nevelés és az ízlés fejlesztése* a fő feladat. A honismereti közösségekben — a helyismeret, a helytörténet, a néprajz stb. útján — a helyi kötődés erősítése, a *szocialista hazafiságra és proletár internacionálisra nevelés*. Ez azonban nem jelenti azt, hogy kizárólag ez a feladatuk. A gyakorlatban a nevelés egységes és osztatlan, hiszen célja a *teljes emberi személyiség* formálása.

Azokat a *művelődési kollektívákat*, amelyeknek elsődleges, fő törekvésük, céljuk szülőföldjük, lakóterületük, munkahelyük, tájegységük jobb, tökéletesebb megismerése, s ebből a célból kutatják, gyűjtik, feldolgozzák a társadalmat, a népelet szellemi és tárgyi megnyilatkozásait, emlékeit; ápolják és továbbfejlesztik a szocialista közösséget erősítő kulturális hagyományokat, szokásokat; megemlékeznek a történelmi eseményekről, gondját viselik a nemzeti értékeknek, emlékeknek stb. — *honismereti közösségeknek* nevezzük.

Legfőbb jellemzőjük, hogy a közvetlen megismerésen keresztül tudatosan erősítik tagságuk értelmi-érzelmi kötődését egy-egy adott településhez (város-hoz, városrészhez, községhez), munkahelyhez, foglalkozási ághoz, tájhoz; azok múltjához, jelenéhez és jövőjéhez. Nevelő tevékenységük az a alkotó szocialista lokálpatriotizmust, a nagyobb felelősségvállalást, a közeletiséget szolgálja.

Ilyen közvetlen honismereti közösségek: a helytörténeti (üzem-, falu-, város- stb.- történeti) és krónikairó csoportok, a munkásmozgalmi, néprajzi, biológiai, földrajzi név-gyűjtő és egyéb gyűjtő kollektívák, a múzeum- és várbarát-körök, a természet- és műemlékvédelmi bizottságok, szociológiai kutatócsoportok stb.

A művészeti, irodalmi, a termelő vagy a természettudományos területen működő egyéb közművelődési csoportok, művelődési közösségek — amíg csak az adott művészeti ágazat, szaktudomány vagy foglalkozási ág területén akarnak mélyebb ismeretekre szert tenni, még nem végeznek „honismereti” tevékenységet. „Honismereti jellegű”-vé akkor válik munkájuk, amikor tudatosan kezdik tanulmányozni, feldolgozni és ismertetni szakáguk történelmi múltját, vagy jelenét, a társadalmi vonatkozásokat, hagyományokat stb.

Például:

- ha egy *olvasó kör* a könyvek megismerésén túl kutatja, ápolja az adott település vagy táj irodalmi, nyelvi hagyományait, sajátosságait;
- ha egy *kertbarát kör* nemcsak a kertészeti hozzáértés növelésén fáradozik, hanem feltárja, kutatja a kertészeti kultúra helyi kialakulásának, fejlődésének eredményeit, főbb állomásait, kiemelkedő művelőit, társadalmi és gazdasági hatását;

- ha egy *fizikai szakkör* magára vállalja a nagy fizikusok, feltalálók életének, alkotásainak számbavételét, technikatörténettel, egy-egy üzem műszaki fejlődésének kérdéseivel is foglalkozik;
- ha egy *amatőr filmklub* a termelő munkának gyárban vagy szervezetben ellesett mozzanatait örökíti meg;
- ha egy *szocialista brigád* forradalmi, munkásmozgalmi hagyományokat gyűjt, műemlék, nemzeti emlékhely gondozását, megismerését vállalja, összegyűjti a korábbi idők szerszámaikat, gépeit, azokat kijavítja, karbantartja, gyártörténeti kiállítás vagy múzeum számára modelleket készít stb.

Az így működő, az ilyen *társadalmi többletet* vállaló közösség munkáját megkülönböztetésül mondhatjuk „*honismereti jellegű*”-nek, de a közösség ezirányú tevékenysége révén ténylegesen *részévé vált a honismereti mozgalomnak*.

III. A mozgalom meghatározása

Többször, több vonatkozásban ismételtük a „*mozgalom*” szót. Beszéltünk művelődési (közművelődési) és népfront-mozgalomról, s az ezeken belül élő honismereti mozgalomról. Ezért meg kell határoznunk, hogy mit értünk mozgalomról.

A *mozgalom* a tömegek tudatos vagy tudatosuló, meghatározott célra irányuló, kezdeményező, cselekvő, alkotó tevékenységének és a célt meghatározó, annak elérését segítő, az erőket összefogó irányításnak dialektikus egysége. Az egységen belül a tömegek mozgásának és az irányításnak egymáshoz viszonyított arányát a mozgalom jellege, célja, tevékenységének tartalma mellett az adott társadalmi-politikai helyzet, továbbá a mozgalom fejlettségének és fejlődésének foka határozza meg.

A mozgalom alapja — mind kibontakozásakor, mind további életében — a gazdasági-kulturális fejlődés hatására a nagyobb társadalmi csoportoknál, rétegeknél tömegesen jelentkező érdeklődés, igény, szükséglet, törekvés. Az a „felülről jövő” kezdeményezés, amelynek a tömegek közt nincs ilyen alapja, csak átmeneti eredményt hozhat, mivel „alulról jövő” cselekvési, azonosulási készség híján elsorvad. A honismereti mozgalom kezdettől fogva alulról fölfelé épülő, a kisebb közösségektől a nagyobbakhoz, végső soron az *egészhez* vezető társadalmi mozgás.

Fennmaradását, fejlődését, hatékonyságát különösen három tényező biztosítja:

- tömegeinek — az egyeseknek, a kisebb-nagyobb közösségeknek — kezdeményezése, alkotó tevékenysége, együttműködése;
- az *egységes cél* eléréséhez vezető helyileg legjobb út és módszerek megtalálása, általánosítása;
- az eszmei és mozgalmi, a szakmai és módszertani irányítás jóindulatú figyelme, bátorítása, támogatása.

A társadalom egyes tagjaitól vagy csoportjaitól kiinduló kezdeményezés, illetve tevékenység mozgalommá fejlődésének alapfeltétele a tudatosan kialakított *társadalmi szervezethez*. Ez a mozgalmi tevékenységben és az irányításban egyaránt nélkülözhetetlen. Szervezettségen azonban nem szigorú *szervezeti felépítettséget* vagy minden szinten azonos *szervezeti kötöttséget* értünk. Ezek a mozgalom jellegétől függően lazábban vagy szorosabban alakíthatók ki.

Egy mozgalom csak akkor termő, életrevaló, ha része és segítője kora társadalmi mozgásának, haladásának, azzal szervezeten összekapcsolódik. *A honismereti mozgalom tehát a szocializmus építésének, s ezen belül — mint művelődési mozgalom — a szocialista kulturális forradalomnak része és eszköze kell, hogy legyen.*

IV. Szervezettség, irányítás

A mozgalom *alapegységei* — különböző szervezeti keretekben működő honismereti közösségek — céljukhoz, munkájuk tartalmához leginkább megfelelőnek talált, lazább vagy szorosabb szervezetet építenek ki. Ezen egységek feladatát, tervszerű, folyamatos működését, egymás közötti kapcsolatát — azon túl, hogy maguk is együttműködésre és kölcsönös segítségre törekednek — a *területi irányítás* biztosítja mind állami, államigazgatási, mind mozgalmi (Hafias Népfront, KISZ stb.) vonatkozásban.

A honismereti közösségek — ha a közművelődés különböző területein, egy-egy tudományos terület vagy művészeti ág vonzásában dolgoznak is — részei egy kisebb-nagyobb *közigazgatási egység* (község, város, járás, megye), táj, s ezeken keresztül az ország közművelődésének, honismereti mozgalmának.

1. A honismereti közösségek munkájának tartalmát, érdeklődésük irányultságát elsődlegesen a *működési hely* határozza meg: az *intézmény*, amelynek keretében alakultak, s a *község* vagy a *város* (és vonzási körzetük), ahol feladataik konkrétan jelentkeznek. Ebből következik, hogy munkásságuk elsődleges kezdeményezője, összehangolója annak a községnek, városnak a politikai, társadalmi, gazdasági és kulturális vezetése, amelyik az adott helyen a közművelődésnek, a társadalmi, gazdasági és közéleti fejlődésnek felelős gazdája. A helyi vezetés e feladataihoz igazodva szabhatja csak meg, hogy az iskola, a művelődési otthon, a könyvtár, a KISZ-szervezet, az üzem stb. — a maga keretébe ágyazottan — milyen honismereti közösségeket hozzon létre, milyen tárgykörben, hogyan tevékenykedjék, s ehhez honnan és milyen támogatást kapjon stb. A párt-, a tanácsi és népfrontszervek együttesen gondoskodjanak arról, hogy a honismereti közösségek hatékonyan tevékenykedjenek és szervesen illeszkedjenek a kitűzött politikai és közművelődési célok megvalósításán fáradozó közösségek egységébe. Hasonló előrelátással kell megszervezniük, hogy a honismereti közösségek — az óvódás kiscsoporttól az iskolai, üzemi közösségeken át a nyugdíjas klubig — résztvevőiket kézzől-kézre adják s egymást kiegészítve-kiegészítve együttműködjenek.

2. Egyeztető, összefogó, módszertani-szakmai munkával irányítanak:

- a) a helyi tanácsi intézményeket felügyelő — járási, megyei, országos — közigazgatási központok a már kialakított vagy kialakuló művelődési-otthoni, könyvtári, múzeumi, levéltári stb. hálózatuk révén;
- b) az egyes tudományos területek magasabb szintű intézetei, intézményei, társaságai;
- c) a társadalmi tömegszervezetek, mozgalmak egy-egy nagyobb egységet — járás, megye, ország — átfogó központjai.

3. A honismereti mozgalom igényli a *támogató, segítő, tájékoztató irányítást*

- a) azoktól a helyi és országos intézményektől, amelyek tevékenysége a mozgalomban is jelentkező egy-egy részterület kutatására, feltárására, dokumentálására stb. irányul (múzeumok, levéltárak, könyvtárak, pártarchívumok stb.);
- b) az egyes tudományos területek kutató intézményeitől, társaságaitól;
- c) azoktól a társadalmi tömegszervezetektől és mozgalmaktól, amelyek a honismereti mozgalmat a sajátjuknak tekintik;
- d) az egyéni gyűjtőktől, kutatóktól, krónika- vagy monográfia-íróktól, szakemberektől stb.

4. Mindezek tevékenységének összefogója, összehangolója a Hazafias Népfront Országos Elnöksége mellett működő *Honismereti Bizottság*, amely elemző munkával, általános irányelvek kidolgozásával, elvi állásfoglalásaival, elméleti tisztázással, kiadványaival, országos évfordulók megünneplésével, akciók indításával, országos pályázatok kiírásával, a helyi kezdeményezések felkarolásával stb. a mozgalmat az egységes fősodorban tartja. Munkájában segítséget, támogatást kap a Hazafias Népfront Országos Elnökségétől, az egyes feladatokban közreműködő állami főhatóságoktól, tömegszervezetektől, tudományos intézményektől, társaságoktól és magától az eleven, kezdeményező mozgalomtól.¹

Töltési Imre — Dr. Novák József

TOKAJBAN TARTOTTÁK MEG a népművészet ifjú mestereinek 1974. évi nyári táborát. A résztvevők többsége régi ismerősként találkozott: megismerkedhettek egymással a korábbi években Faddon, de az Ifjú Népművészek Studiójának immár több mint egy éve tartó előadássorozatán is. A tábor elsődleges célja három alapvető tevékenység fejlesztése volt: az *alkotás, a tanulás és a közös cselekvés*.

Kezdetben úgy látszott, hogy az alkotáshoz nincsenek meg a szükséges feltételek, kevés volt a szerszám és az anyag. Később azonban éppen ez a szükség vált új értékek szülőjévé: a kovácsok szerszámot készítettek, mások a rossz fazekaskorong helyett újat csináltak, sőt elkészült egy égetőkemence is a Bodrog partján. A falu vezetőinek közbenjárására dolgozhattunk a helyi üzemekben: két hatalmas nyárfa kivágásához és feldolgozásához is hozzájárultak. Az egyik törzséből bődönhajó lett, de felhasználtuk a kérgét is. A másiktól monumentális szobor készült, amelynek nemcsak a kivitelezése volt közös, de tervezését is aprólékosan megvitattuk egymással.

Az ismeretek fejlesztésének gerincét az esténként sorakerülő előadások adták. *Vekerdi László, Fekete György és Papp Gábor* előadásai nagy élményt jelentettek mindenki számára. Ugyancsak értékesek voltak az önmaguktól szerveződő szakmai beszélgetések, mesterségbeli bemutatók. De nemcsak új technikai szakanyagot ismertettek meg egymással a résztvevők, hanem sor került képzőművészeti, irodalmi vitákra is.

A tábor szakmai vezetését *Péterffy László* szobrászművész látta el, kiválóan. A közös megbeszéléseken túl mindig talált módot arra, hogy egyénenként is foglalkozzék a résztvevőkkel. A színvonalat nagyban emelte az a szerencsés körülmény, hogy velünk együtt szállásolták el az olvasótábor vezetőit is és így tartalmas kapcsolatot tudunk kialakítani *Czakó Gábor, Mócsi Ferenc és Buda Ferenc* írókkal.

Báthory János

¹ A cikk befejező részét a következő számban közöljük.

Csepel felszabadulásának előtörténete¹

Amint a szovjet csapatok 1944. szeptemberében átlépték a magyar határt, a 2. Ukrán front feladata lett az Alföld felszabadítása, majd a 3. Ukrán Fronttal karöltve Budapest bekerítése és elfoglalása. A felszabadítandó területeken jelentős ellenállást kellett leküzdeniük: itt volt a 6. német hadsereg, amelynek megerősítésére Európa más területeiről 25 német hadosztályt hoztak, s az itt tartózkodó német alakulatok közé ékelődtek a 2. és 3. magyar hadsereg német parancsnokság alá rendelt egységei.

A Tisza mentén folyó, sikerekkel kecsegtető harcok úgy alakultak, hogy a 2. Ukrán Front vezérkara már Budapest felszabadításának tervezésébe kezdhetett, s október 30-ra sikerült is felszabadítaniok Lajosmizsét. A Cegléd felé törő szovjet egységeket azonban a német ellentámadások november 1-én és 2-án megállították, ennek következtében a harcok közvetlenül a Budapest irányában álló szárnyakra helyeződtek át. Az itt küzdő gépesített szovjet egységeket a 99. lövészhadosztállyal erősítették meg. Ennek eredménye az volt, hogy a szovjet csapatok egyik éle november 2-án Alsónémedin át eljutott Dunaharaszti, Rákóczi-liget területéig. Dunaharasztiól északra és délre jelentős magyar és német kötelékek álltak, többek között Lajosmizse és Kunszentmiklós térségében az 1. magyar lovas hadosztály alakulatai. Ennek az alakulatnak — amelyet a magyar kormány 1944. nyarán a németek rendelkezésére bocsátott — a Csepel-sziget felszabadításakor fontos szerep jutott. A korábban jelentős lovas sereget a Pripjet mocsarakban² vetették be először. Amikor visszakerültek Magyarországra, az Alföldön folyó hadműveleteknél utóvédharcokban vettek részt, s a már erősen lecsökkent létszámú alakulat a Csepel-szigetre került.

A korábban említett váratlan és sikeres szovjet előnyomulás miatt nagy német erőket összpontosítottak Dunaharaszti térségében. A Budapest alá sűrített német hadosztályok november 3-án és 4-én megállították a 2. Ukrán Front balszárnyán előretörő szovjet alakulatok támadását, emiatt a harcok a 2. Ukrán Front középső és keleti szárnyán lángoltak fel.

November 3-án és 4-én a huszárok megszállták a Kis-Duna jobbpartját. A megszállás időtartama alatt többször is előfordultak összetűzések egy-egy szigetért, alkalmas támaszpontért. A Kis-Duna keskeny és szinte álló vizén könnyű volt az átkelés és ezért a katonaság az itt található csónakokat kivétel nélkül meglékelte. Német alakulat ekkor még kevés volt a szigeten — csupán a bombázások óta egy légvédelmi tüzéregység —, a front közeledtére jelentek meg egyre nagyobb számban. Így került ide először egy SS alakulat, amely a dunaharaszti híd és a Szigetszentmiklós közötti partvonalat szállta meg.

¹ A felszabadulás 30. évfordulójának megünneplésére készülődő honismereti-helytörténeti szakcsoportok egyik fontos feladata a községük, városuk felszabadulásával kapcsolatos események írásos és szóbeli emlékeinek, dokumentumainak felkutatása, összegyűjtése, feldolgozása. Ilyen munkálatok keretében készült dr. Zachár László itt közölt cikke is. (Szerk.)

² Pripjátý folyó mocsaras része a Bjelorusz és az Ukrán Szocialista Köztársaság, valamint Lengyelország határainak hármass találkozásánál (Szerk.)

A 3. Ukrán Front alakulatai a pécsi hídfőállásból északi és nyugati irányba törtek előre. A Dunapentelénél kialakított szovjet hídfőállás a Kis-Duna vonalánál lévő szovjet csapatokat támadásra ösztönözte. A vizen való átkelés előkészületei meg is kezdődtek, amit a lovashadosztály közvetlenül is észlelt: az éjszaka leple alatt kitért a támadás elől és Ercsi irányában a Nagy-Dunához vonult. A csapatok áthajózását a III. hadtesthez tartozó és a Háros szigetén levő műszaki táborban állomásozó 112. önálló utászszázad végezte. A szovjet átkelés november 21-én indult meg, mégpedig olyan gyorsan, hogy a Tököl irányába törő alakulat utólérte a huszárokat, az átkelést azonban nem zavarta meg. A huszárok aztán Tököltre északra ismét visszatértek a szigetre.

A november 21-én 23 órakor megindult támadással a szovjet 23rd hadtest 316. lövészhadosztályának és a 108. gárdalövészadosztályának a katonái érték először a sziget partjára. Majosháza és Szigetcsép között 24 órakor kezdődött meg az átkelés. November 22-én reggel 6—7 óra között keltek át a fassi zsilipnél, a Somlyó szigeten, Ráckevén az Árpád malomnál, a tököli erdőnél és Taksonynál. A sziget déli részének felszabadítása kevés csatározással gyakorlatilag simán történt. A szigeten Tököl irányában áttörő szovjet csapatok megállítására, valamint a Tököltre délebbre átkelő alakulatok védelmére megjelent ugyan három német páncélos, de a templom felrobbantása után Csepel felé elvonultak. Tököl 24-én reggel, Szigetszentmiklós 25-én szabadult fel. Ez utóbbi helyen este néhány páncélos kíséretében ismét megjelentek ugyan a németek, de 26-án Lakihegy felé végleg elhagyták a falut. Halásztelek is 26-án szabadult fel. Erdemes megemlíteni, hogy a Dunai Repülőgépgyárban a még el nem szállított gépeken szinte a végső percig dolgoztak. Az utójára elkészült repülőgép golyózáporban emelkedett fel a repülőtérrel, s az ott dolgozók utolsó csoportja ugyancsak golyózáporban, teherautón hagyta el a gyárat.

A szigetünkön levő községek felszabadulásának időpontját és az ott megjelent szovjet csapatok számát egyeztetve kiderül, hogy az alakulatok kelet-nyugat irányba haladva egyszerre érték el a Nagy-Dunát. A Budapest déli részén levő német egységek viszont oldalazó támadással fenyegették a szovjet csapatokat, így azok november 26-tól kezdődően a felrobbantott dunaharaszti hídtól a Lakihegy melletti Nagy-Dunáig terjedő védelmi vonal kiépítésébe kezdtek.

Időközben a 3. Ukrán Front csapatai a Dunántúlon megközelítették Székesfehérvárt, s ez a tény arra serkentette a 2. Ukrán Front parancsnokságát, hogy — Budapest bekerítését elősegítendő — átkeljen a Dunán, s az átkelés színhelyéül ugyancsak Ercsit választották. Az előkészületek nagy erővel megindultak, a szovjet utászok a kijelölt térségben kilenc helyen álltak munkához, s ebben a környékbeli falvak férfi lakossága is résztvevett. A németek megtévesztése céljából Ercsinél — a kápolnával szemben — a szovjet utászok látványos hidépítésbe kezdtek, amit aztán a német légerő állandóan bombázott.

December 5-ére virradó éjszaka kezdődött meg az átkelés: először az 107th lövészezred első századának sikerült észrevétlenül a túlsó partra jutnia. A németek felocsúdván, többszöri ellentámadást indítottak a partra jutott szovjet egység ellen. *Makarov* főhadnagy — századparancsnok — azonban nemcsak kivédte a németek támadásait, de utánuk a 206. lövészezred egy zászlóalja is átkelhetett és még aznap 4 km széles és 2 km mély hídfőállást tudtak kialakítani. Meg kell említeni, hogy az átkelők első csoportjainak egyikével tartott *Wertheimer Ede*, a Weiss Manfréd-gyár edényüzemének dolgozója is, aki ez alkalommal olyan súlyosan megbesült, hogy az akkor Gyónon működő szovjet tábori kórházban elhunyt és a gyóni temetőben hantolták el.

Erdemes még azt is megemlíteni, hogy Dunaharasztnak a szovjet csapatok által fel nem szabadított részéről többen átjártak Csepelre dolgozni és megnyugtató híreket hoztak a szovjet csapatok magatartásáról. Amikor azonban Szigetszentmiklós fe-

lett kialakult az új szovjet arcvonal, ez az átjárás megszűnt, annál is inkább, mert velük szemben a magyar-német csapatok — munkaszolgálatosok közreműködésével — erősítési munkálatokba kezdtek. A Felső-tagban — Gere Pál tanyája előtt — elektromos aknazárat helyeztek el, s Gere Kálmán tanyája mellett levő gyümölcsösben állították fel és alkalmazták először a Szálasi röppentyűket. A védelem gerincét itt is a lovashadosztály képezte, parancsnokságának harcálláspontja a gyári óvoda épületében volt. Az alakulatok lőszerutánpótlását a katonai parancsnokság közvetlenül a Weiss Manfréd-gyárból szerette volna biztosítani, de a gyár igazgatósága a kérést megtagadta, mire a katonaság erőszakkal vitte el a meglévő készleteket. A benzint ugyancsak a csepeli kőolajfinomítókból hozták.

Mivel a front egyre jobban közeledett, a német parancsnokság elrendelte Csepel Széchenyi utcától délre eső részének polgári kiürítését. Az illegálisban levő baloldali erők azonban széleskörű szervező munkába kezdtek a kiürítés megakadályozása érdekében. Ennek eredményeként december 5-én hatalmas tömeg vonult fel a csepeli községháza elé s a kiürítési parancs visszavonását követelték. Drámai jelenetek után a német parancsnokság meghátrált és a kiürítési parancsot visszavonta. Az események alatt híre ment, hogy a nyilasházban a nyilasok fogva tartják *Aug István* elvtársat s *Klement* elvtárs vezetésével néhányan kiszabadítására indultak. A tűzharcban több nyilas elpusztult, de áldozatul esett *Kormos László* ifjúmunkás is. Ugyanekkor a községházától hazatérülő tömeg a piacon kövekkel dobálta meg a mozi előtt tartózkodó motoros német katonákat, akik a tömegbe löttek és egy aszszonyt megöltek.

Ezen a tüntetésen bebizonyosodott, hogy Csepel társadalmának baloldali vezetői képesek eredményesen befolyásolni a tömegeket. A baloldali érzelműek irányítására már korábban megalakult a „13-as bizottság”, amelynek tagjai részben baloldali szociáldemokraták, részben illegális kommunisták voltak. Ez a bizottság szervezte meg a kiürítés elleni akciót is; úgyszintén a Csepelen állomásozó katonák közti propagandát. A katonaszökevényeknek iratokat, ruhát szereztek; terveket dolgoztak ki a hatalom átvételére, a közbiztonság megvédésére, a gyárakban a munka megindítására, sőt egy felkelésre is gondoltak. Ez utóbbiban azonban a bizottság tagjai nem voltak egységes állásponton: a szociáldemokraták főlegesen véraldoznak, a kommunisták viszont becsületbeli kötelességüknek tartották. A bizottság álláspontjától függetlenül a kommunisták utasították *Gyárfás Kálmán* és *Fejtő Antal* elvtársakat, hogy vegyék fel a kapcsolatot a szovjet csapatok legközelebbi parancsnokságával. December elején a két Duna közti arcvonalon megélénkült a harci tevékenység. A magyar-német vonalak fellazultak és Csepel lakosai közül sokan átszivárogtak Szigetszentmiklósról, részben az élelemhiány, részben a várható életveszély elől. *Gyárfás* és *Fejtő* elvtársaknak is így volt módjuk átjutni a fronton a szovjet parancsnokságra, december 29-én. A szovjet parancsnokkal megállapodtak abban, hogy január 3-ára Csepelen felkelést szerveznek és ezzel itt is megnyitják a frontot. A felkelés megszervezése azonban nem sikerült, ezért *Gyárfás Kálmán* és *Fejtő Antal* ismét átment a szovjet parancsnoksághoz, de újabb akciók megszervezésére a frontokon történt változások miatt már nem volt szükség. December 9-ig ugyanis a szovjet csapatok felyomultak egészen Csepel alá, Csillagtelep és Királyerdő-Horgásztanya vonaláig. A Nagy-Dunánál az 1975., közepén az 1973., a Kis-Dunánál pedig a 275. szovjet lövészezred foglalt tüzelőállást.

December 7-én a 202. lövészezred támadást indított Dunaharaszti ellen, de a német SS alakulatok erős ellenállása miatt a támadás lelassult. Dunaharaszti északi peremén húzódó dombokra a németek jelentős tüzérségi erőt telepítettek s emiatt a Szelényi telepen és a Rákóczi ligeten túl a front megállapodott. Ekkor Budapest bekerítése sem sikerült, de a Velencei tónál a 2. és a 3. Ukrán Front csapatai találkoztak és elérték a németek által időközben kiépített Margit vonalat.

December 20-án kezdődtek azok a hadműveletek, amelyek megvalósították Budapest bekerítését s ez december 26-án, Esztergom felszabadításával vált teljessé. Az új helyzetben a németek Varsó környékéről irányítottak ide újabb páncélos hadtesteket, hogy a fővárosba szorult tekintélyes erőt felmentsék. Törekvésük csak annyiban járt sikerrel, hogy január 20-án Dunapentelénél kijutottak a Dunához, majd Adonyt és Ercsit is visszafoglalták. Ezzel a sziget községei ismét az arcvonalba kerültek. A veszély miatt — a szovjet parancsnokság intézkedésére — a polgári lakosságot egy időre biztonságosabb helyre telepítették.

A Soroksár felé vezető úton a szovjet csapatok csak lassan jutottak előre, mert az út mentén lévő dombok a németek számára igen kedvező védelmi lehetőségeket jelentettek. Január 8-án éjjel a 13-as bizottságnak tudomására jutott, hogy a magyar-német csapatok reggelig kiürítik a szigetet. A bizottság akcióba lépett: legelőször is kísérletet tettek a hidak megmentésére, de ez nem sikerült s a németek reggelre felrobbantották azokat. A bizottság a szovjet csapatok fogadására küldöttséget szervezett. Csepel kiürítéséről azonban más társadalmi szervek is tudomást szereztek, akik templomi zászlókkal felszerelve a szovjet csapatok elé igyekeztek s mivel a szovjet csapatok nem jöttek, a két küldöttség egyesülve jutott el Sziget-szentmiklósrá, ahol a szovjet parancsnokság tőlük értesült Csepel kiürítéséről.

A szovjet csapatok első terepkutatói és járőrei a Királyerdő, illetve a mai Csillagtelep felől érkeztek Csepel belterületére. Csepel és Soroksár ugyanazon a napon szabadult fel.

Megindult a szabad élet, de ez még nem volt egészen zavartalan, hol német belövések adtak okot a riadalomra, hol bombázás érte a gyárat. (Ekkor pusztult el a zománcozó üzem.) A közelünkben dúló harcok lényegében az 1945. március hó 16-án megindult erős szovjet támadással értek véget.

Felhasznált irodalom:

Pataki Ferenc: A ráckevei járás felszabadulásának története a visszaemlékezések tükrében. *Gyárfás Kálmán*: Csepel ellenáll. *Kirschner Béla és Rácz Béla*: A Csepeli Vasmű első négy hónapja. *Zachár Gyula* huszár főhadnagy, az 1. lovashadosztály volt híradós parancsnokának visszaemlékezései és frontnaplója.

Dr. Zachár László

Vármezői zöldmázás csempe

Honismeret és névkutatás

I. Ritkán fordul elő, hogy az MTA Nyelvtudományi Intézete egy-egy tudományos mű megjelenése alkalmával szakmai bemutatót tart neves tudósok közreműködésével. Különösképpen ritka az, hogy egy ilyen ünnepélyes bemutató rendező szervei között a Magyar Nyelvtudományi Társaságon kívül szerepel még a Hazafias Népfőnt Országos Elnökségének Honismereti Bizottsága és a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat is. Szokatlanok az ilyen tanácskozások, hiszen aránylag nem sok tudományos szakkönyvről mondható el, hogy létrehozásában hivatásos kutatók mellett pedagógusok, középiskolás diákok, mérnökök, papok, munkások, parasztemberek és egyéb önkéntes munkatársak is fáradhatatlan szorgalommal működtek közre.

A magyar névkutatás szakembereinek és a honismereti mozgalom tekintélyes számú munkásának lelkes együttműködését bizonyítja két nemrég megjelent névtudományi kötet: Somogy megye földrajzi nevei (Szerkesztette Papp László és Végh József); valamint *Ördög Ferenc: Személynévviszsgálatok Göcsej és Hetés területén c.* munkája. Mindkét könyvet 1974. április 25-én mutatták be az említett intézmények az MTA felolvasó termében, különféle szakterületek, a néprajz-, a történettudomány, a földrajz stb. képviselőinek és egyéb érdeklődőknek.

Köpeczi Béla, az MTA főtájkára megnyitó beszédében röviden áttekintette a hazai földrajzinév-kutatás helyzetét. A XIX. századi gyűjtésekről szólva elmondta, hogy ebben a korszakban inkább a történeti helynévanyagot tartották fontosnak, a korabeli tudósok érdeklődése jórészt csak a névfejtésre, a nevek etimológiájának felderítésére irányult. Hatósági segédlettel sokoldalú anyagot gyűjtött össze 1862–65 között Pesty Frigyes történettudós, aki az akkori Magyarország minden egyes községébe kérdőívet küldött ki a dűlőnevek és a hozzájuk kapcsolódó ismeretek feljegyzése érdekében. Az adminisztratív, kérdőíves módszer sajátjaiból következően azonban nem alakult ki személyes kapcsolat a gyűjtők és a központi irányítás között, emiatt az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött anyag hiányos, a fejegyzésmód következtelen, a gyűjtemény nem teljes értékű. Egyes községekben csak felületesen töltötték ki a kérdőíveket, nem fordítottak gondot a hivatalos kataszteri nevek és a népi nevek megkülönböztetésére. Csak jóval később, Jankó János, Csűry Bálint, Szabó T. Attila, Benkő Lóránd, Lőrincze Lajos, Kázmér Miklós és Inczei Géza munkássága nyomán alakult ki a helynévgyűjtés korszerű módszere, az ő eredményeikre támaszkodva fogtak hozzá elsőként Zala megyében — az 1960-as évek elején — egy egész megye teljes anyagát tartalmazó földrajzinév-kötet elkészítéséhez.

A zalai kezdeményezésből azóta országos mozgalom lett. 1967-ben Szabolcs-Szatmár megye adta ki a baktalórántházi járás földrajzi neveit, 1969-ben pedig Heves megye az egri járásét. 1974-ben megjelent Somogy megye teljes névanaga. Az említett köteteken kívül befejeződött már a gyűjtés Vas, Győr-Sopron és Tolna megyében, valamint Csongrád megye nagyobbik részén.

A munka sürgősségét Köpeczi Béla az alábbiakkal indokolta:

„Szocialista építőmunkánk, a nagyüzemi mezőgazdaság kialakítása, üzemek, gyárak létesítése, mezőgazdasági termelőmunkánk nagy arányú gépesítése megváltoztatják a táj arculatát. Egybeszántódtak a szűk paraszti parcellák, a nagy táblákon nincs szükség a tájékozódást szolgáló földrajzi nevek egy részére, ezért ezek lassan feledésbe merülnek... A népi építéset nevezetesebb emlékeinek megóvása, illetőleg számbavétele mellett egyik legsürgősebb feladatunk ma a földrajzi nevek feljegyzése, hiszen — ahogy mondani szokták — már nemcsak a tizenkettedik, hanem a huszonegyedik óra is elűtött.”

A névgyűjtemény tudományos értékéről pedig így szól: „A somogyi kötet tudományos adattár, kincsebányója lesz a néprajz, a nyelvtudomány, a település- és művelődéstörténet kutatóinak, de sok érdekes adatot nyújt más érdeklődőknek is.”

Hasonló szavakkal méltatta Köpeczi Béla a másik bemutatott névgyűjteményt; Ördög Ferenc mintegy 50 ezer személynevet tartalmazó göcseji és hetési névtárát és tudományos feldolgozását is. Ennek a könyvnek a létrehozásában Zala megye anyagi támogatása mellett jelentős szerepe volt a társadalmi segítőknek is.

Bárczi Géza akadémikus meleg hangú üdvözlő szavai után *Szűcs Istvánné*, a KISZ Központi Bizottságának titkára köszöntötte a tanácskozás résztvevőit és gratulált az eredményes, színvonalas munkához. Nagy jelentőséget tulajdonított annak, hogy a honismereti munka keretében pedagógusok és diákok együttesen tevékenykedhetnek községük helynévanyagának összegyűjtésén. A somogyi kótetet lapozva igen sok diák nevét találjuk a gyűjtők között, olyanokét, akik érdeklődnek városuk és községük múltja iránt, s részt akarnak venni a néphagyományok megmentésében. Ennek a munkának különösen nagy a nevelőereje, hiszen a diákok tevékenysége a szülőföld, a haza alaposabb megismerését szolgálja, elmélyíti hazaszeretetüket és a valódi értékek iránti ragaszkodásukat. A néphagyományok gyűjtése szerves része a Kommunista Ifjúsági Szövetség által támogatott honismereti mozgalomnak. Nem azért, mert napjainkban divatosá vált a régiségek gyűjtése, hanem mert a KISZ is felismerte és magáénak vallja e mozgalomban rejlő nevelési lehetőségek politikai szükségességét. Jó lenne, ha ezáltal minél több fiatal döbbenne rá a természetes dolgok egyszerűségére, hasznosságára és szépségére.

Ugy vélem, hogy *Szűcs Istvánné*nek ez a határozott politikai koncepciót tartalmazó felszólalása nemcsak az eddigi eredmények összefoglalása volt, hanem a honismereti mozgalom további feladatainak a kijelölése is. Különösen figyelemre méltó az, hogy kiemelt jelentőséget tulajdonított az ifjúság aktivitásának, a kihaló szellemi értékek — köztük a földrajzi nevek — megmentésében való részvételének. Számunkra azért is lényeges ez, mert hiszen a jövő pedagógusai, tudósai is ebből az ifjúságból kerülnek majd ki és egyáltalában nem közömbös, hogy milyen az indításuk, milyen szakmai és politikai ösztönzést kapnak érdeklődési körük kibontakozásának kezdeti szakaszában.

Az elhangzott köszöntésekre a két érdekelt megye képviselője válaszolt. *Kocsis László*, a Somogy megyei Tanács elnökhelyettese röviden felvázolta azokat az erőfeszítéseket, amelyeket Somogyban a tudományos kutatómunka támogatása érdekében kifejtettek. Megyénk nem tudta máról holnapra teljesen felszámolni a múlt örökségét, a kulturális és gazdasági elmaradottságot. Ennek ellenére a termelőszövetkezetek megerősödése és a 60-as években megindult nagyarányú ipartelepítés kedvező gazdasági alapot teremtett a szellemi értékek ápolására és terjesztésére, a tudományos kutatómunka támogatására is. Így kezdődhetett el *Várkonyi Imre* és *Király Lajos* irányításával a somogyi földrajzi nevek összegyűjtése, majd később az MTA Nyelvtudományi Intézetének aktív bekapcsolásával az anyagot közzétéve kutatógárda megszervezése és a kötet megjelentetése.

Újvári Sándor, Zala megye Tanácsának elnöke azokról a feladatokról szólt, amelyek a nagy urbánus hagyományokkal nem rendelkező Zala megyére hárulnak a népi hagyományok megőrzésében. Szép példája ennek a zalaegerszegi falumúzeumi, a tíz évvel ezelőtt megjelent földrajzinév-kötet és Ördög Ferencnek most bemutatott könyve is. Sajátos történeti fejlődés folytán Göcsej és Hetés vidékén kevésbé pusztított a török veszedelem és a kuruc-labanc háború, s az itt élő lakosság ma is őrzi a honfoglaló magyarság nyelvi örökségét. Ennek a megővésére vállalkozott Ördög Ferenc, aki a megye anyagi támogatásával a földrajzinév-gyűjteményekhez hasonló értékű névtani munkát tett le a tudomány asztalára. A régebbi idők Zalából származó nyelvészeinek példája is kötelezi a mai vezetőséget, hogy támogassa a megyéjükhez kapcsolódó nyelvészeti kutatásokat. Megemlítette *Plandler Ferencet*, aki már 1832-ben írt a göcseji nyelvjárásról, valamint az orosznyvi származású *Kertész Manót* és a nemrég elhunyt *Pais Dezsőt*, akik ugyancsak szívükön viselték a szülőföld, Zalaegerszeg nyelvi múltját és jelenét.

Az ünnepi ülés második részében *Benkő Lóránd* a nyelv-tudomány, *Györffy György* és *Vörös Károly* a történettudomány, *Balassa Iván* a néprajz, *Mélykúti Mihály* pedig a kartográfia szempontjából értékelte a Somogy megyei kötetet, majd utána *Papp László* szólt a göcseji és hetési személynévtár névtudományi jelentőségéről. (Ezek a tudományos előadások szakfolyóiratban jelennek meg, ezért a tartalmi ismertetésüket most mellőzzük.) Az első nap programján szerepelt még az újabb magyar földrajzinév-gyűjtemények külföldi visszhangjának ismertetése, amelynek során tekintélyes külföldi tudósok véleménye hangzott el a hazánkban folyó névtani kutatásokról. *Végh József* a somogyi kötet munkatársainak nevében válaszolt az elhangzott üdvözlésekre és a tudományos értékelésekre, majd *Imre Samu*, a Nyelvtudományi Intézet megbízott igazgatója zárszavával végetért az első napi tanácskozás. Imre Samu elsősorban annak jelentőségét hangsúlyozta, hogy ezek az imponáns

kötetek „nem hivatásos kutatóhelyeken, főoglalkozású kutatók munkájának az eredményeként születtek meg, hanem olyan szervek — a megyei tanácsok — kezdeményezésére és támogatásával, amelyeknek távolról sem elsődleges feladatuk a tudományos kutatómunka végzése vagy végeztetése.” Zala és Somogy megye példája azt bizonyítja, hogy a két megyében helyesen értelmezték és ismerték fel a szocialista államigazgatás kulturális kötelezettségeit. A Nyelvtudományi Intézet is feladatának és kötelességének érzi, hogy a maga lehetőségei szerint minden szakmai segítséget megadjon a földrajzinév-gyűjtéshez, ezért az intézet vezetősége a jövőben is támogatja az ilyen jellegű kéréssel hozzá forduló megyéket és államigazgatási szerveket.

2. Elsősorban az előkészületben levő további kötetek (Tolna, Vas, Baranya, Győr-Sopron megye földrajzi neveinek) kiadása szempontjából volt jelentős az a baráti beszélgetés és vita, amely másnap, április 25-én folytatódott a Hazafias Népi Front Országos Tanácsának székházában a gyűjtés és közzététel tudományos kérdéseiről. Nem kis gondot jelent a szerkesztők és közlétevők számára a jelenlegi névanyag és a történeti földrajzinevek egyeztetése, illetve annak a kérdésnek az eldöntése, hogy történeti anyagot milyen mennyiségben vegyenek fel a névtárakba. A kiadott kötetek terjedelme sajnos már így is elég nagy — Somogy megye 1174 oldalon jelent meg —, ezért az a vélemény alakult ki a tanácskozáson, hogy az eddigi meglehetősen szerény mértékben válogatott XIX. századi névanyagon kívül a soron következő kiadványok sem bírnak el további bővítést. Szóba került a földrajzi nevekhez kapcsolódó mondanék összegyűjtésének a szükségessége is. Célserű lenne külön kötetben közzétenni őket. Várkonyi Imre és Király Lajos ígéretet tett arra, hogy Somogyban hozzákezdjenek a magnetofonos gyűjtéshez és ily módon néhány éven belül meglehetősen gazdag mondagyűjteményt tudnának összeállítani. Talán a legnagyobb vitát a nemzetiségi területek földrajzi neveinek írásmódja váltotta ki. A szerb, horvát, német stb. lakosság által használt nevek hangalakját ugyanis a magyar dialektológiai hangjelölés betűivel és mellékjeleivel nem lehet a kiejtésnek megfelelő módon írásban rögzíteni, ezért a közeljövőben egy germanista és szlavista szakértőkből álló bizottság határozza meg a nemzetiségi nevek lejegyzésének módját.

3. Befejezésül engedje meg az olvasó, hogy az ismertetett munkákkal és a tanácskozással kapcsolatban a beszámoló írója is elmondja néhány gondolatát a honismereti mozgalom és a tudományos kutatómunka összefüggéseiről, a kölcsönös együttműködés szükségességéről és hasznáról.

Napjaink tudományos életének egyik jellemző sajátossága az, hogy még az egzakt szaktudományok sem zárkoznak el saját, megközelíthetetlen fellegvárakba, hanem keresik a kapcsolatot az élet különböző területeivel, ösztönzést és segítséget igényelnek belső problémáik megoldásához. Ilyen tudományterület a néprajz és a nyelvtudomány is. Mindkettőnek fontos feladata a pusztulóban lévő népi értékek összegyűjtése és megmentése, a múlt tárgyi emlékeinek és kulturális örökségének megőrzése az utókor számára. Ennek a nagy és sürgős feladatnak az elvégzéséhez azonban nem elegendő a hivatásos kutatógárda tevékenysége, szükség van a helyszínen élő önkéntes gyűjtők közreműködésére is, akik a szakemberek irányításával eredményesen járulhatnak hozzá tudományos forrásmunkák megjelentetéséhez.

Másik oldalról viszont közismert a honismereti mozgalom irányítóinak az a törekvése is, hogy szeretnék minél gazdagabb tartalommal megtölteni az ifjúság és a felnőtt lakosság szülőföld iránti érdeklődését. E kétoldalú törekvés szerencsés találkozásának példamutató megnyilvánulásai az ország különböző megyéiben jelenleg is folyó földrajzinév-gyűjtések. Bármelyik helyismerettel rendelkező pedagógus, diák vagy parasztember előnyben van a falut nem ismerő kutatóval szemben, mert többek között ismeri a felgyűjtendő anyagot, hallotta a nevekhez kapcsolódó mondanakat, történeteket, esetleg meg tudja magyarázni egy-egy név keletkezésének az okát is. A kutató viszont tudja, hogy mit kell gyűjteni, hogyan kell az anyagot feljegyezni, rendszerezni és csoportosítani. Megfelelő előkészítés, szakmai irányítás és ellenőrzés esetén az önkéntes munkatárs néha még jobb gyűjtést végezhet, mint a faluba csak egy-két napra érkező hivatásos kutató.

A tapasztalatok azt bizonyítják, hogy igen sok középiskolás szakköri tag, egyetemista, főiskolai hallgató, pedagógus, mérnök számára jelentett komoly élményt a földrajzi nevek helyszíni összegyűjtésével járó néhány napos elfoglaltság. Sokan éppen utána fogtak hozzá másfajta tudományos kutatáshoz, érdeklődési körük kitágult és a honismereti mozgalomnak is értékes munkatársai lettek. Reméljük, hogy a jövőben még több lesz azoknak a száma, akik az ország különböző városaiban és falvaiban nemcsak lelkesednek a jó ügyért, hanem a szakmai tapasztalatok birtokában színvonalas munkával járulnak hozzá mind a honismereti, mind a tudományos feladatok megoldásához.

Balogh Lajos

„Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne”¹

(Középiskolás diákok magyar irodalmi olimpiája. Kolozsvár, 1974)

Ezt a szállóigévé lett Tamási Áron-mondatot kapták dolgozatuk címéül a középiskolás diákok magyar irodalmi olimpiájának IV. gimnazista résztvevői. A végzősök. Az életbe kilépők. Milyen gondolatokat ébreszt bennük, hogyan jutnak el Tamási szomorú sóhajtásától, a hontalanság fájalmától a szocialista hazafiság eszméjéig? Ez a verseny is, mint az eddigi három, egyszerre volt vizsgálja a diákok irodalmi s hazai valóság ismereteinek és egyben nemzetiségi önismeretüknek, az iskolában megszerzett tudásuknak és a magukból, lelkükből hozzáadott érzelmeknek, gondolatoknak.

Ebben a szellemben jelölték ki a másik három évfolyam tételeit is. Az elsősök a szülőföld serkentő, megtartó, kötő és lendítő szerepéről írtak, *Mikes Kelemen* könnyesen szép, aforisztikus szülőföldragaszkodása kapcsán: „*Úgy szeretem már Rodostót, hogy el nem felejtetem Zágont.*” A másodikosok *Arany János* életpályáját tekintették át, a nagy költő munkásságának erkölcsi mérlegét vonták meg: „*Az életet már megjártam.*” A harmadikosok *Ady Endrét* idézték: „*Szeretném, ha szeretnének.*”

Irodalmi verseny volt, az irodalom ünnepe. Bizonyította, hogy az irodalmi mű léleken, emberségben, öntudatban többé teszi a fiatalokat. Az országos döntő az idén is Kolozsváron zajlott le, egyidőben a román irodalmi olimpia Temesváron, a német irodalmi olimpia Segesváron megrendezett országos döntőjével. A központi állami és társadalmi szervek gondoskodása a versenyek megszervezéséről ismételtén bizonyítja az anyanyelvű oktatásra fordított figyelmet. A tanulók lelkes részvétele a verseny különböző szakaszain, a buzgó vetélkedők, az elért eredmények, az egész „mezőny” — díjazottak és nem díjazottak — műveltségének, ízlésének, irodalomértésének és stílusérzékének gazdagodása pedig egyben a diákság szeretetét és ragaszkodását igazolja anyanyelvünk és irodalmunk értékei iránt. A nyelvben és az irodalmi alkotásokban — önmagukat ismerik fel. Miként ezt *Kovács János*, a Szocialista Művelődési és Nevelési Tanács nemzetiségi irodájának kiküldötte a díjkiosztó ünnepségen megfogalmazta: „*Az anyanyelv nélkülözhetetlen alapja emberiségünknek, hazafiságunknak.*”

152 középiskolás diák vett részt az országos döntőn Kolozsváron. A megelőző iskolai és megyei versenyeken azonban több ezren. A tantárgyolimpiákra való készülődés a második évharmad nagy eseménye a diákok életében. Az idei döntőre valamennyi erdélyi megyéből és Bukarestből érkeztek versenyzők. Négy év alatt a magyar irodalmi olimpia igen népszerűvé vált Biharban is, Hargita megyében is, Kovászna és Maros megyében is, Temesben és Máramarosban, Szebenben és Szatmáron, Brassóban és Fehér megyében, Beszterce-Naszódon és Hunyadon, Aradon és a Szilágyságban. Jönnek minden esztendőben versenyzők a bukaresti magyar liceumból. És természetesen, méltóképpen jelen vannak a vendéglátó város és megye: Kolozsvár magyar diákjai.

Mit jelent a diákoknak és a tanároknak — egyénileg is — a magyar irodalmi olimpia? Két megye versenyzőit kérdeztem meg. A Kovászna megyeieket és kísérő tanárukat, *Berde Zoltánt*. Meg a Hunyad megyéből érkezetteket, akikkel *Lovassy László* magyar szakos jött el Déváról.

¹ Részlet *Beke Györgynek* a bukaresti *Hét* című hetilap 1974. április 26-i számában megjelent cikkéből.

„A mi számunkra különösen fontos részt venni az olimpián, eljönni, tanulni” — mondja Lovassy László. „A dévai és a petrozsényi liceumok magyar tagozatai a nagyobb kultúrközpontoktól viszonylag távol dolgoznak. A kolozsvári döntőn találkoznak az ország más megyéinek szaktanáraival, nagy hagyományú iskolák diákjaival, népesebb csapatokkal, s így érzékelhetik a magyar nyelv és irodalom oktatásának színvonalát, eredményeit, lehetőségeit. Belekapcsolódnak az áramkörbe.”

Először két diák jött el Hunyad megyéből az országos döntőre, aztán hatan, most pedig nyolcan írtak versenydolgozatot. Két alkalommal dicséretben részesült egy-egy Hunyad megyei magyar diák. Többet jelentett ez számukra, mint az első díj. Ösztönzés, serkentés volt, távlatnyitás. Lovassy László szerint a versenyre készülés nemcsak a jelentkezők, az esélyesek munkáján érződik, hanem az egész iskolaén: a diákok mind jobban átveszik az anyagot, hozzáolvasnak, elmélyülnek az írók munkásságában. Aztán a kolozsvári döntő alkalmat nyújt arra is, hogy neves írókkal találkozzanak vagy saját irodalmi kísérleteiket olvassák fel az írók előtt. Az élő kapcsolat az élő irodalommal szintén nagy serkentő erő. Érzik ezt az utóbbi években szülőföldjükön is, mióta a „Sarmis” fesztiválok keretében minden évben magyar írók is eljönnek Hunyad megye magyarlakta városaiba és faluiba.

Az irodalom különben — éppen, mert az emberség iskolája — remek ellenszere mindenféle egyoldalúságnak, „szakbarbárságnak”. A most felnövekvő fiatal nemzedék tagjai — e döntő is bizonyítja — nem egyszerűen jól felkészült szakemberek, hanem egyben teljes emberek, művelt emberek akarnak lenni. A tanárok, az iskolák érdeme, hogy ezt a hangulatot, ezt a felfogást meghonosították körükben.

Berde Zoltán nagy hagyományú iskolában tanít. A sepsiszentgyörgyi 1-es liceum házi múzeumában őrzik az egykori „mikós diákok” irodalmi munkáit, tudományos dolgozatait vagy a vendiák művészek életéről szóló tudósításokat. Ezek a hagyományok nagy serkentő erőt, mércét jelentenek, de nemcsak az irodalomban, a nyelvtanulásban, hanem például a matematikában, a fizikában is. A tantárgyak hatnak egymásra, kiegészítik egymást.

Szabó Zoltán egyetemi tanár irányította, vezette az olimpia döntő szakaszának lefolyását. A Filológiai Társaság alelnökéként esztendőök óta vállalja ezt a tiszteletet is.

„Versenyünk beilleszkedik a tantárgyolimpiák keretébe” — mondja. „Igen örvendünk annak, hogy a minisztériumon, a KISZ Központi Bizottságán és a Filológiai Társaságon kívül lapok, folyóiratok is belekapcsolódtak munkánkba, segítenek. Nemcsak érdeklődésükkel, de felajánlott különdíjakkal is. Így a KISZ Központi Bizottságának — az első helyezéssel egyenértékű — különdíján kívül az Utunk, az Ifjúmunkás és az Új Élet is különdíjakat adott, mindegyik lap, folyóirat a maga szempontjai szerint. Az Ifjúmunkás elsősorban a dolgozatok közéleti tartása, az Utunk az irodalmi értékek szerint válogatott.”

Professzor elvtárs véleménye szerint észlelhető-e javulás, fejlődés egyik évről a másikra?

„Feltétlenül. Jelentős minőségi javulásról beszélhetünk. A versenyzők általában jól szerepelnek, a nyertesek és a nem díjazottak egyaránt. Irodalmi műveltségük, irodalmi érdeklődésük figyelemreméltó. Az iskolai forrásokon kívül is megkeresik a tanulás, művelődés lehetőségeit. Megfigyeltem, hogy a történelmi, társadalmi jelenségeket is jól tudják társítani az irodalmi jelenségekkel. Tájékozottak.”

A díjkiosztó ünnepségen egy szipogó kislányt is láttam. De a többség vidám volt, elégedett. Szép élményt jelentett a verseny mindannyiuknak, az újbóli — vagy először — találkozás, ismerkedés Kolozsvár nevezetességeivel, és az a remény, hogy a következő olimpián majd azok is a nyertesek között lesznek, akik most még...

Csakugyan a legfontosabb, a legszebb volt a részvétel. Valamennyien nyertek: anyanyelvünk, irodalmunk szeretetében gazdagodtak. Szücs Zoltán, a Kolozs megyei pártbizottság propaganda osztályának vezetője nagyon szépen, találóan mondta a díjkiosztó ünnepségen:

„Itt nem volt vesztes. Csak nyertes. Elmondhatjuk Vörösmartyval, hogy ez jó mulatság, férfi munka volt..”

Beke György

A bukovinai székely néphagyomány gyűjtőinek szekszárdi tanácskozása

„szépet, jót, igazat akarva”
(József Attila)

A Magyar Néprajzi Társaság és a Tolna megyei Tanács Művelődésügyi Osztálya, a Hazafias Népfront Honismereti Bizottsága és a Népművelési Intézet támogatásával 1974. május 4-én és 5-én, Szekszárdon, a Babits Mihály Megyei Művelődési Központban megrendezte a Bukovinából hazatelepedett székelység hagyományának kutatásával foglalkozók tanácskozását, valamint művészeti együtteseik műsoros bemutatóját.

A kétnapos tanácskozást dr. Gyugyi János, a Megyei Tanács elnökhelyettese nyitotta meg. Beszédjének bevezető részében hangsúlyozta a folklór és a népművészet jelentőségét, valamint a néphagyománynak a modern művészetben és a teljesítményt igénylő mai ember életében betöltött szerepét, majd rátért a konkrét feladatokra.

„Itt, Tolna megyében — mondotta — az átlagosnál is nagyobb munka vár ránk, nagyobbak a lehetőségeink — kötelezettségünk —, ezért is az anyagi lehetőségekhez mérten támogatni igyekeztünk és igyekszünk minden olyan kezdeményezést, kutató és feldolgozó munkát, amely nemzeti értékeink megmentését segíti. E munka jegyében igyekeztünk megjelentetni a néprajz tárgykörébe tartozó tanulmányokat, köteteket, mint épp a legutóbb Sebestyén Ádám könyvével is tettük. Évről-évre, szakmailag és anyagilag is patronáljuk azokat az együtteseinket, Röpülj páva-köröket, népdalkórusokat, néptánc-csoportokat, amelyek a „tisza forrás” dalait, táncait őrzik meg, elevenítik fel és mutatják meg számunkra.

Gyűjtőmunkánk sajátos területe a II. világháború után hazatelepedett és megyénkben végleges otthonra talált bukovinai székelység hagyományának, népművészetének, folklórájának megismerése, kutatása, ápolása. A jelenlévők előtt nem szükséges annak bizonygatása, hogy ez a több évszázados nyelvi, népköltészeti, díszítőművészeti, történeti, életformabeli örökség, amelyet a hazatelepített székelység és különösen annak idősebb nemzedéke őriz, milyen kincs a tudomány és nemzeti kultúránk számára. Mindezek tudatában támogattuk már eddig is és támogatjuk a jövőben is a székely pávakörök, művészeti együttesek létrehozását, fejlődését, hagyományuk, történelmük kutatását. Öröm számunkra, hogy ma még számos őrzője és ma már számos kutatója van a népi kultúrának.

Jelen tanácskozásunknak az a célja, hogy számbavegye a bukovina székely néphagyomány kutatásának eddigi eredményeit, megtárgyalja e munka folytatásával kapcsolatos feladatokat, mégpedig nemcsak a kutatási témákat, hanem a munka jövőbeli jobb megszervezésének módozatait is. Számítunk arra, hogy ebben a munkában megyénk kulturális intézményei — elsősorban a Megyei Múzeum — mellett részt vállalnak a szomszéd megyék intézményei, az országos és a területi tudományos intézetek, amelyek már eddig is sokat tettek a hagyományok gyűjtésében és ápolásában. Továbbra is számítunk a Hazafias Népfront megyei Bizottságának, illetve a kebelében működő Honismereti Bizottságnak aktív segítségére, elsősorban a honismereti szakkörök és a gyűjtés eredményeit közvetlenül is hasznosító művészeti együttesek, a gyűjtésben résztvevők mozgósítása terén.”

A Megyei Tanács elnökhelyettesének megnyitó beszéde után *dr. Morvay Péter*, a Néprajzi Társaság Önkéntes Gyűjtő Szakosztályának elnöke megállapította, hogy a gyűjtőmunkában és a kutatásban „kezdetől fogva megbecsülést érdemlő szerep jutott az önkéntes néprajzi gyűjtőknek”, akik közül jónéhányan a bukovinai székelyek köréből kerültek ki. Felhívta a figyelmet a bukovinai székelységre vonatkozó, kevésbé ismert és nehezebben hozzáférhető kézirat-, tárgyi-, valamint dokumentációs-anyag számbavételének, továbbá a témával kapcsolatos bibliográfia összeállításának fontosságára. „Tanácskozásunk során — mondotta — bizonyára tisztázódnak azok a konkrét lehetőségek, amelyekkel a Tolna megyei Honismereti Bizottság avatott szakember által irányított Néprajzi Munkacsoportja, a megyei kulturális intézmények, a Megyei Tanács támogatni fogja az eddiginél szakszerűbb, szervezettebb, a művészeti felhasználással is összefonódó kutatás kibontakozását. Remélhetőleg nem csak Tolnában, hanem a másik két érdekelt megyében is.”

Befejezésül hangsúlyozta, hogy az önkéntes néprajzi és nyelvjárási gyűjtők sikeres munkájának egyik fontos tényezője az ajánlott pályatételek rendszere és az ezzel kapcsolatos módszertani útmutatók. Eppen ezért az érdekelt megyék által kiadott pályázati felhívásokban ajánlott pályatételként szerepelhetne a bukovinai székelység (Baranyában emellett a moldovai magyarság) néphagyományának gyűjtése. Ennek elősegítése érdekében felhívta a figyelmet arra a felderítő jellegű kérdőívre¹, amelyet minden jelenlévő megkapott.

Ezután *dr. Andrásfalvy Bertalan*, az MTA Dunántúli Tudományos Intézetének munkatársa tartott előadást *A bukovinai székely néphagyomány kutatásának eredményei és feladatai* címmel. Áttekintette a népcsoport történetével, sorsával foglalkozó írásos emlékeket, kezdve a legkorábbi, 150 évvel ezelőtt megjelent híradással s megállapította, hogy „a bukovinaiak iránti érdeklődés tulajdonképpen a szükség felismeréséből és a segítő szándékból született s mindig ehhez kapcsolódik a népcsoport imertetése.”

„Az egyik legjelentősebb munkának a Bukovinába való kitelepedés szájhagyományának összegyűjtését és a kirazások felmérését, felkutatását ítélem. Másodsorú: szükséges volna, hogy valahol megjelenhessék a bukovinai székelyekről szóló irodalom és a fontosabb gyűjtések jegyzéke. Harmadszor pedig, ha a meglehetősen szétszórott székely népcsoporthoz legközelebb eső város, Szekszárd lenne ennek a kutatásnak a gazdája, irányítója, mégpedig úgy, hogy a szekszárdi múzeumban megtalálható lenne mindaz a kulturális kincs, amit a gyűjtők eddig összehoztak, leírtak, kinyomtatnak.”

Az érdi asszonykórus (Sági I. felvétele)

¹ A felderítő kérdőív szövege a GYŰJTESI ÚTMUTATÓK rovatban olvasható

Hadikfalvi székely férfi „mintyán”
bundában. (Sági I. felvétele)

A helyzettfelmérő előadás után a három érdekelt terület múzeumaiban, valamint a budapesti Néprajzi Múzeumban lévő, bukovinai székelyekre vonatkozó anyagról kaptak tájékoztatást a tanácskozás résztvevői. A bajai Türr István Múzeumban — dr. Sölymos Ede múzeumigazgató tájékoztatása szerint — mindössze 28 db tárgy, néhány fényképfelvétel és 165 lapnyi írásos anyag van. Valamivel nagyobb számú dokumentum található a pécsi Janus Pannonius Múzeumban — amint azt dr. Mándoki László, a Néprajzi Osztály vezetője elmondta —, de ők sem állították kutatásaik középpontjába a bukovinai székelyeket. Több figyelmet fordítottak a Baranyában letelepedett moldvai csángókra, ám ezen a téren is bőven vannak adósságok. Mindkét hozzászóló egyetértett azzal az elképzeléssel, hogy a szekszárdi Balogh Adám Múzeumban legyen a bukovinai székely néphagyomány kutatásának a központja. Dr. Ujváriné Kerékgyarto Adrienne a budapesti Néprajzi Múzeumban lévő székely anyagról adott tájékoztatást. Náluk sincs sok tárgyi anyag, de itt található a Táj és Népkutató Intézet által a negyvenes évek elején, Bácskában folytatott gyűjtés megmaradt és pontosan még számba sem vett, páratlan értékű anyaga.

A szekszárdi Balogh Adám Múzeum gyűjteményének székely vonatkozásairól Gémes Balázsne muzeológus számolt be. 160 db leltározott tárgy és 40 tétel különböző terjedelmű írásos feljegyzés, illetve feldolgozás található ma a múzeumban. Terveikkel kapcsolatosan elmondta, hogy különböző intézményeknél már az év elejétől kezdve készítik a bukovinai székelyekre vonatkozó anyag bibliográfiáját és szeretnék létrehozni a Bukovinai Székely Archivumot. Arra kérte a jelenlévőket, hogy jelezzék a szekszárdi múzeumnak, milyen témában és mit gyűjtöttek. Felajánlotta, hogy a múzeum segíti az önkéntes gyűjtők munkáját, nemcsak szakmailag, de — lehetőségeikhez mérten — anyagilag is: úti-költséggel, napidíjjal, szállásköltséggel.

Sebestyén Adám — több díjnyertes pályamunka szerzője és a Sebestyén Gyula Emlékérem tulajdonosa² — örvendetes hírt közölt: a Tolna megyei Tanács jóvoltából újabb kötete áll kiadás előtt, amelyben andrásfalvi népdalokból állított össze egy csokorra valót. Ugyancsak kiadásra kész a „Vetés, aratás, hordás, cséplés a bukovinai Andrásfalván” című gyűjteménye. További munkáiról a következőket mondta: „A Megyei Tanács megbízásából összegyűjtöttem Kakasd község földrajzi neveit. Ezenkívül újabb gyűjteményemet készítem elő: Embergyógyászat a bukovinai Andrásfalván címmel, amelynek anyagát Dószegi Vilmos kérdőíve alapján, magnószalaggal gyűjtöttem össze.” Jelenleg az andrásfalvi székelyektől eddig még össze nem gyűjtött meséket kutatja és rögzíti magnetofonszalagra. „En hiszem — mondotta — hogy mind a népdal, mind a mese — melyekben kifejezésre jut népünk szomorúsága és vidámsága — tovább fog élni utódainkban. Hogyne élneek tovább, hiszen olyan csodálatosan szépek!”

Szentese Kóka Rozália tanítónő, az Érden működő bukovinai székely Röpülj páva-kör vezetője, a Diószegi Vilmos által kezdeményezett munkaközösség megalakulásának körülményeit és célkitűzéseit ismertette. Diószegi Vilmos megbetegedése és halála miatt mindaddig nem került sor a tervekben szereplő összehangolt munkára, de a szekszárdi kezdeményezés újra éleszthetné az akkori elhatározásokat.

² Sebestyén Adám: A bukovinai andrásfalvi székelyek élete és története Mádéfalvától napjainkig (Szekszárd, 1972. 278 old.) című könyvét a Honismereti Híradó 1973. 3-4. száma ismertette.

Nagy érdeklődés kísérte a bukovinai székelyek 1945-ös letelepítésében kormánybiztosként közreműködő *dr. Bodor György* nyugalmazott jogtanácsos hozzászólását. Bejelentette, hogy a telepítésre vonatkozóan jelentős mennyiségű fényképanyagról van tudomása és a korabeli iratanyag jelentős része is megvan. „*Ha a tisztelt értekezlet — mondotta — elérkezettnek látja az időt arra, hogy az 1945-ös telepítésnek és azután a fészekrakás első három évének a történetét feldolgozza, dokumentumait összegyűjtse, ebben a legnagyobb örömmel állok rendelkezésre.*”

Halász Péter, a Néprajzi Társaság Önkéntes Gyűjtő Szakosztályának titkára a bukovinai székelyek állattartására és sajátos hagyatékukra vonatkozó gyűjtéséről beszélt. Felhívta a figyelmet a Tolna megye közvetlen szomszédságában, Baranyában élő, Moldvából hazatelepedett csángó-magyarokra, akiknek történelme sok tekintetben azonos a bukovinai székelyekével s indokolt volna, ha a most szerveződő munka az ő hagyományaik összegyűjtésére is kiterjedne.

A délután folytatódó tanácskozáson kiemelkedően emlékeztetések voltak *Dr. Domokos Pál Péter* szavai, aki mint a bukovinai székelység hagyományának és történelmének egyik legkiválóbb ismerője, különös nyomatékkal hangsúlyozta a vizsgálódások tudományos megalapozottságának jelentőségét. „Ismernie kell a kérdést annak, aki az ügyhöz, annak fejlődéséhez, jelenlegi állapotához hozzá akar szólni” — mondotta. „... ha a csoportról beszélnek, annak a születésétől a mai pillanatig minden eseményét pontosan ismernem kell. Annnyira magyar mindenki, amennyire ismeri a történelmét!” E bevezető szavak után elmondta a jelenlévőknek a bukovinai székelyek és a moldvai magyarok történelmének pillérszerűen legfontosabb elemeit.

A tanácskozás első napján elhangzottak alapján *dr. Andrásfalvy Bertalan* foglalta össze a legfontosabb feladatokat. Javasolta, hogy a Tolna megyei HNF Honismereti Bizottságának keretében működő Néprajzi Munkacsoport és a Néprajzi Társaság ebben a kérdésben érdekelt tagjaiból alakuljon egy szűkebb bizottság, amely összefogná a bukovinai székelység hagyományának gyűjtését és kutatását s döntene a legfontosabb teendők sorrendjében. Számbavette azokat a személyeket, akiket valamilyen formában fel kellene kérni (vagy meg kellene bízni), hogy a birtokukban lévő írásos, tárgyi vagy emlékezetbeli dokumentumokat bocsássák a Szekszárdon létesítendő Bukovinai Székely Archivum rendelkezésére. Ez a bizottság döntene abban is, hogy melyik munka kiadására milyen segítséget, anyagi eszközöket kell és lehet előteremteni, és ennek a feladata lehetne a későbbiekben a megjelenhető munkák gondozása is. Meg kellene kísérelni valamilyen társadalmi alap létrehozását a bukovinai kérdéseket érintő történelmi, néprajzi munkák kiadásának támogatására.

Játszanak az izményi betlehemesek (Sági I. felvétele)

A szombati tanácskozás Méri Éva, a Tolna megyei Tanács Művelődésügyi Osztályának csoportvezetője zárszavával ért véget. „A Tolna megyei Tanács — mondotta — a Balogh Ádám Múzeumon keresztül okvetlenül szervezője és irányítója kíván lenni a székely hagyományok összegyűjtésének.” Megvalósíthatónak tartotta, hogy az ezévből megszervezett, Kapos-Koppány völgyi gyűjtőtábor mintájára a következő esztendőben a megye székelylakta területén indítsanak szervezett gyűjtést.

A kakasdiak mesemondó asszonya
(Sági I. felvétele)

„A legfontosabb feladatunk — tette hozzá —, hogy az ilyen táncokat ismerő öregeket — amennyiben ez még lehetséges — legalább olyan részletességgel lefilmezzük, ahogy a színpadon láttuk őket. Ezt a táncudást és ezt a motívumgazdagságot kell a fiataloknak is elsajátítaniuk, de ehhez a versenyekre való kampányszerű felkészülés nem elég. Rendszeres táncéletre és táncalkalmakra volna szükség, mégpedig hagyományos keretek között.”

Olsvai Imre, az MTA Népzene kutató Csoportjának munkatársa elmondta, hogy Tolna megye néphagyományainak a nyilvánosság előtt való bemutatásában a bukovinai székelyek sokáig egyáltalában nem vettek részt, néhány éve viszont aktívan szerepelnek és „egyre igazabb hangú együttesek jöttek el a székelyek közül a Sárközi napokra. Olyanok, akik a hagyományt valóban a mélységeiből szólaltatják meg, nem pedig a színpad kedvéért.”

Az önkéntes néprajzi gyűjtők szakmai tanácskozása után a bátaszéki, az érdi, a felsőnáni, az izményi, a kaskadi, a kétyi és a teveli együttesek mutatták be tudásuk javát.

Másnap délelőtt az együttesek művészi teljesítményét, az előadásmód színvonalát értékelték és elemezték a néptánc, a népzene, a népi előadóművészet jelenlévő szakemberei. Dr. Andrásfalvy Bertalan főként az izményiek hagyományörző és művészi erővel bemutatott betlehemes játékaról beszélt. „Ez a színjáték — mondta — egyenesen jön a hagyományból és döbbenetes erővel képviseli azt a magatartást, azt a lelki átélést, ami ennek a játéknak a fő kelléke és ami az előadást ilyen hallatlan szugesztívvé teszi. A hagyománynak ilyen formában való hű megőrzése, fenntartása erőfeszítést, kulturális teljesítményt jelent és minden elismerést megérdemel.”

Dr. Martin György, az MTA Népzene kutató Csoportjának munkatársa részletesen áttekintette a bukovinai székelyek tánc kultúrájára vonatkozó eddigi kutatásokat és — a műsoros esten látottakra hivatkozva — határozottan megkülönböztette a magyarságra általában jellemző, elsősorban rögtönzött, „individuális”, valamint az idegen etnikai hatásra utaló, kötött elemekből álló táncokat. Örömmel állapította meg, „a mostani előadásban az volt a nagy élmény és eredmény, hogy elsősorban az individuális karakterű, etnikusnak, székelyesnek, magyarnak mondható réteggel találkozhattunk”

Halász Péter

Pedagógusjelöltek a honismereti munkában

A Művelődésügyi Minisztérium Pedagógusképző Osztályának megbízásából a most tanárképző főiskolává fejlődő Szombathelyi Tanítóképző Intézet rendezte meg ez év május 4–7-én a Pedagógusjelöltek III. Országos Találkozóját, s ezen belül a XIII. Országos Szakmai Konferenciát. Az események ismertetése előtt hasznos lesz ha áttekintjük a rendezvény kialakulását, fejlődését és rendszerét.

1961-ben a Népművelési Intézet Elméleti és Oktatási Osztálya a KISZ KB támogatásával pályázatot hirdetett a tanító- és óvónőképző intézetek hallgatói számára népművelési és ifjúsági mozgalmi témákból. Az első ízben megrendezett *Országos Szakmai Konferencia* (OSZK Debrecen, 1962. május) sikere hatalmas fejlődést indított meg. A következő évben már pedagógiai és pszichológiai témákkal is lehetett pályázni, az 1974. évi OSZK-n már 21 szekció működött s a kezdeti 28 pályázattal szemben 392 érkezett. A kis jubileumként megrendezett X. OSZK után a Pedagógusképző Osztály úgy döntött, hogy a következő évektől *Pedagógusjelöltek Országos Találkozója* (PJOT) néven folytatja a magasra ívelő sort, s az OSZK több kulturális- és sportvetélkedővel bővül. A résztvevők száma a kezdeti százzal — majd néhány százzal — kétezerre nőtt: az óvónőképző intézetektől a Kossuth Lajos Katonai Főiskoláig minden — nem egyetemi jellegű — pedagógusképző intézmény elküldte képviselőit.

E növekedéssel megváltozott a lebonyolítás módja is. Korábban a résztvevők plenáris ülésen hallgatták meg az egy-egy tudományterületen legjobbnak tartott pályaműveket, most azonban már kialakult a szekcióülések rendszere. Egy-egy szekcióban másfél-két nap alatt 10–12 dolgozatot mutattak be a pályázók. A kialakult gyakorlat szerint három-négy azonos témakörrel foglalkozó dolgozat után nyitottuk meg a vitát. Nagyon sok tanulsággal szolgált ez a hallgatóságnak és elősegítette az egységes állásfoglalás kialakulását. Egyben a minőség emelkedését is szolgálta, s hogy ez milyen mértékben következett be, azt legjobban igazolja a Pedagógusképző Osztály utasítása, miszerint a pályadíjat nyert dolgozatot szakdolgozatnak kell elfogadni; valamint az is, hogy több szerző munkája jelent, vagy jelenik meg — a lektori vélemények és a vita alapján tovább esiszolva — „külső” szervek kiadásában. (*Falusi Béla* tanulmányát a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, *Kiss Máriaét* — a Sárréti Napokra — Békés megye adta, illetve adja ki.)

A pályázatokra eleinte kötött témaköröket — olykor címeket — adtunk. Később már csak javasolni lehetett a témát, de általában szabadon választottakkal jelentkeznek a hallgatók. Ez érthető is. A szabadon választott témát ugyanis esetleg éveken át kutatják, míg a kötött témaköröket az előző OSZK-n határozzák meg, tehát a feldolgozásra csupán négy-öt hónap van.

Az Országos Szakmai Konferencia sikere és népszerűsége fellendítette a tudományos diákkörök munkáját is. Már a felkészülés is pezsgést vitt életükbe. A kész dolgozatokat a szerzők bemutatták a Tudományos Diákkör nyilvános ülésén, feleltek a feltett kérdésekre, s megvédték tanulmányukat. Ezután a TDK döntött: javasolják-e egy-egy dolgozat továbbítását az országos versenyre. Ha igen, úgy a tanári lektorok véleményével és a TDK jegyzőkönyvével elküldik a szekciók vezetőihez, akik megírják lektori véleményüket (ezt a pályázók idejében megkapják, hogy a bemutatásra felkészülhessenek), s közösen eldöntik: ki vehet részt az Országos Szakmai Konferencián. Egyben előzetes rangsorolást is végeznek: a döntés azonban a bemutatás, a vita, illetve a vitában adott válaszok alapján születik meg.

Szombathelyre 51 népművelési pályamű érkezett (ebből 26 volt honismereti jellegű). A szekcióülések helyén, Vépen — ideális környezetben, audiovizuális eszközökkel gazdagon felszerelt tantermekben — 30 dolgozat került bemutatásra (ebből 16 volt honismereti témájú).

A szekcióüléseken a következő dolgozatokat mutatták be:

Mészáros László (Szeged): Ráckeve a feudalizmus béklyóiban (A mezőváros és az uradalom pereit a XVIII. században). *Lőkös Erzsébet* (Szeged): A szegedi Palánk története (XI—XIX. század). *Falussy József* (Nyíregyháza): Berhida rövid helytörténete, mai és történeti földrajzi nevei. *Ricséy Edit* (Szeged): Békés megyei kaszinók és olvasókörök a reformkortól az első világháborúig. *Tóth Irén* (Debrecen): Az alkotó egyéniség szerepe a népművészetben (Egy nagybányai népdalénekes asszony). *Pálfi Mária* (Debrecen): A nádudvari pásztorművészet. *Szekeres Ilona* (Szeged): Szülfölalum földrajzi nevei (Szajol). *Vén Zsuzsanna* (Kecskemét): Szűkebb hazám díszítőművészete. *Kondákor Anna* (Szombathely): A lovászi kertek alatt (47 dallam és elemzésük). *Fercsik Erzsébet* (Szombathely): Hévízgyörk község ragadványnevei. *Földessy Lajos* (Pécs): Kísérlet a nyugat-dunántúli fazekasmesterség szociológiai vizsgálatára. *Rádics Mária* (Kaposvár): Újévtől szilveszterig. Az esztendő jeles napjaihoz kapcsolódó népszokások a Somogy megyei Bizse községben. *Oeller Éva* (Győr): Felső-Szigetköz népköltészete. *Csányi László—Horváth Imre* (Szombathely): Népdalok és népszokások Szombathely környékén. *Szoboszlai Katalin* (Szombathely): A jáki fazekasság és műszokincse. *Biró Ferenc* (Debrecen): A Magyarország tájait, városait bemutató diafilmek annotált bibliográfiája (1954—1970.).

Nagyon érdekes kép bontakozik ki, ha három évre visszamenőleg (tehát mióta a PJOT kialakult) megnézzük a bemutatott dolgozatok témáinak a beküldő intézmények szerinti megoszlását.

Ebben elsősorban nem az az érdekes, milyen arányban szerepel a helytörténet, a néprajz vagy a nyelvészet, mert ezt főként az intézmények tananyaga szabja meg: néprajzot nem tanulnak, a magyar szakosok elsősorban az irodalom felé vonzódnak. Az érdekes az, hogy a négy tanárképző főiskola közül csak három (Nyíregyháza, Pécs, Szeged — Eger nem), a kilenc tanítóképző intézetből négy (Debrecen, Győr, Kaposvár, Szombathely), a négy óvónőképző közül pedig csupán egy (Kecskemét) szerepel. Nem azért van ez így, mintha máshol nem volnának tehetséges fiatalok, vagy nem vállalkoznának népművelési, szorosabban honismereti téma megírására. Korábban kiváló dolgozatokat kaptunk például Sárospatakról, Szarvasról, Egerből stb. is. Ezek az intézmények más szekciókban most is jobbnál jobb pályamunkákkal szerepelnek. Hogy ez miért van így, azt elárulják a statisztika adatai: bizonyos témakörökben egy-egy intézet valóságosan kiugrik. Debrecen csak egymaga foglalozik bibliográfiákkal s egyre gyakrabban küld be kiváló néprajzi dolgozatokat. Győr a néprajzban — főleg a népdalok, a népköltészet kutatásával — tűnik ki, s néprajzi vizsgálataik közben születnek az egy-egy település kulturális fejlődéséről szóló munkák. Nyíregyházán, Pécsen s legnagyobb számban Szegeden kitűnő helytörténeti dolgozatokat készítenek és a helynév-, ragadványnév-kutató hallgatók is elsősorban Szegedről kerülnek ki. Szombathelyen az utóbbi években egyre több hallgató tanulmányozza a népzénet, dolgozza fel a népi kerámiát.

Nem véletlen ez. Minden sűrűsödés mögött ott lehet érezni egy vagy több nagy felkészültséget, igazi pedagógus-egyéniséget, aki példájával is vonz, mozgósít, s aki áldozatkészen segít és felkészít, életet, pezsgést teremt a tudományos diákkörökben.

De: „egy fecske nem csinál nyarat...” Így ezek az emberek sem, bár — kis körben — fényt és meleget sugároznak maguk körül, s védő „fóliájuk” alatt gazdag termés szökken szárba. Segíteni kellene nekik. Különösen segíteni kellene azokban az intézményekben, ahonnan már érkezett egy-egy kiváló dolgozat. Segítsen a közművelődési apparátus, a Hazafias Néprfront, a Honismereti Bizottság. Segítsen tanácsokkal, irányítással, megbízásokkal, témajavaslatokkal, segítsen az arra érdemes tanulmányok felhasználásával, közlésével is.

Küldje el képviselőit — legalább az ezévi OSZK-t rendező megye területéről — a szekcióülésekre. Mert aki csak egyszer is részt vett egy ilyen ülés munkájában, az megmondhatja: megéri a fáradságot, a hallgatók és az előadók egyaránt megérdemlik a velük való törődést. Nemcsak azért, mert jól megírt, érett, példamutató apparátussal készített dolgozatokat küldenek be. Elsősorban azért, mert a legkisebb

segítség is hozzájárulhat további fejlődésükhöz. A pályázók megkapták a szekcióvezetőjük bírálatait. Intézményükben ezt is megvitatták, s aztán — e bíráló, a bírálók javaslatait figyelembe véve — felkészültek a bemutatásra és a tanulmány megvédésére. E munka közben sokszor szinte egészen új, minőségileg magasabb rendű dolgozat kerekedett ki. Sok örömet adott a pedagógusjelöltek jó előadókészsége, a vitázók lényeglátása, bátorsága, elvi-elméleti megalapozottsága. Csak gyönyörködni lehetett a szemléltetésben való ügyességükben, találékonyaságukban, sőt áldozatkészségükben.

Nincs nagyobb öröm, mint látni: milyenek lesznek a holnap népművelői, a honismeret utánunk következő munkásai. Lehet rájuk építeni, de az építésbe tudatos munkát kell fektetni, hogy — *Szántó Kovács János* hasonlatával élve — a földbe dugott dióból az utódoknak: fiainknak, unokáinknak gazdagon termő, még terebélyesebb fa nőjön a magasba.

Dr. Novák József

Pusztaszeri körkép

(Egy pályázat alkalmából)

1970. április 15-i keltezésű *Erdei Ferencnek* az a javaslata, amelynek alapján a Hazafias Népfront Honismereti Bizottsága *Pusztaszeri Emlékbizottságot* hozott létre a történelmi emlékhely kialakításának, rendezésének céljából. Az akkor megalakult bizottság érdemi munkát végzett, s *Erdei Ferenc* javaslatainak egy részét megvalósította.

Már 1970-ben elkezdődtek az ásátások, hogy tisztázzuk: van-e történelmi alapja a mondanak, amely Szer monostora körül kialakult. Az ásátásokat éveken át középiskolások közreműködésével végeztük, akik a nyári ifjúsági építőtáborok során több ezer köbméter földet mozgattak meg. A későbbiekben bekapcsolódott a munkába két szocialista brigád is, amelynek tagjai ugyancsak fizikai munkát végeztek, illetve közreműködtek az ásátásokhoz szükséges szerelő munkában.

Az emlékhelyről először Anonymus írt 1200 körül: „Azon a helyen a vezér és nemesei elrendezték az országnak minden szokástörvényét meg valamennyi jogát is... Azt a helyet, ahol mindezt elrendezték, a magyarok a maguk nyelvén Szerinek nevezték el, azért mert ott ejtették meg a szerét az ország egész dolgának.”

A Pusztaszer név csak a török pusztítása óta ismeretes. Az elnéptelenedett vidék idegen kézre — a Pallavicini család birtokába — került, majd 1945. március 29-én lejátszódott Pusztaszeren a második honfoglalás, a földosztás első ünnepélyes aktsusa. Az ott álló emlékművön nemzetiszínű és vörös drapériákon hirdette a felirat: „*Megfogadjuk, hogy felszántjuk és bevetjük a magyar ugart.*”

Pusztaszer tehát népünk két nagy történelmi eseményének jelképe. Cikkünkben az Emlékpark kialakításának pillanatnyi állásáról számolunk be.

*

Május elejétől vehetők át a Pusztaszeri Nemzeti Emlékpark pályázati kiírásának feltételei és mellékletei. Bizonyára nemcsak a 80 000 Ft-os első díj, hanem a feladat érdekessége, összetettsége, szépsége is sarkalni fogja az építészeket. Nem adódik gyakran alkalom, hogy 40 holdnyi, arborétumszerűen kialakított történelmi emlékparkot tervezzenek.

Az *Erdei Ferenc* által elültetett gondolat lassan termővé érik. Már ma is gondozott, kulturált környezet fogadja a látogatót Ópusztaszeren. Sikertől megoldani az évek óta húzódozó kérdést: Sövényháza község, melynek csaknem központjában van a tervezett emlékpark, 1973. szeptemberétől kezdve felvette az Ópusztaszer nevet. Az országos főúton már az új névvel jelölik az irányjelző táblák. (Igaz ugyan, hogy az új Pusztaszer elnevezés még egy ideig félrevezeti a történelmi emlékhelyet kereső látogatókat.)

A pustaszeri templom romjai (Lakatos Irén felv.)

A pályázat kiírása sok apró részfeladat megoldását is kéri, a legfőbb látnivalók azonban nagy vonalakban már most is felvázolhatók. Az érkezőt a már meglévő hársfásor zöld alagútja vezeti a milleneumi emlékműhöz. A 14,5 m magas, a kor-stilusában készült emlékmű ellenpontjaként a felszabadulást és földosztást méltón reprezentáló, tömegében nem kisebb hatású emlékmű építészeti tervét várjuk. A képzőművészeti tervre külön pályázatot fognak kiírni. Valahol a milleneumi emlékmű és a kialakítandó romkert közelében kell helyet adni annak a hatalmas épületnek, amelyben *Feszty Árpád* „Honfoglalás” c. kórképét fogják bemutatni. Igaz, hogy a festmény — amely 120 m hosszú és 8 m magas — jelentős károkat szenvedett a II. világháború során, remény van rá azonban, hogy viszonylag rövid idő alatt sikerül helyreállítani. A hatalmas hengereket, amelyeken a felcsavart vásznat tárolják, a nyár közepén szállítják Budapestről Szegedre. Remélhetőleg ezzel együtt sikerül a már helyreállított 580 cm magas 8 m hosszú részletet a szegedi múzeumban bemutatnunk. A *Feszty*-kórképet őrző épületben kap majd helyet a honfoglalás emlékeit bemutató múzeum is.

Az új emlékműhöz kapcsolódik a megye legújabbkori történetét bemutató múzeum-épület. Terveink szerint itt tárjuk a közönség elé az 1945 óta elért fejlődésünk dokumentumait. Az épületben a kiállító terem mellett kisebb vetítőterem is lesz.

A védett területet jelenleg ritkás akácerdő szegélyezi. Itt mutatjuk majd be Csongrád megye népi építkezésének legjellemzőbb típusait. Sajátos együttesével, hombáraival látható lesz egy Szentés környéki tanya, egy tágas udvaron elhelyezkedő Szeged-könyéki paprikatermelő tanya, ezenkívül egy makói hagymásház, egy tanyasi kovácsműhely és egy szélmalom. A kis néprajzi, agrártörténeli múzeum-együttes éles kontrasztként válik el a korszerűbb mezőgazdaságot is bemutató újkortörténeli kiállítástól. Az arborétummá alakított ligetben bizonyos elképzelések szerint a magyarok vándorlásának útvonalán előforduló növényeket láthatjuk. Szerencsés helyzetben van a tervező, hiszen a védett területen belül különféle talajtípusok találhatók, a mocsártól a száraz homoktalajig.

Előzetes terveink szerint a védett területen kívül kapnak helyet az un. kiszolgáló létesítmények: a motel, az autóparkoló, a benzinkút, a kemping, az étterem stb. Ezenként több százezer látogatóra kell számítanunk, hiszen felméréseink szerint a mai állapot is több mint 20 000 érdeklődőt vonz, nem beszélve a szeptember 1-i ünnepség sokezres tömegéről.

Kétségtelen, hogy az ásátások rendkívüli vonzerőt jelentenek — csoportosan már most is látogathatók —, a munka jellege, illetve a balesetveszély azonban nem teszi lehetővé, hogy az ásátás befejezése előtt a kerítést teljesen felszámoljuk. Az 5 év óta felásott földből 8 m magas halmot emeltünk, melynek tetejéről szép kilátás nyílik az összefüggéseiben egyre inkább kirajzolódó romkertre, a Tisza-ártér hatalmas síkságára, a távol kéklő galériai erdőre.

Az emlékpark kialakításához kétségkívül egyik legnagyobb lépés az ásátások megkezdése volt, s az 5 év során nyert eredmények nagyban hozzájárulnak az emlékhely történelmi hitelességének bizonyításához. A feltárások igazolják, hogy a legrégebbi templomot legalábbis a X—XI. század fordulóján építették; akkor, amikor a honfoglalás eseményeire még visszaemlékezhettek: néhány sírban megtaláltuk a pogánykori hajviselet nyomait. A legrégebb magyar emlék a honfoglalás korából származik, a templomtól néhány száz méterre ugyanis egy honfoglalás kori harcos sírjára bukkantunk, két farkocsába egy-egy aranykarikát fontak. A templomot végső pusztulásáig még hétszer építették át, s egyre gazdagabb faragványokkal díszítették. Sajnos e gazdagságnak csak halvány visszfényt tudjuk bemutatni, mert az egykori állapotra csak töredékek emlékeztetnek; az oszlopokból, kövekből meszet égettek a múlt században, s a templom és a kolostor romjaiból építették fel a ma is álló kastélyt és a majorság épületeit. A romkertben a három legjellemzőbb építési periódust mutatjuk be, illetve rekonstruáljuk az alapfalak helyét. A különböző színű téglá és kőburkolat egyértelműen rajzolja körül az egykori templomokat. Az épületeket sáncárok védte, melyet többször is felújítottak, ezt is egykori formájában fogjuk bemutatni. Szeretnénk, ha idén teljesen befejezhetnénk a feltáró munkát, ezért az ásátásokat már március elején megkezdtük. Jelenleg¹ az egykori kolostor helyén dolgozunk, ahol éppen egy hatalmas, 19 m hosszú és csaknem 8 m széles termet tárunk fel. Talán az egyik legrégebbi szakaszban épült.

A kolostor udvarának feltárása nyárra marad, bízunk benne, hogy az itt létesítendő ifjúsági tábor lakói az idén is jó munkát végeznek s sikerrel oldják meg a feladatot. Izgalommal várjuk, megtaláljuk-e az udvaron a kolostor kútját, hiszen a belekerült hulladék értékes támpontot nyújthat az épületek korának pontosabb megállapításához, de adatokat várunk az ott lakók mindennapi életének rekonstrukciójához is. A feltárással szinte egyidejűleg folynak a megóvási, helyreállítási munkálatok: szeretnénk, ha az őszön az ásátás egészét megnyithatnánk a nagyközönség előtt. Addig azonban még igen nagy munkát kell elvégeznünk.

A feltárások, a terv előkészítési és a terület előrendezési munkáiban igen sok társadalmi segítséget kaptunk; olajbányászok, erdészeti dolgozók, egyetemi hallgatók és középiskolások áldozták fel szabadidejüket az ügy érdekében. A tervpályázat szeptember közepéig bizonyára pontos alaprajzokat, épületterveket szolgáltat majd a létesítendő emlékparkhoz. Számítunk arra, hogy a végleges terv alapján a jövőben még több társadalmi támogatást kapunk történelmünk két kimagasló eseményének emléket állító Pusztaszeri Nemzeti Emlékpark méltó kialakításához.

Dr. Trogmayer Ottó

PÁLYÁZAT MEGISMÉTLÉS

A Népművelési Intézet a művelődési otthonok történetére kiírt pályázat eredményességétől indítatva

megismétli a forrásfeltárássra kiírt pályázatot a feldolgozással azonos határidővel (1975. február 28.)

A részletes kiírást lásd a Honismereti Híradó 1974. évi 2. számának 72—73. lapjain.

Iskolatörténeti gyűjtés Szentesen

A szentesi Köztársaság téri Általános Iskolában folyó honismereti munka kiindulópontja az a törekvés volt, hogy a helytörténetet bekapcsoljuk történelemtanításunkba. Igyekeztünk az órákon felhasználni a jellemző és érdekes helyi vonatkozású tényeket, eseményeket az értelmi és az érzelmi nevelés eredményesebbé tételére. A hazaszeretetre nevelés döntő kérdésének láttuk a tanulók kötődését a közvetlen környezethez, az iskolához és a városhoz.

Iskolánk igazgatója, *dr. Pék Józsefné*, a Hazafias Népfront Szentes városi titkára, lelkes támogatója és szakavatott segítője az iskolai honismereti munkának. Érdeklődő tanulóink szakkörbe tömörítésével az 1971/72-es tanévben indult meg Honismereti Szakkörünk működése. Ebben az évben városunk történetének megismerése volt munkánk célja. Tanulóink áttanulmányozták a várostörténettel foglalkozó könyveket, s a Szentesi Levéltár kiállítási anyaga betekintést adott a helytörténeti vonatkozású dokumentumokba. A Koszta József Múzeum kiállítása is nagy segítséget jelentett. Tanulóink a helytörténettel kapcsolatos családi emlékek gyűjtésének lehetőségét is felhasználták.

Így a tanév folyamán időrendi sorrendben áttekintettük városunk történetének alakulását. Beszélgettünk még foglalkozásainkon Szentes város szülötteinek életművéről; városunk szobrainak, műemlékeinek megismerése is gazdagította tanulóink tudását. A tanév végén szakkörünk nyilvános ülést tartott, amelyen vendégül láttuk a Damjanich utcai Általános Iskola szakkörös pajtásait. Mindkét szakkör bemutatóval szerepelt, majd megtekintettük a gyűjtött anyagból rendezett kiállítást.

Az 1972/73-as tanévben teret kapott a tanulók önálló munkája. Hozzákezdünk iskolánk történetének kutatásához. A Szentesi Levéltár igazgatója lehetővé tette számunkra, hogy tanulóink betekinthesse a Levéltár birtokában lévő sajtóanyagba. Így szakköri foglalkozásaink egy részét a Levéltárban tartottuk meg. Tanulóink szorgalmasan jegyzetelték az Alföldi Ellenzék, az Alföldi Újság stb. cikkeit.

Kutatási módszereink között szerepelt még a riportkészítés is. Nyugdíjas pedagógusoknak és az iskola volt diákjainak visszaemlékezéseit jegyezték le tanulóink. Az anyaggyűjtés és feldolgozás eredményeként elkészült szerény tanuló pályamunkákból mutatunk be most néhányat. A pályamunkák az iskolák államosításának 25. évfordulójára készültek.

A tanév végén megtartott szakköri zárófoglalkozásunk alkalmával vendégeink között üdvözölhettük *Töltési Imrét*, a Hazafias Népfront Honismereti Bizottságának titkárát és *dr. Morvay Péter* néprajzkutatót.

Sipos Ilona
szakköri titkár

Az iskolatörténet feldolgozását tovább folytattuk az 1973/74-es tanévben is. Lejegyeztük a visszaemlékezéseket és a nyugdíjas pedagógusok iskolával kapcsolatos emlékeit hangszalagon öröktjük meg. A szakkör kollektívája elkészítette a szentesi kubikosok életével foglalkozó pályamunkát, amit a szegedi Móra Ferenc Múzeum kiírására küldtünk el. Ennek az anyagnak a gyűjtése során sok érdekes élményben volt részünk. A híres szentesi kubikosok visszaemlékezései nagy hatást gyakoroltak gyermekeinkre. Az idős kubikosok életével, sorsával, munkájával való megismerkedés bizonyította, hogy a hétköznapi alkotómunka természetet és társadalmat formáló erő. A szentesi kubikosok politikai bátorsága, a jobb életért való következetes harca is példaként áll a tanulók előtt.

Egyik legnagyobb élményt nyújtotta számunkra az öv. Rátkai Sándornéval folytatott beszélgetés. Az ő családját kereste fel Móricz Zsigmond 1935-ben és ezután írta meg Kubikos című elbeszélését. Sikerült megtudnunk öv. Rátkai Sándorné lakcímét és ellátogattunk hozzá. Nagyon kedves fogadtatásban volt részünk. A 80 éves Rátkai néni szívesen idézte fel a régi emlékeket és a nagy íróval való találkozást.

Annak érdekében, hogy minden tanuló kibontakoztathassa képességeit, a jövő évtől történelmi tudományágak szerinti csoportokban dolgoznak majd szakköröseink. A különböző csoportok helytörténeti, iskolatörténeti, munkásmozgalmi és népszokás-gyűjtő kutatómunkával foglalkoznak majd. A tanév végén sorra kerülő foglalkozásokon már az „utánpótlás” is részt vesz, néhány V—VI. osztályos tanuló személyében.

Gyermekeink szakköri gyűjtő és feldolgozó munkával készülnek városunk felzabálásának 30. évfordulójára.

Tóth Jánosné

A következőkben bemutatunk néhányat a szentesi Köztársaság téri Általános Iskola Honismereti Szakkörének zárófoglalkozására készült *iskolatörténeti pályamunkákból*.

POLNER ANTÓNIA VIII/b osztályos tanuló dolgozata

Pályamunkám anyagát dr. Pertényi Ottó nyugdíjas igazgató bácsi és Mayerffi Györgyné tanító néni visszaemlékezése alapján állítottam össze.

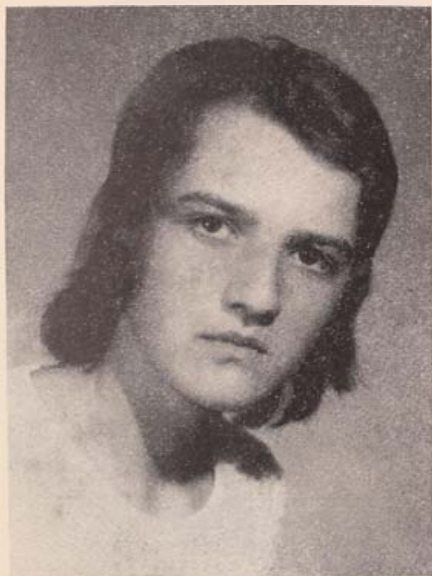
A mai Köztársaság téri Általános Iskola helyén 1870-ben üres telek állt. Ezt a kb. 630 négyszögölnyi területet a katolikus egyház megvásárolta a várostól (négyyszögölenként 25 krajcárért) iskolaépítés céljaira. Az itt épült földszintes iskolában az 1872/73-as tanévben egy összevont osztály tanult. A tanulók között voltak elsősök, másodikosok, de főleg harmadik osztályosok. Összesen 79 növendéket, fiúkat és lányokat kellett tehát oktatnia és nevelnie a tanítónak. Emeletes iskolánk hátsó lépcsőházában fekete márvány emléktáblán olvashatjuk, hogy ez az épület 1912-ben készült el. Dobovszky József István műépítész terve szerint. A római katolikus egyház építkezéssel kapcsolatos kiadásainak nagy százalékát az egyszerű egyháztalagok anagvi hozzájárulása fedezte.

Az új iskolaépületben 4 fiú és 4 leány osztály tanult. Egy osztály létszá-

ma 50—60 főből állt. Az I—IV. osztályok elvégzése után csak kevés gyermek tanulhatott tovább, a tanulók többsége béresként állt munkába. Később, a 40-es években megnyílt az V—VIII. osztály is. Azok a fiúk, akik iparos mesterséget akartak tanulni, elvégezték az V—VI. osztályt, majd beálltak inasnak. A VII—VIII. osztályba már csak lányok jártak. A IX. osztálynak hetenként egyszer volt foglalkozása, ez alkalommal a lányok főzni tanultak. A leánytanulók gyönyörű kézimunkáit az évvégi vizsgákra minden esztendőben kiállították a tantermekben. Az iskolában kevés volt a szemléltető eszköz, főként az volt, amit a pedagógusok maguk készítettek.

Az iskola berendezésében sok kárt tett a háború. 1944-ben a németek kórházat rendeztek be iskolánkban, s a tüzelőt is felhasználták. Október másodikának éjszakáján menekülésszerűen távoztak elköltöztették sebesültjeiket, és magukkal vitték a kórház minden felszerelését. Október 6-án a vásárhelyi magyar katonai kórház foglalta el az iskolát, a jelenlegi iroda volt a műtő. Október 8-án reggel azonban a magyar kórház is eltávozott, olyan sietve, hogy még a sebesülteknek készített reggeli, a hatalmas lábasokban lévő forralt tej, valamint a nagy mennyiségű péksütemény is ott maradt. 1944. október 8-án vasárnap érkeztek meg a felszabadító csapatok városunkba. *Fjodorov* őrnagy, a városparancsnok magához hívatta iskolánk egyik pedagógusát Mayerffy Györgynét, hogy a tanítás megkezdéséről tárgyaljon. Mivel ez az ügy nem tűrt halasztást, intézkedni kellett. Iskolánkat időközben istállónak használták, még az emeleten is lovak voltak, s a tantermek padlóját térdig érő szemét borította. Öt pedagógus és néhány szülő kitakarított 4 tantermet, így az I., II., III., IV. osztály számára 1944. október közepén meg lehetett kezdeni a tanítást.

PAPP ERZSÉBET VIII/a osztályos tanuló dolgozata

Dolgozatomat *Hegyi Józseffel*, a Budapesten működő Szentesiek Baráti Körének tagjával folytatott beszélgetés alapján állítottam össze. Segített az anyag összegyűjtésében édesapám is, aki ugyanúgy, mint *Hegyi Józsi* bácsi, iskolánk diákja volt.

Iskolánk 1945 előtt egyházi iskola volt, ahová csak római katolikus vallású gyerekek járhattak. A fiúk és a lányok külön épületrészben tanultak, a lányok a katolikus templom felőli részben, a fiúk pedig az Erzsébet térre (a mai Köztársaság térre) néző épületszárnyban. Az emeleti folyosó ajtaján csak a tanító bácsi és a „csengettyús fiú” mehetett át az egyik részből a másikba. A csengettyús fiú VI. osztályos tanuló volt, aki az óráközi szüneteket kézi csengettyűvel jelezte. A fiúk és lányok udvari játszóhelyét fakerítés választotta el. Volt olyan osztály, ahová 45 tanuló is járt. Az első padokban nem a kisebb termetűek ültek, hanem az ún. „úri” gyerekek. A hittan volt a fő tantárgy. A vasárnapi misén kötelező volt a megjelenés.

A „Madarak és fák napját” minden évben megtartották. Ez olyan kirándulás volt, amelynek során a gyerekek tanulmányozhatták a természetben azt, amit elméletben már elsajátítottak. Minden tanév végén sportünnepélyen vettek részt a gyerekek.

Hegyi Józsi bácsi és édesapám szeretettel emlékeznek vissza *Bugyi Ferenc*, *dr. Pertényi Ottó*, *Vangel Károly* tanító bácsira és *Kihrer Mária* tanító nénire.

Hegyi Józsi bácsi visszaemlékezéséből megtudtam, hogy *Horthy Miklós* kormányzó 1928-ban Szentesre látogatott. A Széchenyi ligetnél állították sorba a gyerekeket a kormányzó fogadására. Az első sorban azok álltak, akik szép magyar ruhába voltak öltözve. A tanulók kétharmad része mezítláb járt, emiatt csak a harmadik-negyedik sorban volt a helye. Karácsonykor a gyerekek kaptak „szeretetesomagot”, de ez nem tudta enyhíteni a szegénységet.

LEVENDOVICS ETELKA VIII/a osztályos tanuló dolgozata

Mátéffy Zoli bácsi középiskolai tanár 1949 és 1953 között végezte el Szentesen az általános iskola V—VIII. osztályát. Emlékszik arra, hogy az úttörőélet igen élénk volt. A csapatvezető, Sáros Lajos bácsi minden ünnepélyes megmozdulás alkalmával úttörő egyenruhában jelent meg. Így ritkán fordult elő, hogy a gyerekek közül valaki ott-hon felejtette volna nyakkendőjét.

Zoli bácsi örömmel idézte fel első úttörő élményét. Amikor V. osztályos tanulóként feljött az évnytóra, Sáros Lajos bácsi díszörségbe küldte a zászlóhoz. Az ünnepség alatt vigyázban kellett állnia, ami alapos erőpróba volt, de egyben megtiszteltetés is egy ötödikes diák számára. Beszélgetésünk végén Zoli bácsi elmondta, hogy nagyon szerette ezt az iskolát és nagy öröm számára, hogy most a kislánya is ide jár.

KANFI HORVÁTH MÁRIA VII/a osztályos tanuló dolgozata

Iskolánk múltjának emlékeit kutatva régi újságokat lapozgattam a szentesi Levéltárban. Az első figyelmemre méltó riportot az „Alföldi El-lenzék” című helyi lap 1936-ban megjelent számában olvashattam. „A kisember aránytalanul nagy adóterhet visel. Terheit újabb adóval akarják fokozni. Hiteles értesülés szerint a kultusz-miniszter tervbe vette, hogy a felekezeti iskolákra pótdadót vetnek ki. Az új pótdadó rendeltetése: a felekezeti iskolák terheit leveszik az egyház válláról.” Nyilvánvaló, hogy az adózó lakosság terhei így súlyosabbak lesznek. A cikkíró megjegyzi: „Jogos tehát az a kívánság, hogy az egyházi adót mérsékeljék.”

A cikkre azért figyeltem fel, mert iskolánk, a Köztársaság téri Általános Iskola egyházi iskola volt, s fenntartásának anyagi problémáit a fenti cikk jól megvilágítja.

Ebben az időben szinte mindennapos panasz volt a tanteremhiány. 1935-ben az „Alföldi Újság” január 17-én megjelent számában olvastam: „A tanonciskolában két új osztályra lenne szükség, de nincs rá fedezet. Pedig a meglévő osztályokban is kevés a hely.”

„Nagy Anna 9 éves tanuló melegedni akart a kályha mellett. Egy kipattanó szikra meggyújtotta ruháját. A kislányt súlyos égési sebekkel kórházba szállították.” Amikor ezt a cikket elolvastam, arra gondoltam, hogy iskolánkban most védőrács van a kályhák körül és hamarosan központi fűtést vezet be a város iskolánkba.

A háború előtti időkben az iskolák egyik fő problémája a gyermekek étkeztetése volt. Hegyi Józsi bácsitól, iskolánk régi diákjától megtudtam, hogy a jómódú családok felváltva ebédtették a szegénysorsú diákokat. Volt hely, ahol együtt ebédelték a háziakkal, de Józsi bácsinak egy ízben a cseléd mellett terítettek. Megalá-zónak érezte ezt a jótékonyági akciót.

Egy 1936-ban megjelent cikk közli: „1936. február 5-én kezdődik az iskolák reggeliztetési és ebédtetési akciója: 200 szegénysorsú gyermek kap meleg reggelit és ebédet. A gyermekek meleg szobában meleg ebédet fogyasztanak. Kopott, elnyűt ruhák a lányokon és a fiúkon egyaránt. Az arcuk soványkás, a testük vékonyka” — írja a riport, amely méltatja az ebédtetési akció jelentőségét.

Érdemes elgondolkodni azon, hogy azóta mennyire megváltozott az élet. Alljon itt ennek bizonyítására az akkori ebédeltetési akció és összehasonlításul a jelenlegi napközi heti étrendje.

1936-ban: Minden reggel 2 dl tej és 10 dkg kenyér. Az ebéd hétfőn délben bableves, kedden gulyásleves, szerdán lebbencsleves, csütörtökön bableves, pénteken leves és tészta, szombaton gulyásleves.

1973-ban: (ma kétfogásos ebédet kapunk a napköziben): hétfőn húслеves, sajtos tészta, kedden krumplileves, tökfőzelék sült hússal, szerdán gulyásleves, 2 db krémes, csütörtökön almaleves, csirkepaprikás galuskával, pénteken borsóleves, dió-tészta, szombaton marhapörkölt burgonyával és befőtt.

A háború utáni időkről a Nemzeti Bizottság iratai szolgáltatnak adatokat. 1944 novemberében az egyik fő probléma a tanárhiány volt. A szentesi Nemzeti Bizottság intézkedései nyomán megindult a tanítás az elemi iskolákban. Az „elmenekült” tanárok és tanítók helyét ideiglenesen nyugdíjas pedagógusokkal, egyetemi hallgatókkal töltötték be.

1945. telén a tanítók kérésére a Nemzeti Bizottság a tüzelőhiányra való tekintettel tanítási szünetet rendelt el.

A Nemzeti Bizottság feladata volt, hogy törölje a tantervből a népi demokrácia szellemével összeegyeztethetetlen részeket. Ennek elvégzéséhez 1945 májusában bizottság jött létre, amelynek tagjai voltak az iskolák igazgatói is. A bizottság valamennyi szentesi iskola számára megállapította az új tantervet.

1947 januárjában a felekezeti és népiskolák tüzelőanyaggal való ellátása érdekében a Nemzeti Bizottság társadalmi gyűjtést rendezett. A gyűjtés eredménye 6000 Ft, 280 mázsa szén és 120 mázsa fa volt.

Az 1948—49-es esztendő fordulat volt az iskolák életében. Megvalósult az állam és az egyház különválasztása, az iskolák állami irányítás alá kerültek és törvénybe iktatták a nyolc osztályos kötelező általános iskolát. A sajtó beszámolt az államosítás körüli visszhangról. Egy-egy cikk arra utal, hogy az államosítás következtében harc bontakozott ki. Az *Új Szó* 1948. március 31-i számában olvastam: „A magyar Kurír című lap húsvét hétfői rendkívüli kiadása közli Mindszenty József primás újabb, demokrácia ellen lázító, nagybőjti körlevelét. A Magyar Kurír közli illetékes egyházi helynek azt a nyilatkozatát, amely három ünnep munkanappá nyilvánítása alkalmából — teljesen tévesen — az ünnepek megszüntetéséről beszél.”

Ugyancsak az *Új Szó* című lap újságírója számolt be a lelkes szegedi felhívásról, amely el akarta söpörni a reakciós híreket. A szegedi katolikus diákok kiáltvánnyal fordultak Magyarországra valamennyi diákjához és egyetemistájához. A kiáltvány üdvözlö a szabadságharc centenáriumát és leszögezi, hogy a demokrácia száz év után meghozta a magyar nemzet megújulását. Felszólítja a katolikus ifjúságot: ragadjon szerszámot vagy könyvet, építsen együtt az építőkkel, dolgozzon együtt a dolgozókkal! Azt is megállapítja a felhívás, hogy a katolikus hívek nagy többsége egyre inkább magának érzi a magyar demokráciát.

Iskolánk akkori igazgatósága a sajtó, illetve a szülői értekezlet útján tájékoztatta a szülőket az államosítás tényéről. Az iskola rendbetételére a város hamarosan nagy anyagi áldozatot hozott. Erről tanúskodik iskolánk lépcsőházában az emléktábla, amelyen ez áll: „**Mienk az iskola!**” — *Gyermekeinknek rendbehozta az MDP párt-szervezete, 1948—1948.*

Új kőbányai utcanevek

Steer János, Óhegy utcai esztergályos tíz éve foglalkozik Kőbánya történetével. Szerény külsejű iratgyűjtőiben rendezetten gyarapodnak a Kőbányával kapcsolatos újságkivágások, feljegyzések, idézetek, régi térképek, krónikás adatok.

Az esztergályos mester amatőr helytörténeti tevékenységének társadalmi haszna is van. A Budapesti Tanács X. kerületi Végrehajtó Bizottsága azzal a kéréssel fordult hozzá, hogy tegyen javaslatot új utcanevek bevezetésére, mert a rohamos átalakulás, régi épületek lebontása, új lakótelepek születése következtében hagyományos utcák hosszabbodtak meg, új utcák keletkeztek.

Az amatőr helytörténész előszedte régi utcaneveket tartalmazó feljegyzéseit, át-

tanulmányozta a sárguló, itt-ott szakadozó fővárosi térképeket. Így találta meg a *Túzok utcát*, amely a kerületben beépítés miatt megszűnt régi utcanevként szerepelt. Steer János ezt a régi utcanevet *felelevenítette*, azzal az indoklással, hogy a Rákospatak két partját szegélyező nagy szabad síkságon régebben élhetett ez a madár.

A Kőér utca 2/B és 2/C-nél lévő zsákutca ma a *Repce utca* nevet viseli, mely a kerületben megszűnt régi utcanevként ismeretes. Steer János a régi utcanev felújításával egy elfelejtett városi elnevezést mentett meg az elkallódástól. Tevékenysége révén az új kőbányai utcanevadásban érvényesült a fejlődés dialektikája: a régi utcanev új funkciót kapott, de egyúttal rámutat arra a mezőgazdasági tevékenységre, amely egykor ezen a területen folyt.

A Balkán utca egyik szakaszát Steer János javaslata alapján *Fogadó utcának* hívják. Ezideig csak kopottas, hajdani Budapest-térképeken lehetett fölfedezni e régi elnevezést.

Néhány új kőbányai utcanevet Steer János úgy alkotott, hogy a meglévő utcanevhez rokon értelmű szót keresett. Ilyen módon keletkezett a *Pázsitfű utca*, mivel ez a rész a Zsombok utca déli folytatása. A Harmat utca Újhegyi úttól a Hangár utcáig terjedő részét azért nevezték el *Pára utcának*, mert a pára a harmattal rokon értelmű szó. *Az elnevezések közötti összefüggések, a jeltani logika felismerése és tudatosulása elősegíti a tájékozódást a kerület részeit kevésbé ismerő ember számára* is. Mellékesen jegyzem meg, hogy pl. a Bolgár, Román, Cserkesz utca mint népnév előtagú földrajzi elnevezések kerületen belüli irányítást adnak, és biztosítják a regionális tömbök szerinti tájékozódást.

Steer János az új kőbányai utcanevek megalkotásakor nemcsak jeltani, hanem történeti szempontot is érvényesített. A *Csösztorony köz* azért kapta a nevét, mert a kőbányai szőlőtermesztés 1844-ben épült műemléke áll a közelében. Az Erdősi út egyik szakasza pedig a *Vizimalom utca* nevet kapta, ugyanis a múlt század közepén *Széchenyi István* vizimalma állt az utca végén. A Rákospatak ősi vizimalom-sorát, mely évszázadunk első harmadáig részben még működött, szintén megőrökíti az új kőbányai utcanev.

A helytörténet folyamatosságára és a kerület szerves összefüggéseire utalnak a környezettel kapcsolatos utcanevek. A *Kerámia utca* a Kemence utcával szemben, a Kerámiagyár lakótelepének építése során alakult ki. Az utca lakói a gyár dolgozói, és a környéken az útszakaszra már előzőleg a javasolt név honosodott meg. A Kerámiagyár Kőbánya egyik legrégebbi és legnagyobb üzeme. Ebben az esetben tehát Steer János *egy korábban tájékoztató jelleggel használt utcanevet ajánlott hivatalos elfogadására*. A Fővárosi Tanács Végrehajtó Bizottsága jóváhagyta a kellő indoklással alátámasztott javaslatot. A Tanács ilyenformán az amatőr helytörténész segítségével a munkáslakosság utcanevadását nagyon helyesen használta fel munkája alapjául.

A *Zsvaj utca* mentén bölcsőde és óvoda működik. Az elnevezés az utca gyermekzsivajjal telt hangulatát fejezi ki. Az eddig 159. *utcaként* ismert útszakasz ma az *Olaj utca* nevet viseli, mert közelében van a Növényolajgyár. Az egykori 162. utcát pedig *Tarkarét utcának* nevezték el, mert mezőgazdasági területen vezet keresztül. A *Sörös utcának* a közelében lévő sörgyárak indokolják elnevezését. A Mádi utcának a Műszaki Gumigyárnál kezdődő részén indokolt a *Gumigyár utca* név bevezetése. A gyárnév a helyi munkástársadalomra is emlékeztet, hiszen a munkahely szorosan összefonódik a termelő közösségekkel.

A *Márga köz*, a Márga utca rövid elágazása, a régi dűlőút folytatásában van. A Paprika utca egyik részét *Rákász utcának* nevezték el a Rákospatak ősi foglalkozási ágának, a rákászatnak a megőrökítésére. A Sörgyár utca egy darabját *Korall utcának* hívják, a kőbányai lajta- és szarmata mészkövekben található 230 fajta tengeri állatmaradvány emlékére. A Szállás utca egyik elágazó szakasza *Újjonnan Szállás köz* néven kerül a köztudatba.

Hajdanában Kőbányán fontos szerepet játszott a szőlőtermesztés. A kőbányai szőlőtermesztés és bortelemelés emlékét három utca is őrzi: a *Vörösdinka utca*, a *Szőlőhegy utca*, valamint a *Kéknyelű utca*. Az új lakótelep a pesti oldal legnagyobb szőlőhegyére épült. Az azonos típusú nevek a kerületrésztörténeti és gazdasági egységét fejezik ki.

Steer János amatőr helytörténész tevékenységét mi sem dicséri jobban, minthogy a Fővárosi Tanács Végrehajtó Bizottsága 1973. június 6-i ülésén utcanév-javaslatai közül 23-at jóváhagyott.

A jövőben még nagyon sok alkalom nyilhat a helyi tanácsok és az amatőr helytörténészek, honismereti körök együttműködésének kibontakoztatására. A kerületek távlati fejlesztésében szükségesek a helyi településtörténeti ismeretek, amelyeket ügyesen közvetíthetnek a tanácsok illetékeseinek a hozzáértő lakosok, lokálpatrióták. Utcanévek történetét összefoglaló tömör, egy-két mondatos szövegek összeállítását boldogan vállalhatják a művelődési házak helytörténeti körjei, és ebben a tevékenységben, tanáraik vezetésével közreműködhetnek értékes adatgyűjtéssel az iskolák honismereti tevékenységet folytató szakkörjei. Az utcanévtáblák alá kerülő, tömör magyarázatok a helytörténeti ismeretek és hagyományok szélesebb körben való terjesztését segíthetik elő. Egy múzeum vagy helytörténeti gyűjtemény baráti köre a történeti ismeretanyag helyi, politikai szempontú felhasználásával támogathatja az új, szocialista városi hagyományokat teremtő tevékenységet.

Dr. Dömötör Ákos

Eleven honismereti munka Komárom megyében

Értekezletnek indult, de nagyon érdekes és termékeny eszmecserevé, vagy talán inkább kerekasztal-beszélgetéssé szélesedett a Hazafias Népfront Komárom megyei Honismereti Bizottságának április 25-i ülése, amelyet Tatán, a Néppark festői környezetében lévő „Kiskastély”-ban, a múzeumok megyei igazgatóságán rendeztek meg. A tanácskozást *Bíró Endre*, a megyei múzeumi szervezet igazgatója, mint a rendezvény házigazdája nyitotta meg.

A résztvevők — Népfront megyei vezetői, a megyei múzeumi szervezet, a megyei művelődési központ, a megyei művelődésügyi osztály képviselői és a megye honismereti mozgalmának legtevékenyebb aktivistái — érdeklődéssel hallgatták meg *Győry Csabának*, a megyei honismereti bizottság titkárának elemezve, értékelve summázó tájékoztatóját a mozgalom Komárom megyei helyzetéről, a gyarapodó eredményekről és az elkövetkezendő időszak feladatairól. A honismereti bizottság titkára örömmel állapította meg, hogy Komárom megye honismereti mozgalma az elmúlt évben nagyot lépett előre, szervezettebbé, tartalmilag gazdagabbá, színesebbé vált. Ennek alapvető, meghatározó oka az, hogy a megyei múzeumi szervezet, a levéltárak és a tanácsi szervek illetékesei az eddiginél sokkal nagyobb lendülettel, dicséretre méltó aktivitással kapcsolódnak be a munkába. A megélénkült mozgalmi életet jól tükrözik az írásos anyagok, amelyek az elmúlt év során a „Megyei Honismereti Tájékoztató”-ban, az „Új Forrás” című megyei szemlében, a megyei múzeumi szervezet tájékoztatójában: a „Kroniká”-ban, a megyei Művelődési Központ „Fórum” és a megyei könyvtár „Komárom megyei Könyvtáros” című időszakos kiadványaiban jelentek meg. Örövendően növekszik az egyéni kutatók száma, akik több dolgozaton, tanulmányon dolgoznak. Sokat javultak a publikálási lehetőségek is. Eleven, pezsgő élet folyik a honismereti körökben, az általános és középiskolai szakkörökben, a szervezett és tervszerű munkát végző múzeumbarát körökben, a szlovák és a német nemzetiségi együttesekben, a Röpülj páva körökben.

Nagyon szép otthont kapott Tatán, a patinás „Miklós malomban” a Komárom megyei Nemzetiségi Néprajzi Múzeum, elkészült a megye szlovák nemzetiségű falvaiban összegyűjtött népdalok gyűjteménye, amely már nyomtatásban is megjelent *dr. Kálmánfi Béla* lelkes gyűjtőmunkájának eredményeként. *Pálinskás József* a megye munkásdal-kincsét gyűjtötte össze és rendezte sajtó alá. Dunaalmáson — Lilla egykori lakóhelyén — a Csokonai-emlékév során megnyílt a Csokonai-emlékszoba,

dr. Ferenczy Miklós községi orvos fáradhatatlan és hozzáértő honismereti munkája eredményeként. Május 5-én Sárissápon rendezték meg a nemzetiségi együttesek immár hagyományos találkozóját.

A feladatokról szólva Györy Csaba felvázolta a kezdeti lendület fokozásával összefüggő teendőket, a szervezett, céltudatos honismereti tevékenység továbbfejlesztésével kapcsolatos feladatokat. Fontos feladatként jelölte meg az utóbbi egy év alatt elért eredmények megszilárdítását, a honismereti szakkörök számának gyarapítását, szorgalmazta az iskolai és községi helytörténeti gyűjtemények létrehozását, a falu-, tsz- és üzemtörténeti-krónikák megírását az egyéni kutatások eredményeit összegező dolgozatok, tanulmányok elkészítését és publikálását, valamint a nemzetiségi községek néprajzi tevékenységének állandó támogatását. Szólt arról is, hogy Tatán megrendezik a megye honismereti szakkörvezetőinek és aktivistáinak tanácskozását és itt hívják életre azokat a szekciókat, amelyek a sokrétű honismereti munka egy-egy speciális területét fogják össze és segítik. Ezekben a szekciókban a honismereti munka leggyakorlottabb szakkörvezetői, kutatói, népművelői és múzeumi szakemberei fognak össze a tartalmasabb és szervezettebb honismereti munka érdekében.

A megyei honismereti bizottság titkára közölte, hogy a megyei Művelődési Központtal együttműködve rendszeressé teszik a szakkörvezetők, aktivisták tanácskozásait, eszmecsereit, alkotó jellegű vitáit. Ebben az évben is kiírják a megyei honismereti pályázatot, amelyen az egyéni kutatók egyedi, a szakkörök pedig kollektív pályaművekkel vehetnek részt. A legjobb pályamunkákat tovább küldik az országos pályázatra. Az eszmecsere résztvevői örömmel hallották, hogy a honismereti bizottság megyei honismereti diáktábor megszervezését tervezi, ahol a résztvevő fiatalok a hasznos elméleti anyag mellett a honismereti tevékenység gyakorlatával is megismerkedhetnek.

A tartalmas titkári tájékoztató után *Kozel Leóné*, a Hazafias Népfront Komárom megyei Bizottságának munkatársa szólt a résztvevőkhöz. Örömmel vette tudomásul az értékes eredményeket, az előrehaladást szolgáló terveket. Öszinte szavakkal köszönte meg a múzeumi szervezet munkatársainak a mozgalomban kifejtett értékes tevékenységét, s a múzeumok megyei igazgatójának, hogy vállalta a tanácskozás házigazdájának szerepét. Elmondta, hogy a néprontbizottságok mellett a megye minden járásában, városában működnek már a honismereti bizottságok, s ez is egyik lendítője a további előrehaladásnak. Helyeselte a szekciók megalakítását, a szakkörvezetők és az aktivisták rendszeres tapasztalatcseréit, a megyei honismereti diáktábor gondolatát és arra kérte az eszmecsere résztvevőit, hogy lelkes munkájukkal segítsék a megyei és járási honismereti bizottságok munkáját. Külön felhívta a jelenlévők figyelmét felszabadulásunk 30. évfordulójára s azokra a lehetőségekre amelyeket a honismereti munka számára ez az évforduló is kínál.

Az ülésen jelen volt és felszólalt *dr. Morvay Péter*, az Országos Honismereti Bizottság tagja, aki köszöntötte az ülés résztvevőit és elmondta, hogy a tájékoztatóban sommázott eredmények jó alapot nyújtanak a további előrelépéshez, amelyre nézve már okos, jól átgondolt tervek is vannak. Felhívta a figyelmet arra, hogy csak ott és olyan szekciót létesítenek, ahol és amilyenre szükség van. Óvakodni kell a „túl-szervezés”-től, mert az múlhatatlanul a mozgalom bürokratizálódásához vezet. Üdvözölte a megyei honismereti diáktábor tervét, amelynek életrehívásához megszervezéséhez az országos bizottság segítségét is megígérte.

Az eszmecsere során sokan kértek szót, s aláhúzták, kiegészítették a tájékoztatóban elhangzottakat. A felszólalók a megye területén folyó „aprómunkáról” adtak tájékoztatást és a helyi tervekről, elképzelésekről is beszámoltak. Valamennyien egyetértettek a szekciók létesítésével, a szakkörvezetők és az aktivisták rendszeres tapasztalatcseréjével és a megyei honismereti diáktábor tervével is.

Az eszmecsere eredményeit Györy Csaba titkár összegezte, majd Bíró Endre megyei múzeumigazgató kérte a dolgozatokat, tanulmányokat író kutatók címeit, hogy velük szorosabb kapcsolatokat létesíthessenek. Végül mint vendéglátó házigazda baráti szavakkal zárta be a tanácskozást, amely beszédesen bizonyította a Komárom megyei honismereti tevékenység friss lendületét, aktivitását.

Jakab József

Diszítóművészeti tanfolyam indult Mezőcsáton

Februárban diszítóművészeti szakkörvezetői tanfolyamot indított a mezőcsáti Egressy Béni Művelődési Központ. *Pataki Sándortól*, az intézmény igazgatójától kér-tünk tájékoztatást a tanfolyam jelentőségéről, céljairól.

Borsod megye képzett diszítóművészeti szakkörvezetőinek száma messze az or-szágos átlag fölött van. Mi tette mégis szükségessé a tanfolyam indítását, szükség lesz-e az újabb szakkörvezetőkre?

Borsod átlaga valóban nagyszerű, de járásunkban mindössze egy képzett szakkörvezetőt tartunk számon — mondta Pataki Sándor. Így egy-egy szakkör vezetőjére más járásokból kell felkérnünk valakit. Az utazás és egyéb okok miatt ez egyrészt bizonytalan, másrészt elég drága is. Ezért szeretnénk „önellá-tók” lenni.

Kik jelentkeztek a tanfolyamra?

Azt hiszem, a megfelelő emberek. Elsősorban pedagógusok, aztán olyanok, akik évek óta foglalkoznak varrással-hímzéssel. Így megvan rá a biztosíték, hogy nagy részük el is végzi a kétéves tanfolyamot és vizsgát is tesz. Különös jelentősége van annak, hogy a járás minden nagyobb községéből, s a körzeti székhelyekről is van jelentkező; így a területi megoszlás is megfelelő.

Mi a biztosíték arra, hogy a hallgatókból valóban szakkörvezetők — méghozzá jó szakkörvezetők — lesznek?

A tanfolyam szervezésének időszakában nemcsak a járásban dolgozó nép-művelőknek, hanem valamennyi általános iskola igazgatójának, a községi nő-bizottságok vezetőinek és a községi tanácsoknak is küldtünk körlevelünkből, amelyben kértük, hogy közösen jelöljék ki a legmegfelelebbeket. A községi ta-nácsok megtérítik az általuk delegált hallgatóknak a költségeit s ennek elle-nében a jelölt vállalja, hogy — esetleg már az első év elvégzése után — szak-kört vezet a községben.

Milyen az érdeklődés a tanfolyam iránt?

A vártnál jóval nagyobb. Ennek nagyon örülünk, hiszen ha lesz is menet közben lemorzsolódás, akkor is biztosított egy időre járásunk szakember-szükséglete.

Ma, amikor egyrészt újra élednek népi kultúránk hagyományai, másrészt pedig országsszerte mind több figyelmet fordítunk a nőkkel való foglalkozásra, igen hasznos kezdeményezésnek látszik ez a mezőcsáti tanfolyam. A népi hímzőszakkörök számá-nak emelése nemcsak a közizlés, a lakáskultúra fejlesztésének eszköze, hanem olyan lehetőség is, amellyel jó emberi közösségeket lehet kialakítani s bennük a művelő-dési lehetőségeket is meg lehet keresni, ki lehet használni. Reméljük, hogy a leendő szakkörvezetők mindkét célt szem előtt tartva hozzájárulnak majd községük köz-művelődési munkájához.

P. Z.-né

Kézdivővári láda 1839-ből

A „Mi dalaink” margójára

Nemrégiben előadást kellett tartanom az úttörő csapatvezetők budapesti, IX. kerületi akadémiáján arról, hogy a néphagyomány hogyan használható fel az úttörő-munka gazdagítására-színesítésére; részben az ez évben is folytatódó „Nem térkép e táj” akció feladatainak megvalósítása során, részben az úttörő-élet állandóan ismétlődő alkalmainak (tábortűz, kirándulások stb.) vonzóbbá tételére.

Ennek kapcsán a megvalósulás eredményével — felvetődött egy olyan, 10—15 könyvből álló „honismereti kézikönyvtár” létesítésének gondolata, amelyet minden kerületi úttörőcsapat megkapna. A kézikönyvtár jegyzéke el is készült. Olyanféle munkák szerepeltek benne, mint pl. *Kósa László és Szemerkenyi Agnes* Apáról fiúra című nagyszerű könyve, vagy *Hajdu Gyula* Magyar népi játékok című régenvárt gyűjteménye s természetesen benne volt az úttörők számára kiadott „Mi dalaink” című szép daloskönyv¹ is.

Ez utóbbinak néhány darabjára hivatkoztam is előadásomban, arról szólva, hogy a népdaléneklést hogyan lehet érdekesebbé, vonzóbbá tenni, ha felhívjuk a figyelmet a dalok szövegének a dal keletkezését, népeleti háttérét megvilágító részleteire. Igen ám, de kiderült, hogy hiába szerepel a „Mi dalaink” a kis kézikönyvtár jegyzékében, a daloskönyv már régóta nem kapható a könyvesboltokban. Nem akartam elhinni, hogy ez így lenne ma, amikor az „Éneklő Rajok” találkozájáról,

az Úttörő Folklor Fesztiválról, az úttörők részvételével rendezett „táncház”-ról olvashatunk örvendetes híreket. Amikor azonban magam is utánanézttem a dolognak, kiderült, hogy sajnos, ez a valóság. Remélem, hogy a nyomdai „kapacitáshiány” bűvös akadályát belátható időn belül sikerül elhárítani, s a „Mi dalaink” ismét kapható lesz. Éppen ezért érdemesnek tartom felvetni az alábbiakat.

Jó lenne, ha az új kiadás már gondolna a népdalokkal és a dalszövegekkel kapcsolatos, fentebb említett igényekre és lehetőségekre, s egyrészt nemcsak az iskolai énekgyűjteményekből, hanem az újabban megjelent népdalkiadványok (*Kallós Zoltán*: Balladák könyve, *Barsi Ernő*: Zöld erdőben, zöld mezőben stb.) értékes anyagából is válogatna, s a megelégnéssel érdeklődésnek megfelelően közölné a népdalok gyűjtési adatait is (ki, mikor, hol, kitől gyűjtötte); másrészt vagy szükség szerint néprajzi jegyzetekkel egészítené ki a dalokat.

Ha már szóvá tettem a fentieket, mindjárt fűznék is a szép daloskönyv néhány darabjához valami jegyzetfélétt, amellyel szeretnék hozzájárulni ahhoz, hogy a „Mi dalaink” javított és bővített kiadásban jelenjék meg.

A daloskönyv 100. lapján olvasható az alábbi versszak:

Házam előtt *buzásverem*,
A sarkantyúm *összeverem*.
Összeverem, *csuhaja*, legénymódra,
Csak úgy hull a *rózsa róla*.

¹ A mi dalaink. Összeállította *Ugrin Gábor*. Tankönyvkiadó, Bp. 1972. 274 o. 5000 pld. Ára 9,50 Ft.

E versszak kapcsán érdemes lenne az olvasók figyelmét felhívni arra, hogy a parasztok valaha a gabonafélék termését — ahol a talajviszonyok ezt megengedték — az agyagos földbe ástott és kiégetett, többnyire körte alakú gabonásvermekben tartották, s hogy ezeket a vermeket — a kártevők elleni védekezésül — igen sok helyen a ház előtt helyezték el, ahol mindig szem előtt voltak. Másutt a falun kívül, egy alkalmas helyen csoportosították a vermeket, s ennek emléke többhelyt még ma is él az olyanféle földrajzi nevekben, mint *Veremhát* stb. Annak is maradt emléke, hogy részben a tolvajok, részben a rekvirálók elleni védekezésül az épületek belsejében is készítették vermeket.

Ennyit a *buzásverem* szóról. De a versszak *róza* szavához is kívánczok egy megjegyzés. Ez lehet sajtóhiba, vagy lehet szövegromlás eredménye. Lehetne a népköltészet szürrealista vonásainak egyik képviselője is (ha annak fogadjuk el, fel kellene hívnunk rá a figyelmet), de ez kevéssé valószínű, mivel a versszaknak ilyen párhuzamait ismerjük:

Új a csizmám, szegre van akasztva,
Nyíregyházi kopogó van rajta.
Összeverem olyan betyár módra,
Mind egy szálíg lepereg a *rozsa* róla.

Vagy egy másik változatban:

Új a csizmám, szegre van akasztva,
Sarkantyúját belepte a *rozsa*,
Összeverem... (stb.)

Hasonló sajtóhibáról vagy szövegromlásról, néprajzi tájékozatlanságról lehet szó az alábbi versszakban is, amely a „Mi dalaink” 140. lapján olvasható:

Kimégy, vendég a házamból,
Mert fát kapok a *lóc* alól.
Csiviritem, csavaritom,
Majd a hátadra boritom.

A *lóc*ot valószínűleg a *lóca* szó rövidítésének gondolta a másvidéki dalos, vagy a nyomdász, s így kerülhetett be

a dal szövegébe. Valóban, elképzelhető, hogy a tüzfát egyes helyeken a *lóca* alatt tartják, s onnan előkaphatja a vendégeitől megszabadulni kívánó gazda, de itt másról van szó Erdélyben egy szikrafogóval ellátott nyitott kemencefelét neveznek *gócnak*, s a *góc* alól kikapott fa alighanem tüzes is. Ezt elég csak megcsavarítani a levegőben: a vendég nem várja meg, hogy a hátára borítsák.

Az említett *góc* elég korán bekerült a népdalokba. Az alábbi, több változatban is ismert, az öregség és a tél hangulatát megkapóan árasztó versszak is tanúskodik erről. Már *Kriza János* 1836-ban megjelent híres Vadrózsák c. gyűjteményében is benne van, s a neves népdalgyűjtő, *Seprődi János* is feljegyezte Kibédén, 1903-ban.²

Nyárba házörzeni,
Télbe ganét hánni,
Góc alá beülni,
Dohánt vágogatni

A 79. lapon is olvashatunk egy versszakot, amelynek szenvedő szereplőjét (mármint a keszeget) akkor is más jelzővel szerepeltetnék a szép dal ismert változatainak példájára, ha a gyűjtő az alább közölt formában jegyezte volna fel dalosától:

Hej, halászok, halászok,
Mit fogott a hálótok?
Nem fogott az egyebet,
Kerek szárnyú keszeget.

Az említett hal ugyanis nemcsak a közölt szép dalnak több daloskönyvből ismert változatában *veres* szárnyú, hanem a népi halneveket ismertető szakirodalomban, sőt magában a természetben is. A *veres-* vagy *vörösszárnyú* jelző ugyanis nem alkalmi „díszítő jelző” (*epitheton ornans*, ahogy a stilisztika nevezi a homéroszi eposzokból is ismert, *rózsaujjú hajnal*, vagy *Gyorslábú Achilleusz* féle elnevezések jelzőit), hanem egy halfajtának a népi neve. Már a XVIII. század elején olyan nevezetes szakírók is följegyezték, mint a világ-

² *Seprődi János válogatott zenei írásai és népzenei gyűjtése. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1974. 335–336. old.*

hírű pedagógus-tankönyvíró *Comenius*, vagy a Dunáról monográfiát készítő kiváló katona-geográfus: *Marsigli*. A hal „hivatalos” neve (a szakirodalomban szokásos nagybetűs írással) *Vörösszárnyú koncér* (*Leuciscus rutilus* L.). Mél-tán viseli ezt a nevet, mivel úszói világos vörösek. Indokolt tehát, hogy a népdalban szereplő képviselőjétől ne *tiedeljük el* becsületet és mondhatnánk

költőien realista nevét — annál kevésbé, mivel kerek szárnyú keszeget, tudomásom szerint, nem ismer a halászati irodalom.

Úgy gondolom, a fenti példák igazolják, hogy a „Mi dalaink” új kiadásában s más daloskönyvekben érdemes lenne hasonló megjegyzéseket fűzni a népdalszövegekhez.

Morvay Péter

Hozzászólás Horváth Kálmán Helytörténeti múzeum a váli műemlék-templomban című cikkéhez¹

Valóban különlegesen „nagy kultúr-szolgálat” az a munka, amit a váli plébános, *Horváth Kálmán* végzett, helytörténeti múzeumot rendezve be műemlék-templomában. Kezdeményezése bizonyára nemcsak a szakemberek érdeklődését kelti fel, hanem — bízunk benne — elindít sok más hasonló kezdeményezést is.

A falu múltjának tárgyi emlékeire mindössze néhány éve figyelt föl az ország közvéleménye. A magyar népdalkincset *Bartók Béla* és *Kodály Zoltán* annakidején szinte az utolsó pillanatban kezdte összegyűjteni, megmentve azokat a pusztulástól. Most a tárgyaknak az összegyűjtése is az utolsó pillanatban indult meg. A háztartási és kézműves munkák, az öltözködés és a lakásviszonyok az elmúlt évtizedekben szinte egyik napról a másikra megváltoztak, s ezáltal kicserélődtek a munkaeszközök, a ruhadarabok, a lakás berendezési tárgyai is. Ha idejében nem gondoskodunk összegyűjtésükről és megőrzésükről, akkor a falusi életforma gyors változása, a sok új építkezés és a modernizálás következtében pótolhatatlanul veszendőbe mennek. A tegnap használati tárgyai így a ma múzeumnak értékes darabjaivá válhatnak, hiszen híven tükrözik elmúlt korok életét, munkáját, művészetét.

A gyűjtést segíti, de nehezíti is, hogy napjainkban divattá lett a népművészeti, sőt a népi használati tárgyak gyűjtése is. Értékes emlékeink így könnyen az öncélú modernkedés, vagy a haszonlesés áldozatául eshetnek. Kevesen vannak olyan helyzetben, mint egy-egy község lelkésze, hogy minden

gyanúsítástól mentesen, önzetlenül, ilyen nagyértékű gyűjtőmunkát végezhetnek, valóban az egész község javára, de a nemzeti kultúra gazdagítására is.

Horváth Kálmán úttörő kezdeményezéséből kiviláglik, milyen körültekintéssel, hány szempontot figyelembe véve lehet csupán elvégezni ezt a feladatot. Ha a föllelhető, a községben kallódó anyagot összegyűjtöttük, akkor még csak az elején vagyunk a munkának. Ezután már csak avatott szakemberek segítségével dolgozhatunk igazán eredményesen tovább, hogy az anyagot megfelelően elrendezve, a jövő számára konzerválva a kiállítási térhez alkalmazkodva állíthassuk ki. A cikkíró elmondja, milyen lelkes segítőkre talált munkája közben. Bizonyára mindenütt akadnának lelkes és önzetlen segítők a muzeológusok, régészek, kiállításrendezők, belső építésszek között is, akiknek közreműködése nélkül a legértékesebb darabokat tartalmazó gyűjteményből sem lehet valóban értékes kiállítás.

A legjobb megoldás kétségtelenül az, ha a templomon kívül, esetleg egy ahhoz csatlakozó helyiségben, megmaradt műemléktoronyban vagy épületrészben, esetleg a plébánia valamelyik helyiségében rendezzük be helytörténeti kiállításunkat, vagy — hiszen itt egy egész falu közös ügyéről van szó — a községnek egy erre a célra rendelkezésre bocsátott házában, helyiségében.

Ha végképp nincs máshol alkalmas helyiség, s a gyűjtött anyag — mint Válon is — kiállításra érdemes, akkor felhasználható a templom is, amennyiben méretei, kihasználtságának mértéke

¹ Horváth Kálmán cikke a Honismereti Híradó 1974. 3. számában jelent meg.

és építészeti stílusa ezt lehetővé teszi. Ekkor azonban a gyűjtött anyagot annak tudatában kell elhelyezni, hogy nem múzeumba, hanem templomba kerül. Egy-egy múzeumépületnek az a célja, hogy falain belül értékes-érdekes, megőrzésre és kiállításra méltó tárgyakat őrizzen. A múzeumot e tárgyak érdekében hozták létre az épület egésze alárendelt eszközként szolgálja a kiállított gyűjteményeket. Más a helyzet a családi otthonban, vagy akár a színházban, a templomban is. Ezek az épületek is őrizhetnek egy-egy értékes, megőrzésre és kiállításra alkalmas tárgyat, de ezek nem önmagukért vannak első-sorban hanem az épületet díszítik, gazdagítják, az összfunkciót szolgálva.

Ha a templomban állítunk ki tárgyakat, képeket, írásokat, akkor azokból annyit, olyat és úgy helyezhetünk el, hogy a vallásos áhitatot (tehát az épület eszmei funkcióját) tegyék teljesebbé. Erre jellegüknél fogva alkalmasak lehetnek egyházi ruhák, kelyhek, megfelelő témájú szobrok, festmények; megfelelő környezetben azonban alkalmassá tehetők különböző használati eszközök, népművészeti tárgyak, vagy akár egy-egy levél, okirat is. Ezek ilyenkor szinte jelképpé növekedve illeszkednek bele a környezet eszmei-esztétikai összhatásába.

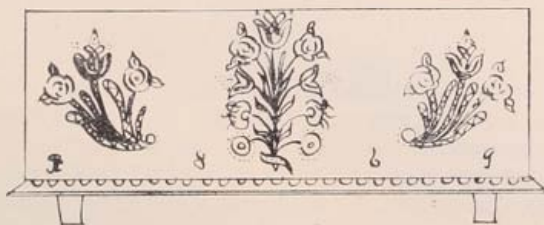
Ha azonban gyűjteményünk akkora, hogy jellegénél vagy mennyiségénél fogva szinte már önálló múzeum, akkor ez nem húzódhat meg egyszerű díszítőelemként az istentiszteletra szánt térben. A gyűjtemény ekkor kiállítási termet igényel, erre pedig az istentiszteletra használt tér nem alkalmas. Ha megfelelő belső térkiképzéssel, az összhatás megbontása nélkül lehetséges, akkor ilyen esetben célszerű leválasztani egy részt a templom bensejében, s az így kialakított előcsarnokban, oldaltérben rendezhetjük be kis kiállításunkat. (Ahogy a templomok előcsarnokaiban sokhelyütt újságokat, kegytárgyakat

árusítanak, vagy faliújságokat, hirdetményeket helyeznek el.)

A váli templom értékes gyűjteménye is így valhatnék igazán a templom és a község, sőt az egész magyar kultúra kincseve: ha egyseges belső térkiképzéssel simuina bele a templom össz-funkciójába. Az istentisztelet céljaira jelenleg a templomtérnek csupán kisebbik felét használják, a hosszahajóban einhelyezett padokkal és a hosszahajó végébe tett szembemiséző oltárral. Üresen tátong azonban a hosszahajót követő hatalmas, kerek, kupola alatti tér és az ezt lezáró szentély. A korszerű igényeknek megfelelő, a hívók és a miséző pap közösségét jobban hangsúlyozó centrális istentiszteleti teret a kupola alatti kőralakú területen lehetne kialakítani, középre helyezett oltárral s az oltárt körülvevő padokkal. (A szentély a tabernákulummal és a stallummal szervesen kapcsolódhatnék ehhez a térhez.) Ilymódon a templom hosszahajójának egy része (vagy akár egésze!) felszabadulhatna, s itt előcsarnokfélélet lehetne kialakítani, olyan térelválasztással, amely a monumentális belső tér egységét mégsem bontaná meg. Az így keletkezett előcsarnokban s a hozzá csatlakozó gyóntatókápolnában aztán önálló, egységes kiállítási helyiséget lehetne berendezni.

Szerte az országban folyik a műemléktemplomok restaurálása az Országos Műemléki Felügyelőség irányításával és támogatásával. A katolikus templomokban pedig — gyakran a restaurálási munkálatokkal párhuzamosan — a II. Vatikáni Zsinat irányelvei szerint átalakítják a belső térelrendezést. Templomaink átfarmálódásának korszaka egybeesik a népi, történelmi emlékek összegyűjtésének történelmi lehetőségével. S ha e kettős, sőt hármas feladatot alkalmas emberére talál, akkor — mint a váli példa is mutatja — igen szép eredményt hozhat.

Dr. Lukács László

Csomortáni festett láda 1869-ből

Cselédek a büki uradalomban¹

Bük község hazánk legnyugatibb részén Vas és Győr-Sopron megye határán, a kanyargó Répce folyó mentén, az országhatártól délkeleti irányban, tölsérszerűen szélesedő völgyben fekszik.

Bük község első lakosai Sopronhoz tartozó várjobbágyok voltak, s így már az Árpádok idejében nemességet nyertek. Ezek a kispapok lakták és birtokolták a falut, illetve a határát. Nem is alakult ki itt a középkorban földbirtok, csak a XVII. század elején kapott nagyobb területet az Erdélyből menekült *Barcsay Benedek*, ki üldözői megtévesztésére a Barcsay nevet Nagy-ra változtatta, s ő lett a Felsőbüki Nagy-család alapítója. A család több tagja töltött be fontos tisztségeket Sopron megyében. A legkiemelkedőbb szerepet a reformkorban élt *Felsőbüki Nagy Pál* játszotta, ki nagyhatású szónoklatával 1825-ben elindította a Magyar Tudományos Akadémia megalapításának.

Az elkövetkezendő években ősi birtokát — adósságai miatt — kénytelen volt eladni, s így került a Felsőbükiek földje a gróf Jankovich-család, majd nősülés révén a Markovich-család tulajdonába. Ótőlük a XX. század elején — ugyancsak nősülés évén — a gróf Szapáry-család tulajdonába ment át a birtok, de 1925-ig nem ők gazdálkodtak, hanem bérbeadták a büki cukorgyárnak.

Itt külön kell szólnom a cukorgyár szerepéről. A büki cukorgyár 1867-ben létesült, s abban az időben az ország legkorszerűbb létesítményeként tartották számon. Amilyen fejlett színvonalat valósított meg a cukorgyártásban, ugyanolyan élenjáró gazdálkodást folytatott a birtokain is. Az 1870-es években előnyös feltételek mellett kibérelték a Markovich-család szántóbirtokát, a következő évtizedekben pedig összevásárolták a tönkrement nemesek és kisparasztok földjeit. A gazdasághoz három major: a Felsőmajor, az Alsómajor, valamint a falutól 2 km távolságra fekvő Korpa-major tartozott. A majorok dolgozó népét cselédeknek nevezték.

A *cseléd* szónak többféle meghatározását ismerjük, ezek közül a következőt választottam: akik földbirtokosnál vagy nagyobb gazdánál, hosszabb időre — rendszerint legalább egy évre — leszerződött mezőgazdasági bér munkásként dolgoztak.

A cselédek mindig szerződéskötéssel álltak be az uradalomba dolgozni. A szerződés inkább a cselédek kötelességeit, mint jogait emelte ki. Ebben sok pont utalt a szabadságuk korlátozására. Pl. „A cselédnek sem ünnep-, sem vasárnapokon, annál kevésbé munkanapokon szolgálati helyéről engedelem nélkül távoznia nem szabad.” Mindenben köteles volt munkaadója utasításait követni.

A szerződésben foglaltak szerint a cselédnek joga volt elhagynia a helyét, ha életét, egészségét, biztonságát veszély érte. E joggal azonban nem nagyon éltek, mert ha szolgálatukat megszüntették, vagy valamit kifogásolni mertek, mint „rebeliseket” máshol sem alkalmazták. A cseléd csak a rövidebbet húzhatta.

¹ Részlet a szerzőnek a Magyar Néprajzi Társaság Önkéntes Gyűjtő Szakosztálya és a Hazafias Népfront Honismereti Bizottsága 1974. február 13-1 együttes ülésén elhangzott *Cselédsorsok, cselédutak* című előadásából.

Az uradalomban dolgozók bérét nem egységesen, nem azonos formában adták ki. A nagybirtok munkásait bérezésüket tekintve több kategóriába sorolták.

a) A *konvenció*s cselédek a majorok alkalmazottainak legnagyobb létszámát alkották. Bérük túlvornó részét természetben — konvencióban — kapták meg. Ennek mennyisége legfeljebb egy hat tagú család alapvető szükségletét fedezte, ezért volt arra szükség, hogy már az alig tíz éves gyermekeket is napszámba küldjék. Konvenció csak az a fiatal lehetett, aki elérte testi erejének teljes kifejlődését. Érdekes, hogy az egész konvenciót akkor kaphatta meg, amikor családot alapított, a legény csak háromnegyed konvenció lehetett.

b) A *bennkosztos cselédek* leggyakrabban nőtlen fiatal emberek voltak. Bérük főként élelmezésből és némi készpénzből állott. Ilyen módon csak a nagyobb parasztcsaládok fogadtak cselédet, az uradalom nem, ezért bővebben nem szólok róluk.

c) A *hónaposok* tulajdonképpen egész évre leszerződött munkások voltak, de bérüket készpénzben kapták meg minden hónap végén. Munkakörüik megegyezett a konvenciósokéval, csak az életkor vagy a testi erő döntötte el, hogy miként alkalmazták őket. A hónaposok rendszerint serdülő korban lévő fiatalok voltak. Ez jó előgyakorlatot jelentett számukra a későbbi nehezebb feladatok elvégzéséhez, egyúttal az uradalom irányítói meggyőződhetnek megbízhatóságukról, munkabírásukról. Őket már cselédnek számították. *Időszakos hónapos*-nak nevezték azokat, akiket egy évnél rövidebb időre — csak a tavaszi, nyári és őszi, tehát a legszorgosabb hónapokra — alkalmazták.

d) A *napszamosok* a „létra” legalsó fokát jelentették. Itt is megkülönböztettek egész évre leszerződött és időszakos alkalmazottakat. Napszamosként a 15. évüket még el nem ért fiatalokat szerződtették, természetesen a legminimálisabb bérért. A konvenciósoknak segítettek: állatokat gondoztak, trágyahordásnál segédkeztek, állatokat vezettek mint „ostoros gyerekek” s egyéb könnyebb, de felelőségteljes munkát bíztak rájuk. Fizetésüket minden héf végén, szombaton az esti órákban kapták kézhez. A napszamosokat nem tekintették cselédeknek, azonban azokat az egész évre leszerződött fiúkat, akik már az állatok gondozását is el tudták végezni, kiscselédeknek, kisbéreseknak, ostorosoknak nevezték. Így nőttek bele fokozatosan a nehezebb és felelőségteljesebb munkakörökbe.

e) Az uradalom dolgozói közé számították az *időszakos munkára* — kapálásra, aratásra, szénakaszálásra, őszi betakarításra, télen pedig erdei munkára — felfogadott, a községekben lakó, földnélküli proletárokat, szelléreket. A sürgősebb mezei munkák idején a cselédfeleségek és cselédgyermekük is találtak elfoglaltságot, amelyért napszámbért kaptak.

A nagyüzem gépzetében mindenkinek megvolt a maga beosztása, a kirótt feladata, amelyet napról-napra el kellett végeznie, s ezt sokszor még az időjárás sem akadályozhatta meg. Ez a kimértség szabta meg a major életrendjét, s így a különböző feladatokat ellátó népség olyan munkaerőkölesöt alakított ki maga körül, amely a munka ütemének lelassítása ellenére is szigorú munkafegyelmet, a munkaidő pontos betartását követelte meg mindenkitől, akár irányító, akár tevékeny munkát ellátó feladatkört töltött be.

A sokrétű elfoglaltság alapján különböző kategóriákba sorolták az uradalom munkás népét. Ide számítottam nemcsak a fizikai dolgozókat, hanem az irányítást végzőket is, hiszen az utóbbiak legnagyobb része szintén a majorban élt, sorsuk hozzákötődött a cselédkéhez.

I. Az uradalom irányítói voltak:

1. Az *intéző*. Nagyobb uradalmat vezetett, felsőfokú végzettséggel rendelkezett.
2. A *kasznár*. Kisebb uradalmat irányított, középfokú végzettségű volt.
3. A *gazda*. Közvetlenül a major népéhez tartozott, ő maga nem végzett fizikai

munkát, csak ellenőrizte és irányította a cselédeket az intéző utasítása szerint. A gazda munkaköre szerint lehetett *uradalmi gazda*, aki általában a növénytermesztést irányította, ellenőrizte a mezőn folyó munkákat; *béresgazda*, aki a lovas és ökrös fogatok munkáját rendezte, illetve munkájukra felügyelt; valamint *tehenes- vagy gulyásgazda*, aki a tehenek gondozására, ellátására ügyelt, a tej feldolgozását, eladását irányította.

A felsoroltak bére kétszerese, négyszerese, sőt többszöröse is volt a konvenció cselédekének. Ez a birtok nagyságától, s a nevezettek rátermettségétől, hozzáállásától függött.

4. A *pallér* a napszámosok munkájának minőségét ellenőrizte. A hanyag munkát végzőket a munkájuk kijavítására rendelte.

II. Az uradalom fizikai munkát végző dolgozói munkakörük szerint a következőképpen oszlottak meg:

1. Cselédek

a) A *kocsisok* a szekérbe fogott lovakkal dolgoztak. A sürgősebb feladatokat igénylő munkákat látták el, vagy pedig nagyobb távolságra vittek fuvart, árut. Leggyakrabban a fiatalok, jó erőben lévők vállalták ezt a munkát.

Megkülönböztetjük köztük az *elsőkocsist*, aki a menet élén haladt, s ha a gazda nem volt velük, társai munkáját ellenőrizte, irányította. Ezért a beosztásért „fertánként” 50 kg búzával kapott többet. Általában a gazdával jó megértésben levőt neveztek ki elsőkocsisnak. Egyébként ugyanazt a munkát végezte, mint a többiek.

A kocsisok legfőbb eszköze volt a szekér, de kaptak szerszámokat: villát, kapát, kaszát, boronát, ekét stb. Lovákat a lóistállóban páronként, boxokban helyezték el s csak az istálló egyik oldalára állították az állatokat, mert féltették őket az összerúgástól.

b) A *béres*ek a szekérbe fogott ökrökkel dolgoztak. A kocsisokhoz hasonlóan szállítottak, de csak rövidebb távolságra. Minden béres két pár ökröt gondozott. A munkába induláskor hosszú szekérsorban haladtak, elől ment a vezető: az *elsőbéres*, aki az elsőkocsishoz hasonló feladatot látott el, s a bére is megegyezett ezével.

Munkájukat a kocsisokhoz hasonlóan hajnalban kezdték el. Nagyon sokrétű feladatot láttak el: fahordás az erdőről, trágyahordás, a gabona és a széna asztagba, illetve kazlakba hordása, az őszi betakarítás, a szántás stb.

c) A *gulyások* vagy *tehenesek* az uradalom teheneit gondozták, őrizték és fejték. Napközben ők gondoskodtak a takarmányról, az almozáshoz szükséges szalmáról. A kisborjakat is ők gondozták. Tavasszal, amikor a jó idő beköszöntött, felváltva hajtották ki az állatokat a legelőre.

d) A *kanászok* a disznókat és a malacokat gondozták. Reggel öt órakor kezdtek. Különösen felelősségteljes volt a munkájuk a malacoztatáskor, amikor nagyon kellett arra ügyelni, hogy a magdisznók össze ne nyomják a kicsinyeiket. Fontos napközi feladatuk volt a disznók őrzése, amikor kihajtották a kondát a koplalóra. A kanászt kötelezték a kutyatartásra, ezért napi 3 liter szepterát (főlözött tejet) adtak.

e) A *tejeskocsis*. Nem minden majorban különböztették meg ezt a foglalkozást, de nálunk megtisztelő beosztást jelentett, ezért röviden szólunk róla. Kötelessége volt, hogy a tejet a falu tejesarnokába, onnan a falubeliek összegyűlt tejével együtt a megtöltött tejeskannákat reggel hat órakor a Sopronba induló vonathoz kiszállítsa. Neki is a gulyásokkal egyidőben kellett felkelnie, hogy a vonatindításra elvégezhesse feladatát. Napközben is sokféle munkája volt: fuvarozás, szeckavágás stb. Mivel a pontosságára nagyon szükség volt, felemelt konvenciót kapott. Ez évente 2 mázsa búzát, naponta fél liter tejet és évi 50 pengő készpénzt jelentett.

A felsorolt uradalmi dolgozók kivétel nélkül a *cseléd* kategóriába tartoztak és munkájukért elsősorban természetbeni járandóságot, *konvenciót* kaptak. A cukorgyár idején a környék uradalmaj között a büki cselédek kapták a legnagyobb konvenciót. Ennek évi mennyisége a következő volt:

18 q keménygabona (10 q búza és 8 q rozs), ezenkívül 4 q árpa: 3 úrméter kemény tűzifa, házhoz szállítva; 1000 öl föld, amelybe kukoricát, burgonyát, babot, répát vetettek; 50 öl kiskert a konyhára szükséges veteményeknek; 32 pengő készpénz; 1,5 l tej naponként; egyéb járandóságok: 8 kg só, 8 liter petróleum, 8 kg cukor. 1928-ban az „egyéb járandóságokat” megszüntették, 1934-ben pedig a keménygabona mennyiségét is 16 q-ra mérsékelték.

A konvencióban szerepelt még a magdisznótartás a szaporulatával együtt. Ez nem azt jelentette, hogy az uradalom tartotta a kocákat, hanem azt, hogy az anyadisznóval együtt a néhány malacát vagy süldőjét is kihajthatta az uradalom esordájába, amelyet a gazdaság által fizetett kanász őrzött.

Uradalmi parádéskocsis

tett az etetésnél és az almozásnál. Közben elleshette a parádéskocsis magatartását, később pedig már melléje is ülhetett. Bokor Ernő csak 29 éves korában lett parádéskocsis, tehát 14 évig tanulta a követelményeket, melyek alkalmassá tették ezen „kitüntető” állás betöltésére. Nem volt kötött a munkaideje. Gyakran egész napokat töltött tétlen várakozásban, máskor pedig éjszaka is talpon kellett lennie.

Lényeges eltérés volt a konvenciójában: 20 q keménygabonát kapott, (ebből 16 q buza és 4 q rozs), valamint 10 q árpát, ezen kívül naponta 2 l tejet, évente 100 pengőt, különálló lakást. A szolgáltatás többi része megegyezett a cselédekével.

2. A uradalom nem mezei munkát végző dolgozói

a) Az *iparosok*. A major népének „előkelőségei” közé tartoztak, s éppen szakmai tudásukért, magasabb műveltségükért nagyobb megbecsülésben részesültek az uradalom irányítói és cselédjei részéről. Már megszólításukban érezni lehetett a meg-

f) A *parádéskocsist* a cselédek közé sorolták ugyan, bár közvetlen termelő munkát nem végzett. A parádéskocsis „magasabb” körökben forgott, hiszen az uraság vagy pedig az intéző lovait hajtott. Ilyenkor, díszes, zsinóros ruhát viselt, s urai meg is követelték tőle a bakon a feszes testtartást, egyéb alkalmakkor is kimért, „úri” viselkedést vártak tőle. Megkívánták hajának, arcának ápoltságát, ruhájának pedig mindig tisztának, vasaltnak kellett lenni. Amíg valaki eljutott a „parádéskocsis” rangig, végig kellett járnia az „illem” iskoláját, vagyis a kastély körüli szolgálatot.

Bokor Ernő, aki ma 70 éves, a szolgálat sok-sok fokát megjárva jutott el a parádé-kocsissáig. 15 évesen *házi-szolgaként* kezdte a kastélyban: udvart takarított, vizet, fát vitt a konyhára, a boltba vagy a postára küldték, s egyéb teendőket látott el. 18 éves korában *rozveiter* lett, vagyis a parádéskocsis segítője. A lovakat tisztította, fényezte a szerszámokat, lemosta a kocsit, segí-

becsülést, a tiszteletet. Még az intéző, sőt az uraság is „mester úr” megszólítással illette őket. Ugyanakkor a cselédek korra való tekintet nélkül letegeztek, vagy a legjobb esetben családi nevükön szólították meg: „Jöjjön ide, vagy jöjj ide, Baráth!”

Kovács, bognár, kőműves és szíjjártó volt a major területén. Ők is konvencionban kapták meg a bérüket, de ez magasabb volt a cselédekénél: 20 q keménygabona (12 q buza és 8 q rozs), valamint 4 q árpa jutott részükre évenként, naponként 2 l tej, negyedévenként 40 pengő készpénz, 1 kh illetményföld, 100 öl konyhakert és szabad sertéstartás. Lakásuk különálló konyhás volt, ez is a megbecsülésüket mutatta.

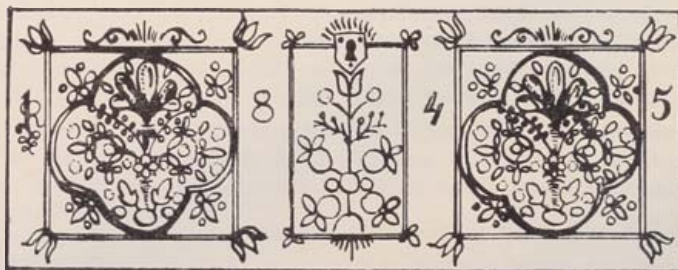
b) Az erdős az uradalom erdejének művelését, kitermelését irányította és felügyelt az erdei munkásokra. Az „erdős” elnevezés szakképzettségére utalt, vagyis olyasvalaki volt, aki csak elleste a tudományát. Ezzel szemben „erdész”-nek hívták azt, aki szakiskolát végzett. Az „erdős” védte az erdei vadállományt, a nemes vadak vadászásának idején távoltartotta a lakosságot az erdtől. A külföldi vadászokat pedig arra a helyre irányította, ahol a vadak járni szoktak.

Munkabére megegyezett az iparosokéval, a különbség: 12 méter kemény tűzifa, naponta 3 l tej, az eladott fa után 3 % kezelési díj, lakása két szobás; 3 évenként egy öltöny erdészruhát, 5 évenként egy pár gumicsizmát és gumírozott esőkabátot kapott, továbbá vadászfegyvert a dúvadak irtására. Kutyatartásra kötelezték, sőt még a fajtáját is kikötötték: vizslát kellett tartania. Ezért naponta 1 kg árpadarát és 3 l szeperát (főlözött tejet) kapott.

c) A kertész az uradalomhoz tartozó kertészet megművelését, gondozását látta el. Egyrészt a kastélybeliek szükségletére természetett zöldségféléket és virágokat, másrészt pedig eladásra. Sokirányú munkájuk mellett télen sem tétlenkedtek a kertészetben dolgozók: kijavították a melegágyak ablakait, szalmatakarót fontak a melegágyak lefedéséhez stb. A kertész az iparosokéval megegyező konvenciót kapott, de részesedett a piacon értékesített áruk értékéből is. Lakása a kertészetben állott, s konyháját sem kellett megosztania senkivel.

3. A kastélyban alkalmazott dolgozók az uraság és családja személyes szolgálatára állottak. A következő munkákat végezték: az *inas* az urasági család férfitagjainak állott rendelkezésére, míg a *szobalány* a női tagokat szolgálta ki. A konyhát a *szakácsnő* vezette, s neki segített a *konyhalány*. A *mosónői* teendőket rendszerint az egyik „megbízható” cselédféleség végezte. A felsorolt munkaköröket betöltők száma a kastélybeliek, az uraság családtagjainak számától függött. A gyermekek mellett pedig a *nevelő* vagy *nevelőnő* tevékenykedett. A felsoroltak rendszerint pénzben kapták meg bérüket, amely kb. megegyezett a cselédek konvencionjának értékével.

Szabó József

Felsőrákosi láda díszítménye

A „Nagy Sztrájk”

Sokáig — és joggal — illette ez a jelző az 1904-es vasutassztrájkot. Az előzmények ismerete nélkül ma már nehéz megérteni, miért volt óriási politikai jelentősége ennek a néhány napig tartó, gyorsan letört munkabeszüntetésnek.

Ma, a motorizáció fénykorában is valljuk, hogy az ország éltető érhálózata a vasút. Mennyivel inkább igaz volt ez a századforduló idején, amikor az automobil még sem teher- sem személyszállítás szempontjából nem jöhetett számításba. Nálunk Magyarországon pedig éppen a századforduló volt a vasút technikai felfutásának az időszaka. Csak jellemzésül: a sztrájk évében is milliókat fizetett az állam a vasúti kocsikat készítő gyáraknak kocsibérlet címén, ugyanakkor nem kevesebbet, mint húsz milliót költöttek az előirányzaton túl új kocsik vásárlására.

A vasutat kiszolgáló személyi állomány pedig nyomorgott. Az uralkodó osztály nem volt hajlandó tudomásul venni a külföldi jelzéseket: a sorozatos amerikai vasutassztrájkok után 1899-ben az angol, 1902-ben a belga, 1903-ban pedig az olasz és a svájci vasutasok szüntették be a munkát. Pedig az uralmat kézbentartó felső réteg büszke volt a vasútjára, a vasutasságot pedig az osztrák-magyar közös hadsereg mellett a második hadseregeként tartották számon. Nem kétséges, hogy a vasút volt akkor a magyar fejlődés motorja, és ez a motor friss volt és új, európai viszonylatban az egyik legjobban működő vasútüzem volt 17 ezer kilométeres hálózatával.

Tisztában volt ezzel az uralkodó osztály, csakúgy mint maga az uralkodóház is. Az intézményt egyedül az elnök, *Ludvig Gyula* MÁV elnökgazdát személyében tisztelték meg. *Ludvig Gyula* ról külön meg kell emlékezni, mert nagy szerepe volt a dolgok alakulásában. Apja 1848-as országgyűlési képviselő, akinek a szabadságharc bukása után külföldre kellett menekülnie. Távollétében halálra ítélték. *Fia, Gyula* külföldön végezte tanulmányait, mérnök lett, Belgiumban kezdte pályafutását, de rövid idő múlva hazajött és itthon — ki tudja miért — a halálraítélt emigráns fia néhány év alatt az udvar kegeltje lett.

Az agyondédelgetett *Ludvig* természetesen a legmesszebbmenően kiszolgált gazdáit. Féken tartotta a vasutasságot, megtiltotta a szervezkedést. Különösen attól tartottak, hogy a vasutasság körébe beférkőzik a szociáldemokrata párt. Ennek elejét veendő, hivatalosan engedélyeztek bizonyos érdekvédelmi szervezkedést, az országgyűlési választásoknak megfelelően négyévenként (1896, 1901, 1904). A szervezetnek azonban hivatalból jelölték ki a vezetőit, s hogy ezek milyen lojálisak voltak, arra jellemző annak a feliratnak a szövege, amelyet a vasutasok fizetésrendezése ügyében táviratilag juttattak el 1904. február 28-i gyűlésük alkalmával *I. Ferenc Józsefnek*:

A Magyar Királyi Államvasút sok ezer alkalmazottja mai szervezkedő gyülekezetéből legmélyebb hódolattal járul Felsőged magas trónusa elé, aki az igazság-
nak magasztos forrása, az elnyomottaknak utolsó menedéke, aki atyai szeretetével, népeink minden osztályát felöleli. A Magyar Királyi Államvasutak alkalmazottairól, az állam gazdaságának örökké mozgósított seregéről az állam mostohán gondoskodik. Súlyos kötelességeinkkel szemben jogi és anyagi helyzetünk nincs biztosítva, nélkülözés és gond az osztályrészünk. A fegyveres hadseregnek békében és háborúban egyaránt hűséges társai, önfeláldozó és nélkülözhetetlen segítői esedezünk Felsőged előtt, hogy atyai gondoskodásában, amellyel fegyveres hadseregét boldogítja, bennünket is részesíteni kegyeskedjék, hasonló szolgálati pragmatikát, javadalmazást és előrehaladást biztosítva

A sztrájkolók gyűlése

nekünk, mint Lajtán túli kartársainké. Felségedhez emeljük szívünket, reményünket és bizodalunkat. A Magyar Királyi Államvasutak alkalmazottainak szervezkedő gyűléséből legmélyebb alattvalói hódolattal.

A kijelölt vezetők által fogalmazott, alázattól csepegő táviratra azonban nem jött válasz.

Április 18-án a nagyobb vidéki állomáshelyeken és Budapesten a vasutasok gyűléseket tartottak, amelyen elhatározták, hogy 20-án nagygyűlést rendeznek Budapesten. A gyűlést azonban betiltották és a hivatalból kijelölt vezetőket is felfüggesztették állásuktól. Erről így emlékezik meg később védőbeszédében dr. Landler Jenő:

A frivol játéknak eddigi eredményeiben elbizakodott, az emberi jogok lenézésében világtörténelmi nevezetességre szert tenni akaró, fékevesztett hatalom hozzá mer nyúlni könnyelmű kézzel ehhez az egyetlen megmaradt emberi joghoz, a megélhetésétől megfosztott, emberi méltóságában megalázott, hitegetett, szép szavakkal dédelgetett, de tényleg agyonsanyargatott osztály eme utolsó mentsvárához: megtiltja a gyűlést, felfüggeszti Tur'sányit és Sarlayt, mert emberi mívoltuk tudatában és miniszterük szavában bízva, a gyűlést kérelmezni merészelték.

1904. április 19-én este *Turtsányi Pál* megjelent szolgálati helyén, a rákosrendezői pályaudvaron, hogy átvegye a felfüggesztéséről szóló határozatot. A szolgálatban levő vasutaság nagy felzúdulással fogadta ennek hírért s már ekkor a sztrájkot követelték. Turtsányi beszédet intézett hozzájuk és csillapítani akarta a hangulatot. Nem sikerült azonban megfékezni az indulatokat, amelyek a nagygyűlés betiltásának hírértől még magasabbra hágtak.

Abban az órában volt az érsekújvári személyvonat érkezésének az ideje. Többen kirohantak a vonat elé a nyílt pályára és ott a sínekre feküdtek. A robogó vonat megállt az élő sorompó előtt és ekkor elhangzott az első kiáltás:

Éljen a sztrájk!

Harsogó éljenzés fogadta a jelszót. 8 óra 14 percet mutatott ekkor az óra, s néhány perc múlva már kattogtak a pályaudvar távirógépei: „*Kitört a vasutas-sztrájk! Hagyjátok abba a munkát!*”

A felhívás még abban az órában eljutott az ország legtávolabbi zugába is, ahol vasútállomás működött és elkezdődött az évszázad addigi legnagyobb és legjelentősebb munkabeszüntetése Magyarországon. A sztrájk tízezreket mozgatott meg s na-

pokra megbénította az ország gazdasági vérkeringését. Politikai jellegű esemény volt, hiszen a sztrájkolók nem egyik vagy másik tőkés vállalkozóval, hanem magával a gyűlölt államhatalommal kerültek szembe. A dolgozó kisemberek mindenütt együttérzéssel fogadták, s a vasutasokat a kormányzati önkény, a zsarnokság megdöntőiként üdvözölték.

A széles néprétegek hangulatát hűen tükrözi az egykori vasúti pályamunkás, **Veres Péter** leírása:

Az 1904-es esztendő nagy eseménye a vasutassztrájk volt. A mi szűz falusi népünk a vasúttal még akkor nem ismerkedett meg közelebbről... Így hát a nép nagy többsége előtt a vasút még félig-meddig idegen intézmény volt, s a vasutasok furcsa, egyenruhás urak.

Milyen nagy dolog volt hát, amikor ezek az egyenruhás urak egyszerre csak sztrájkba léptek. A nép úgy érezte, elműlik a világ, itt már valami nagy dolog készül, ha még a vasutas urak is a nép mellé állnak.

„Mindenki velünk van”, maholnap legyőzzük az urakat, egyesülünk, testvér lesz mindenki: iparos, vasutas és paraszt. S híres dal zengett a faluban és mezőkön mindenfelé: „miénk lesz a jövő...”

Mostohaapám... mindig mondogatta akkoriban: „meglássátok, olyan beháború lesz, hogy úton-útfélen öli az ember egymást.” Ha még ő is így beszélt, hogy beszélhettek a többiek? Ugy, hogy most már csak az kéne, hogy kaszára, kapára, és neki az uraknak!

És valóban, a sztrájk nyomán már a forradalmat emlegették. Még külföldön is. A magyar vasutasság lépése Európa-szerte élénk visszhangot váltott ki. A MÁV forgalmának megbénulásával ugyanis megszakadt Nyugat- és Közép-Európa vasúti összeköttetése a Balkán országaival. Bécsben magyarországi forradalomról szóló hírek keringtek. Az akkor éppen Párizsban élő **Ady Endre** arról ad hírt, hogy a Franciaországban tartózkodó magyarok a forradalom kitörését várják.

De erre nem került sor, mert megérkezett **Ferenc József** parancsa:

Parancsolom, hogy a közös hadseregnek (haditengerészetnek), a magyar állam területén levő vasutak szolgálatában álló magyar honos tartalékos havidíjasai és legénysége, valamint a honvédségnek ugyanilyen tartalékos és póttartalékos havidíjasai és legénysége a közös hadsereg illetve a honvédség részleges kiegészítésére behívassanak és szolgálattételre a Magyar Államvasutakhoz beosztassanak.

Kelt Bécsben, 1904. április 22-én

Ferencz József

Rendőrök a sztrájk tanya kapujában

Miután a király aláírta a katonaköteles vasutasok bevonulásáról szóló parancsot, a sztrájkolók ellen mozgásba lendült a nagybirtokos-nagytőkés Magyarország elnyomó gépezete. Szinte megrendítő olvasni a Népszava 1904. április 27-i riportját a sztrájktanýáról, ahol maga az országos fõkapitány adta át a katonai behívókat a sztrájkolóknak. Vagy az országgyûlés naplóját az április 20-i ülésrõl, amelyen *Hock János, Vázsonyi Miklós, báró Kaas János, Polónyi Géza, Olay Lajos, Zboray Miklós, Kubik Béla* és más ellenzéki képviselõk támadták *Tisza Istvánt*, a sztrájk letörésére hozott intézkedésekért.

Mindez eredeti dokumentumokban, fényképekben látható a *Közlekedési Múzeum* kiállításán amelyet a közlekedési dolgozók munkásmozgalmi állandó kiállítása keretében rendeztek a *Nagy sztrájk hetven éves évfordulójára*. A kiállítás az év végéig megtekinthetõ.

Dr. Sztár László

Egy vers születésének körülményei¹

Dabas nagyközségben ez évben alakult meg a *Gyóni Géza Baráti Kör*, melynek célja, hogy a falu szülõitének méltó irodalomtörténeti elismerést szerezzen. A „Csak egy éjszakára” címû költemény születése hátterének felkutatása is ezt a célt szolgálja. A kilencven éve született *Gyóni (Achim) Géza* életútja tövises volt, költészetét még ma is vitatott.

1914. augusztus 1-én indult el Gyóni Géza Przemyslbe, ahol szinte krónikát írt a várbeli harcokról. Mint sokan mások, akkor még õ is üdvözli a háborút, de a háború eseményei, különösen az október 6-i események új irányt adtak költészetének. A szemtanúk és Gyóni Géza leírása alapján tekintjük át a Przemyslben töltött napokat s a „Csak egy éjszakára” c. költemény születésének körülményeit.

Október 6-án ködös, őszi este volt... A fagyos esõ — melyet rettenetes szél kísért —, a katonák arcát csapkodta, miközben átgémberedett tagokkal dideregtek. A csillagtalan, sötét éjszakában õt lépésre sem láttak s csak az õlmos esõ kopogása és a szélrohamok süvöltése hallatszott. A parancsnokok megkettõzték az erõd mellvédjén az õröket. Sokáig semmi sem történt. Csak a szél süvöltött félelmetesen és az esõ paskolta körülöttük a mellvédet...

Éjjel két óra tájban éles fénynyaláb lobbant a várostól jobbra esõ magaslaton, s szinte ugyanabban a pillanatban ismét megszólaltak az ágyúk. Przemysl vára, mint eleven célpont állott az ellenséges ágyúk elõtt. A várban levõk elvakulva a fényeségtõl s minden fedezék nélkül álltak a rettenetes tüzet. Ösztönös csüggedés dermesztette a sereget és a mellvédeken felállított gépfegyverek kattogni kezdtek, végig söpörve a fénypaszta alatt elõrenyomuló orosz sereget. Azok azonban jöttek. Lassan, fõltartóztathatatlanul, s közben az ellenséges ágyútûz is erõsödött. A megelevenedett pokol borzalmait fokozta az elesett várvédõk halálhõrgése, a sebesültek jajveszékelése. Már csak egyetlen kapu volt nyitva, a középsõ nagy vasajtó, de már ott is gerendák és homokzsákok feküdtek. A parancsnokok rekedtre ordították magukat, amint biztatták a védõket, bátorították õket és káromkodtak. Közben az ellenség elérte az erdõt, áttörte a gyalogsági állásokat, szétvágta a drótsõvényt. Keleten szürkülni kezdett az ég, s a támadók ezrei készültek rohamra a ködös hajnalon. Irtózatos kézitusa kezdõdött. A virradat meghûsította a támadást. Az öröm azonban nem tartott sokáig, ismét ágyútûz alá vették a várat. Agyûszó mellett hozták rendbe a várat, s gyûjtötték össze a sebesülteket és halottakat.

Az éjszaka eseményeit olvasva a megszalatkozott közkatona dühkitörése tûnik fel a sorokban:

Csak egy éjszakára küldjétek el õket:

A hitetleneket s úzérkedõket.

Csak egy éjszakára:

Mikor pokolnak égõ torka tárul,

S vér csurog a földön, vér csurog a fáról

Mikor a rongy sátor nyõszõrõg a szelben

S haló honvéd sóhajt: fiam... feleségem...

¹ Ennek és a következõ írásnak a közlésével emlékezünk meg a 90 éve született Gyóni Gézáról. (Szerk.)

Ezekről az állapotokról ír Gyóni Géza a leveleiben is.

„Pionir Achimék nagytakarítást csinálnak a várkörletben, a rendetlenség után. Miután a költözködés hónapja elkövetkezett, téli szállásomat a lovardából, ahol eddig ötszázad magammal albérlésben laktam, áthelyeztem egy tábori sátorba. Olcsón kaptam, lakóelődöm ugyanis kénytelen volt felragasztani a sátorra egy cédulát: sebesülés miatt szabad kézből kiadó. Nagyon lakályos, komfortos; találtam benne a lengyelen kívül egy sátoroszlop köré fabrikált asztalt, padot és telefont. Mi kell még? A kilátás elsőrangú: itt kanyarodik előttem, negyven lépésnyire azoknak a sáncoknak egyike, amelyeket hírből már van szerencsések ismerni. A földbe ásott lyuk fölé állított sátor előnyei közé tartozik, hogy nincs hőmérőre szükség, az ember minden percben megtudja mondani, idebent is, milyen idő van odakint. Amikor pedig szellőztetni akarok, nem kell kinyitnom az ablakot.

Kedves Barátom! Emlékezel még bizonyosan, hogy eddig tehozad írott leveleimben mindig óvatosan kerültem a tragikus hangot és lehetőleg levettem a koturnust, amely pedig itt a gránátok termőföldjén önkénytelenül ragad az ember lábára. Egy levelemből és egy versemből sem láttál kivillanni egy szikrányi kishitűséget sem, sőt én voltam az, aki a ti bizalmatokat is élesztgette, ha esetleg nem lobogott olyan magosan, mint kellett volna. De hiszen, ha már gondosan bepólyálva is, ti is csak láttátok a borzalmakat, amelyek édes gyermekei a legigazságosabb háborúnak is.

Az ember itt könnyen babonássá válik és néha úgy érzem, hogy az a régtelen bizalom a visszatérésben, amely itt írott verseimből kiárad, esetleg elbizakodottságnak tűnik föl a mindenek intézője előtt. S mikor megtapogatom magamat és érzem, hogy a harcok negyedik hónapjának kezdetén még egy golyó sem lyuggatta át testemet, eszembe jut Schiller költeménye a Polykratos gyűrűjéről és úgy érzem el kell készülnöm a túlzott szerencse adójára, amíg még talán ideje vagyok.

Ha író lehetnék! Ezt a sóhajtást most már másodszer hallod tőlem innen, de talán még most sem érted. Hiszen mi szükség is volna még egy íróra, amikor ti a reggeli kávétok mellé most is fényes tollal megírt tudósításokat kaptok olyanoktól, akik be-bekukkantanak a harcok és ostromok helyeire, mint Istók Debrecenbe és aztán — egymás lapjait verik szebbnél szebb leírásokkal. Most itt sátoromban olvasok foszladozva ideért lapokat... Valamelyik lapban egy gavallér úr azon hölgynek ismeretségét óhajtja, akit a villamoson látott és a napra figyelmeztet. És azon hölgynek a férje volt talán ugyanaz, aki véres ponyvában azon az éjszaka ott feküdt előttem a lengyel dombon... Barátom, én nem írhatok többet. Az én írásomon ne mosolygjon a kávéházi népfőlkelő tartalék...

Nem, kedves barátom, én tőlem már ne várjatok se verset, semmit. Ha

mégse tudnám megállni, hogy valamit írjak ameddig élek, akkor majd elmondom ennek a fehér kutyának, aki itt fekszik a lábamnál s aki valamelyik felrobbantott tüzhelytől tévedt ide sátoromba és kitart mellettem, mert megosztom vele menázsimat."

Es mégis ír. Ír, mert írnia kell, amikor látja a borzalmakat. A vers, a *Csak egy éjszakára*, elindult hódító útjára. A körülzárt várból repülőgép viszi ki a nagyvilágba. Több nyelvre lefordítják és Gyóni legismertebb, legnépszerűbb háborús verseként emlegetik. Halála után tizenhét esztendővel, 1934-ben, a brit irodalmi társaság pályázatot hirdetett olyan háborúellenes költeményekre, melynek szerzője maga is részt vett a világháborúban. A *Csak egy éjszakára* című költemény első helyezést ért el.

Számos irodalomtörténész foglalkozott a művel. Idézzünk röviden, egyikből-másikból:

Szerb Antal: „Ez a vers a haldokló gladiátorok átka a nézők ellen”. *Boros István:* „Ez a vers a háború elleni támadás legmegrázóbb írása, legegységesebb érzésének legkifejezőbb tükre... Igen erős bizonyíték a költő pacifista érzése mellett”. *Mikola Géza:* „Hihetett-e igazán a háborúban, aki ilyen tragikusan látta annak másik felét? Igen, igazuk van azoknak, akik Gyóni pacifista volta mellett törnek lándzsát”. *Závodszy Ferenc:* „A világháború — hiszen ötödfél évig volt eleven téma — nagyon sok költőt, költeményt termelt, de ilyen lélekbemarkoló módon nem csak nálunk, de más nép irodalmában sem tudta kifejezni a rettenetes vérontást”. *Nagy Lajos:* „Orkánok zúgását, nagy, mérhetetlen óceánok morajló erejét juttatják eszünkbe ezek a versek. Ennél elevenebb, plasztikusabb képet a szomorú világtusáról... még az sem alkothat magának, aki szereplője volt a háború e borzalmas felvonásának”. *Sir Bernard Pares* a világirodalom egyik kimagasló gyöngyének ítélte, amely eokat tehet még a békemozgalom diadalra jutása érdekében.

A vers elindult a siker útján, Gyóni Géza azonban erről már mit sem tudott, mert ekkor már mint hadifogoly, a több ezer kilométeres kálvária útját járta, hogy végül eljusson a végállomáshoz, Krasznófarszkba, ahol 33. születésnapján, 1917. június 25-én örökre lezárta a szemét.

Fábián Miklós

„Hegyeken át...” — Gyóni Géza üzenete

Szobám falának szerénységében is egyik legszebb disze, egy képkeretbe foglalt, kézzel írott vers. Anyai nagybátyám, néhai *Bertók Barna* postaigazgató őrizte azt szegedi otthonában évezedeken át, 1968-ban bekövetkezett haláláig. Az első világháború nehéz éveiben barátja és fogolytársa volt a vers írója, a tragikus sorsú katonaköltő *Gyóni Géza*, aki Przemysl erődjében együtt katonáskodott édesapámmal is.

A vers ismert, a „Levelek a Kálváriáról” sorozat X. levele. Érdekessége és értéke a képnek, hogy a költő saját kezűleg írta és aláírásával hitelesítette. A hadifogolytábor jeleneteit megörökítő rajzok övezik a szöveget s a kép jobb alsó sarkán, az orosz parancsnokság ma már elhalványult pecsétje igazolja az eredeti jelleget: 1917. Krasnojarsk, V. 9.”

Gyermekkoromban mindig megilletődve olvastam a verset és feszült érdeklődéssel hallgattam szeretett nagybátyám elbeszélését első világháborús és hadifogolyélményeiről. Köztük Gyóni Gézáról is.

Kettőjük sorsa elgondolkoztató!

Gyónit felemésztette az önmarcangolás. A sors kegyetlen játéka, hogy 1917. júniusában, éppen születésnapján halt meg. Most lenne 90 éves.

Nagybátyám, áldott humorával és fogsága idején is folytatott aktív sportolásával, átszolgáltatta önmagát a nehéz és tétlen időszakon. Ő hadifogoly-naplójában örökítette meg (a köteleességtudó hivatalnok precizitásával) évszázadunk történelmi fordulópontjának néhány érdekes adatát.

A költő nem tudott megbirkózni az étellel. Barátját éltette a remény.

Hatodik éve őrzöm a két bajtárs életútját jelképező bekeretezett verset. Ma már gyermekkorom romantikájának visszaverődő fényében ápolom a költő és barátja emlékét s így adom át a képbe öntött vers történetét az olvasónak.

Dr. Kovássy Zoltán

*Hegyeken nincsen a hűs szelíd,
Nem hűs halott, csak süttő talab.*

*A szívveléssed elakart,
Nem hűs halott, csak süttő talab.*

*Nem gyászraha, nem temetés,
Csak új várás, új szepes.*

*Nem új, hatalmas fájdalom,
Csak új várás, új unalom.*

*Nem ráz meg őjito s' ad;
Tegye hadifogoly, om mi máj*

*Nem hűs halott, csak süttő talab.
Örülök, vagy fáj a gondolat?*

Gyóni Géza

„Nem néma az a kőszobor....“

Kossuth Lajos hangja nyomán

Amikor, több mint két évtizede fölcsendült a magyar rádióban Lehel kürtjének a hangja (*Kádár Ferenc* idős, dévaványai pásztoember, „riport-alanyom” szólaltatta meg), halottam valakitől valahol: ugyan vajon Kossuth Apánk hangját mikor teszik közkinccsé az éter hullámain? Mert megvan ám ez a nemzeti ereklyénk is, csak épp úgy bujdosik, akár a gazdája. Nyomozni kezdtem. Országjárásom során, alkalmas és alkalmatlan időben, számtalan helyen szóba hoztam: ki hallott valamit arról a viaszhengerről, amelyre — fonográf felvétellel — nagy szabadsághősünk szavait örökítették?

A közelmúltban egyszer aztán (egyik barátunk temetésére menet) az autóbusszon *Naqy Bertalan* lelkész azzal a szívdobbantó hírrel lepott meg: ő hallotta 1924-ben a Miskolci Református Gimnázium fizikai előadó termében Edison recseő masináját, amelyen felelhetetlen hang: Kossuth beszéde hangzott. Nosza, gyereink Miskolcra! Minden hasztalan, a történelmi fonográfhengerről csak *Zsupán László* ny. tanár úr tudott: ő is hallotta a nevezetes felvételt, igaz: 1907-ben. Sárospatak, Monok következett, majd a szálak Budapestre vezettek vissza. *Lipthayné Bánffy Meta* és *Forrai Katalin* tanárnő útmutatása nyomán végre összeraklalkoztam *Sztán Pállal*, a Magyar Tudományos Akadémia Népzenekutató Csoportjának technikai munkatársával. Kiderült: ő maga játszotta át, még 1968-ban fonográfról magnetofon-szalagra a Kossuth hangot. S hogy az: az Országos Széchényi Könyvtár zenemű-tárában van. Valóban ott rejtőzött a fonográf felvétel, amit aztán a rádióban újabb hangszalagra mentettünk át, s egy riport-műsor keretében közzé tettünk.

Az adás óriási visszhangot keltett. Az áradó válaszlevelek rendre feltárják a becses fonográf-henger életútjának állomásait.

A *Barna Tivadar* és *Fellner Károly* által 1890. szeptember 20-án, Turinban

felvett 460 szavas beszéd a 13 Aradi Vértanú emléket méltatja. A „turini remete” szerint a szobor a Szózat eszméit tolmácsolja az utókornak, mert — úgymond: — „nem néma az a kőszobor...” Azt üzeni: Hazádnak rendületlenül légy híve, óh magyar!

Bánki Imréné budapesti rádióhallgató magától a felvételt készítő *Fellner Károlytól* hallotta visszajátszani a történelmi hangot (az 1920-as évek elején) *Fellner* ugyanis egy házban lakott velük Pesten, az Eötvös utca 48. szám alatt (Büszkélkedett is vele: neki még a házszáma is 48-as.) Az öregúr elbeszélte neki, hogy mint buzó 48-as hazafi, annak idején mintegy 10 főből álló zarándok csoportot szervezett, azzal a határozott céllal, hogy fonográffal megörökítsék Kossuth hangját. Együtt látogatták meg a Kormányzót Turinban, s ez-alkalommal fénykép is készült róluk. A csoport műszaki embere *Barna Tivadar* volt.

Maczelka Tibor, a Ceglédi Kossuth Múzeum könyvtárosa arról értesített, hogy városukban 1890. nov. 9-én, a nagy vendéglő 2 sz. helyiségében tömegek hallgatták fonográfról a „világhírű szónok élőszavát” —, amint azt a Czegléd c. újság megfogalmazta. *Németh Beáta* győri egyetemista (a Győri Közöny 1894. augusztus 26-i számában) arról tudósít, hogy „1894. aug. 25-én Győrbe is eljutott az országjáró(!) fonográf-felvétel, amelyet a Győri Első Magyar Asztaltársaság helyiségében játszottak le.” Vajon ezt szerezte meg fizikai bemutatóra a miskolci gimnázium? Mi a henger további sorsa? Hogy került mostani helyére? Kik voltak azok az életrevaló szakemberek (*Barna* és *Fellner*), akik megörökítették a múlt század egyik legnagyobb emberének szavait? Ki tisztítja meg még jobban a fonográf-zörejtől a zengő, erőteljes baritont, amelyet hallgatva fölsejlik Kossuth lenyűgöző titka?

Feleljünk e kérdésekre! Felelősek vagyunk.

Hegyí-Füstös István

A **Honismereti Híradót** a megyei népfrentbizottságokon keresztül terjesztjük. Tőlük jut el a honismereti mozgalmat támogató intézményekhez (múzeumok, könyvtárak, Művelődési Központok stb.) és személyekhez. Azok tehát akik a Honismereti Híradó számait meg akarják kapni, kérésükkel forduljanak a Hazafias Népfrent megyei (budapesti) bizottságaihoz.

Nem néma az a közönség mely amott a Magyar Solgátán
a halhatatlan vésténi halottak emlékének emeltesett

En hozsám a hirtelen elhalottak ki egykor zabolós szava
velik Magyarországot függetlenségének melyért és a lebbőlőbb köbök
annyi küzdések és mártír halál haltanak. En hozsám elhozák a múltak
szellemei a velökig hátsó országos mely amott emlékezőkötő kamazsóló
alakjának Hungarinnak halgatag ajkairól zeng:

Starádnak rendületlenül legy híve és Magyar! tisztelet a kit
tisztelet illet de híve Starádnak - érte és Magyar! Starádnak légy. Ne csinalj
magánad faragott képet hogy azt imádjad csak Starádnak Babadogának Jósere
imádó a mino imádatok azok a kit mártír halál szentvésténi halogójukoz
ahoz a mit haláluk után a jog' erege iránai tuelen, az önbizalomban megfogad
között nemzedék hite hagyomány elalkudon - En hárad geniussá magy hiedel
visszem megújulás szellemének és Magyar hogy Kegyelettel ábrázol
emléküknek, válassz az t hozom nekéd sőtök, hogy er jól vagyon, de szarad
erőben hogy a Kegyelet érzelmének vágya, melde szörvrag volna ha hűség
nem fejlődött az vána a mérs és föld élesüket feladórak. Az ő Jósere
a Magyar hárszabadságának Jósere, annak idejékor vágyak a Magyar
Ez országos zengését hallom én a messe szöveben Hungaria or
ának ajkairól

Hallják e azt amott a köröben is mind arok, a kit a szentörölög
gyáros felejtésenkül gyáros October 6-án össze gyűlekeznek a Magyar
Solgátán hogy tanúságot legyenek Jsten és világ előtt a Magyar Nemzet tie
gyalossá felől a Magyar szabadság harcainak szent emlékei iránt?

Ha hallják e! Alcheseleken hogy ne hallanak, hozon az a Szoros
visszhangja, mely hangzik az őstök szent hagyományokból, hangzik az üsdök
eszengetőből mely számon képi az éli nemzedéktől az elidőzet és heles
örökségek hangzik az emlékezők hűvességtől mely az éj eszengetőben hársz
sá a meghaltak erekkel haló kamazsába, mino a lelkesemert szava a
bün lábába, hangzik a töltésből hangzik a szentből, hangzik minden küsítől
négéséből melyet a Magyar hárszál honp'vör özőnival szemkenyirese
tölje kiptől

Attól hogy ne hallanak azt a velökig hátsó országos, de ha hallják meg is
hallgatják e? elvörök e magyuktól e szörök szörök elvörök a köbölök hárszál
mainak pályá homolára? elvörök e hárszál köbölök helyekhez hogy az elvörök cüllög
világison előtök 3 gyezmeként előtök mino az evangélium mythikusk
cüllög világison a bölcsel előtök kik az érvörököt keresek?

A világ bűnsége a Hűségem fog e hűdsére felelni

Legyenek a szent emlékek vérszavak megújítások poraikban, melde
mélben a hon szabadság Jósereinek legjobb adásvall az örökbe valószagon
keresszül, engem ki nem bocsúlhatok le a Magyar Solgátán prókába, engem
October 6-ka écszemre bocsúlva fog honalanságom remete lábában látni
a mino az engem kiragadon Stará felé nyujtva az kezéimnek a hársz
hő érzelmével állom a vértanúk szent emlékek hűdségükre és Stará
várt, a Magyarországi jellőre melyet az üsdöknek adának, is bűnsége
vörököt kérem a Magyarok Jósereit hogy tegye diadalmasra a velökig hátsó
országos mely Hungaria ajkairól a Magyar Nemzethez zeng Ugy legyen
Amen!

Fuzin September 20 1890

Körszűth Sajjt

Dr. BARCZA GEZA —
Dr. TEMESVÁRI LÁSZLÓ:

MÜEMLÉKVÉDELEM

(Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó,
Bp., 1973. 144 old.)

A műemlékekkel és műemlékvédelemmel foglalkozó törvényeink az európai jogalkotás ilyen jellegű témájában a maguk idején az elsők között voltak. Mai törvényeink más szempontokból élenjárók. Ezeket ismerteti *dr. Barcza Géza és dr. Temesvári László* könyve, amely az 1964. évi III. törvényben és végrehajtási utasításban lefektetett és ma is érvényben lévő általános rendelkezéseket és a részletes előírásokat tartalmazza, illetve magyarázza.

Az alapfogalmak (a hovatartozás, a különböző minőségű és védett egység szerinti védelem, az irányítás és a hatósági munka) tisztázásából kitűnik, hogy a műemlékek védelmét nem elszigetelten, hanem mindig környezetükkel — város, utca, közvetlen környezet, park —, képző- és iparművészeti díszekkel együttesen kell megoldani és ez csak a településrendezéssel összhangban képzelhető el. A képző- és iparművészeti díszművek védelme és restaurálása szorosan hozzátartozik a helyreállítási folyamathoz, a kulturális feladatok teljesítésének lényeges elemei ezek, hiszen nélkülük nemcsak művészettörténetünk válna szegényebbé, de a közizlés nevelése is elképzelhetetlen volna. Ezzel már érintettük is műemlékvédelmünk másik sarokkövét, nevezetesen azt, hogy „a műemlékek esztétikai és történeti értékeinek a közművelődési és oktatási munka keretében történő hasznosítása a művelődésügyi igazgatás körébe tartozik.”

A 4. §-ban részletes ismertetést kapunk a műemléki hatóság munkalehetőségeiről. Különösen az 5. pontra szeretnénk nyomatékosan felhívni a figyelmet, itt ugyanis az egyre erőteljesebben kibontakozó társadalmi segítség módozatait ismertetik a szerzők.

A következő fejezetben megismerhetjük a védett városközpontok határait és az egyedi műemlékek közül azokat,

amelyek környezetükkel együtt védettek. A könyvecskének ebben a részében (7. és 8. §) a védetté nyilvánítás elvi és gyakorlati szempontjait ismerhetjük meg.

A védett építmények hasznosítása és fenntartása a műemléki munka két sarkalatos pontja: a megfelelő funkció elősegítheti a helyes helyreállítást, a műemlékekben rejlő értékek feltárását és bemutatását. Mindezek azonban csak úgy érvényesülhetnek, ha a mindenkori tulajdonos gondoskodik az épületről és megfelelő módon karbantartja. A fennálló jogszabályok lehetőséget adnak a műemléki hatóságoknak, hogy a helyreállításokat, népi épületek karbantartását támogassák. A 15. és 16. §-ra külön fel kell hívni a figyelmet: ebből ugyanis megtudhatjuk, hogy a különböző kategóriájú műemlékek — műemlékek műemlékjellegű és városkévi jelentőségű építmények — védelmét miként kell értelmezni, hogyan kell kötelezni a tulajdonosokat a fenntartásra. A következő fejezetben a hatósági engedélyt igénylő munkákat ismertetik a szerzők: mire és mily módon kell engedélyt kérni.

A védett épületek és területek időszakos ellenőrzése elsősorban az illetékes hatóságok feladata. Ők ellenőrzik az előírások betartását, a műemlékek állagát, megakadályozzák, illetve leállíthatják az engedély nélküli munkákat. A műemlékvédelemnek ezen a területén fokozott jelentősége van a társadalmi segítségnek: mert a hatóság emberei csak úgy tudják eredményesen ellátni feladatukat, ha kialakul a műemléket védő társadalmi hangulat és szemlélet, a tulajdonosok ismerik a rájuk bízott értékeket, s a szakszerűtlen beavatkozások kellő időben az illetékesek tudomására jutnak. Ugyanez vonatkozik a régészeti leletekre is: ezek szakszerű megmentéséről az illetékes múzeumok gondoskodnak. Munkájuk csak időben kapott információ, az előkerülési hely védelme, és az ott folyó munka leállítását esetén lehet eredményes. Ez hatósági ténykedés, de a társadalmi segítség is döntő jelentőségű.

A könyv záró fejezetében azokkal a büntető szankciókkal ismerkedhetünk meg, amelyek rombolás, engedély nélkül végzett munka esetén alkalmazhatók.

Ismertetésünk célja kettős volt: egyrészt, hogy felhívjuk a figyelmet erre az össztársadalmi tulajdonviszonyokban gyökerező műemléki törvényeket ismerető és elemző kiadványra, másrészt pedig, hogy megjelöljük azokat a lehe-

tőségeket, ahol a társadalmi segítség a leghatékonyabb lehet. Ilyen jellegű támogatás nélkül ugyanis a legkörültekinetöbben megfogalmazott törvények is életképtelenné válnak, a szakemberek szorgoskodása meddő fáradozás marad, múltunk és jelenünk pótolhatatlan értékeit veszíthet. Rajtunk áll, hogy miként élünk jogainkkal és lehetőségeinkkel.

Dercsényi Balázs

Dr. ROMÁNY PÁL:

A TANYARENDSZER MA

(Kossuth Könyvkiadó, Bp., 1973. 124 old.)

Az elmúlt év elején az Élet és Irodalom tizenhárom számán keresztül tartott a tanyakérdésről folyó vita, amely szorosán kapcsolódott az 1972. decemberében Kecskeméten megrendezett, magyar tanyakérdéssel foglalkozó tanácskozáshoz. A téma folytonosságát jelzi, hogy az ÉS-ben lezárt vitával egy időben jelent meg dr. Romány Pál könyve „A tanyarendszer ma” címmel. Dr. Romány Pál a legnagyobb „tanyás megyében”, Bács-Kiskun megyében dolgozott, jól ismeri tehát a „fény árnyékában” meghúzódo tanyákat, az ott élő embereket és így számos tanyakutatónál hitelesebb képet nyújt a tanyarendszer mai alakulásáról.

A könyv első fejezetében a tanyák létrejöttéről és a tanyakeresés történetéről ír a szerző. Részletesen elemzi azokat a gazdasági, társadalmi okokat, amelyek a tanyák kialakulásához vezettek. A különböző tanyaformák ismeretese után a tanyakérdés vizsgálatának történetét ismereteli a XVIII. századtól a felszabadulásig. A megváltozott társadalmi élet, a gazdasági fejlődés változást hozott a tanyatípusok alakulásában is. Az új feltételek nyomán új funkciók keletkeztek s a tanyarendszerek is új értelmet kaptak. Romány Pál ismerteti az így kialakult típusokat, külön fejezetet szentelve a kisüzemi-, a háztáji-, az önellátó-, az ámeneti-, a kerti- és az átalakult tanyáknak.

A tanyák mai életét grafikonokkal, statisztikai adatokkal illusztrálja. A tanyák állapotáról, felszereltségéről, s az ott élők termelési tevékenységéről, jövedelmekéről, demográfiai helyzetükről, életszínvonalukról közöl részletes információkat.

Elemzi a tanyán élők művelődési igényeit és a kielégítés lehetőségeit. Kár, hogy nem foglalkozik a művelődési autók szerepével és a művelődési lehetőségek vizsgálatát csak az iskolai oktatásra és az újságolvasásra korlátozza. Ugyancsak szűk keretek között beszél a tanyavilág egészségügyi ellátásáról is, pedig ezek a kérdések nagyon fontosak. A tanyai lakosság gazdasági helyzete jónak mondható, de szociális és kulturális helyzetük igen mostoha. Az ország területén hetven körül van azoknak a művelődési autóknak a száma, amelyeknek feladata lenne a tanyai települések művelődési ellátása.

A továbbiakban a szerző a tanyák jövőjét meghatározó társadalmi és gazdasági erők szerepét elemzi, több szempontból is megvizsgálva a számbavett tényezők előnyös és kedvezőtlen vonásait. Először a felszámolást, majd a megőrzést, a fennmaradást elősegítő tényezőket vizsgálja, s végül megállapítja, hogy „... a tanyák fennmaradása még hosszú időre jellemző lesz az Alföldön.”

Az utolsó fejezet is ehhez a felismeréshez kapcsolódik. Az eddig érvényben levő jogszabályok a tanyákkal kapcsolatban a „tiltás” és „korlátozás” címszavakban jelentkeztek. Romány Pál tervszerűséget és ösztönösséget javasol s megfogalmazza azokat a szempontokat, melyek a tanyarendszer további életében fontosak és követendők lehetnek. A kötetet a független zárja, amely *Hatvani Danielt*: „Aznak a tanyának” című versét, valamint az MSZMP Bács-Kiskun megyei Bizottsága és a Bács-Kiskun megyei Tanács 1971. december 22-i ülésének a tanyai lakosság jelenlegi helyzetére és a várható változásokra vonatkozó határozatait közli.

Romány Pál tanulmánya hosszú évek vitáját foglalta össze s bátran ajánlhatjuk mindazoknak, akik a tanyakérdés problémáival kívánnak foglalkozni.

Fábián Miklós

FELSŐMOCOLÁDI HIEDELEMMONDÁK

Gyűjtötte és közzéteszi *Orbán Gézáné*

(Kiadja a KISZ Somogy megyei Bizottsága,
Kaposvár, 1973. 65 old.)

A honismereti mozgalom nemcsak növekszik és erősödik, de egyre jelentősebb eredményeket is ér el. Ennek az egyre gazdagodó munkának egyik kézzelfogható eredménye *Orbán Gézáné* gyűjteménye, amelyben falujának hiedelemmondáit adja közre a „*Múltunk és jelenünk*” sorozat második köteteként. Örvendetes az is, amiről a Bevezetésből értesülhet az olvasó, nevezetesen, hogy Somogyban elkészítették a helytörténeti kutatómunka távlati tervét s így a rendszeres honismereti pályázatok hosszú időre biztosítani fogják a megyei kiadványok anyagát, azok egyenletes színvonalát. A honismereti szakkörök és a legkiválóbb gyűjtők a munkás- és a parasztmúlt emlékeinek feltárásán munkálkodnak. A hiedelmek — melyeknek segítségével a régi világ parasztembereinek gondolkodásmódját ismerhetjük meg — ennek a múltnak fontos darabjai.

Orbán Gézáné már régóta a gyűjtés színpadán tanít, így lehetősége nyílt adatközlőinek alaposabb megismerésére és a legjobbak kiválasztására. Igen jó és hasznos — s ez a korábbi mondanévlésekből majdnem mindig hiányzott — az adatközlők életrajza, ez ugyanis igen fontos adatokat tartalmaz a mondanévlés társadalmi, történeti (és pszichikai) beágyazódásához. Jó gondolat volt az

is, hogy a szerző a kötet elején csoportosította az anyagot a készülő magyar hiedelemmonda-katalógus javasolta rendben —, s az Adattárban pontosan közölt szövegeket néhány rövid mondatral kivonatolta, összefoglalta. Így lényegesen megkönnyítette a tájékozódást a hiedelemmondák egyébként alig áttekinthető variáns-erdejében. (Jól mutatja a rendszerezés nehézségeit éppen a katalógus beosztása is, tulajdonképpen teljesen idejétmúlt szövegrendszerezési módszer alapján készült; de ez nem Orbán Gézáné, hanem mondanévkutatásunk hiányossága!)

Magáról a gyűjtött anyagról elmondhatjuk, hogy igen értékes, jó gyűjtés. S annál inkább is értékes, mivel Somogy területéről nem nagyon dúsulunk a néphit gyűjtésekben. Pontos és megbízható adatokra van szükség, s ezt csak a magnetofonos lejegyzésekkel lehet elérni. A néprajzkutatás számára ez a kötet ilyen autentikus szövegeket mentett meg. Különösen értékesek a garabonciásokról, a jvasasszonyokról, a kisértetekről szóló történetek. Egyetlen ponton vitatkoznánk csak a kötet bevezetőjével: nem az új, eddig ismeretlen hiedelemmonda típusok felkutatása a cél, hanem sokkal inkább újabb és újabb variánsok lejegyzése (nem valószínű, hogy teljesen ismeretlen típus előkerülne — inkább ismeretlen variánsra számíthatunk). A szaktudomány a kutatás során éppen a variánsok segítségével tudja a szájhagyományozódás törvényszerűségeit feltárni.

Ehhez azonban még sok hasonlóan értékes gyűjtésre és közreadott szövegre van szükség.

Hoppál Mihály

Torockói kékfestésű fehérmázás csempé 1791-ből

PÁLYÁZAT! PÁLYÁZAT! PÁLYÁZAT!

A KISZ Központi Bizottsága mellett működő, Diáknapok Országos Rendező Bizottsága az ország középfokú iskoláinak diákságát (középiskolásokat és szakmunkástanulókat) mozgósító nagy diákfesztivált, az 1975. évi, májusi Országos Diáknapok (a keszthelyi Helikon Ünnepek, a sárospataki Diáknapok, a gyulai Erkel Ferenc Diákünnepeket a soproni Országos Diáknapok, az egri Gárdonyi Géza Diáknapok) keretében meghirdeti

AZ ORSZÁGOS DIÁKNAPOK NÉPRAJZI ÉS NYELVJÁRÁSI GYÜJTŐPÁLYÁZATÁT

A pályázaton egyéni gyűjtők és gyűjtőcsoportok egyaránt részt vehetnek, bármilyen néprajzi és nyelvjárási tárgyú, nyomtatásban még meg nem jelent, *eredeti helyszíni gyűjtést tartalmazó pályamunkákkal. Beküldési határidő: 1975. március 1.*

A pályamunkákat két példányban, a területileg illetékes megyei KISZ Bizottság címére kell beküldeni. A pályamunkák terjedelme nincs megkötve, de lehetőleg ne haladják meg az 50, ritkán gépelt oldal terjedelmet. A pályázat nyílt (nem jelíges). A pályázó személyi adatait (iskoláját, osztályát-évfolyamát, lakáscímét, valamint azt, hogy milyen szakkör tagja), továbbá a gyűjtés körülményeire vonatkozó adatokat (a gyűjtés helye, ideje, adatközlőinek neve, életkora és foglalkozása) a pályamunkán gondosan fel kell tüntetni. A pályázatot országos bíráló bizottság bírálja el.

A legjobb pályaművek, a hagyományoknak megfelelően, arany, ezüst vagy bronz fokozatot, plakettet (arany fokozatúak) és oklevelet nyernek. A legjobb pályaművek szerzői emellett meghívást kapnak az 1975. évi IX. Országos Honismereti Diáktáborba. A pályázat eredményét az Országos Diáknapokon hirdetik ki.

Ajánlott pályázati témák:

1. Történeti néphagyomány (jobbágyvilág, jobbágyfelszabadítás, kuruckor, török-dúlás, tatárjárás stb.) egy helységben. Szervezett, kollektív gyűjtéssel több helység hagyományairól is készíthető pályamunka. — 2. Betyárhagyomány (dalok, történetek, betyártanyák, tárgyi emlékek stb.) Ezt a témát több helységben végzett szervezett gyűjtés alapján lehet igazán eredményesen feldolgozni. — 3. Babonás történetek (boszorkányokról, táltosokról, garabonciásokról, lidércekről stb.), lehetőleg magnetofon felvétel alapján. — 4. Népi gyógyítás egy helységben. (A betegség népi elnevezései, tünetei, racionális és babonás gyógymódjai, gyógynövények — meghatározva — és egyéb hagyományos gyógyszerek; egykori neves gyógyítók emléke.) — 5. Egy helység belterületének és határának földrajzi nevei. (Térképpel, a helyi mondák szó szerinti megörökítésével.) — 6. Ragadványnevek és becenevek egy helységben. (A névadás és névhasználat szokásai, történetei.) — 7. A szarvasmarha, a ló és a kutya hagyományos nevei és magyarázatuk (pl. Hóka, Csákó stb.) egy helységben. — 8. A hagyományos gazdálkodás (szántás-vetés vagy aratás-hordás-cséplés) ismeretanyaga és szókincse egy helységben, a kiadott útmutató füzet szerint. — 9. Egy kihalt kisipar. (Munkamenet, munkaeszközök, termékek, értékesítés; életmód; kulturális hagyományok.) — 10. Egy volt hagyományos kisiparaszti gazdaság eszközkészlete. (Leírásuk, használatuk, beszerzésük, készítésük, gondozásuk, a hozzájuk fűződő hiedelmek.) — 11. Hagyományos házbereendezés (bútorzat, használati eszközök, textíliák, az egyes helyiségek használata) egy helységben. Alaprajzzal, fényképpel. — 12. Egy hagyománytartó háztartás konyhaberendezése és eszközkészlete (bútorok, tűzhelyek, edények stb.) Alaprajzzal, fényképekkel, az eszközök származására és használatára vonatkozó adatokkal. — 13. A székér és a szán típusai, használata, részfelvezései és készítése egy helységben. — 14. A temető néprajza (fejfák, síremlékek, sírfeliratok, fejfakészítés, temetkezési szokások) egy helységben. — 15. Egy törzsökös parasztcsalád (pásztorcsalád) története, életmódja és kultúrája.

(folytatása a 63. oldalon következik).

A NÉPKÖLTÉSZET GYŰJTÉSÉRŐL ÉS AZ ESZTÉTIKAI NEVELÉSBEN BETÖLTÖTT SZEREPÉRŐL

A népköltészet gyűjtői úgyszólván a kutatások kezdete, tehát már a XIX sz. közepe óta hangoztatják, hogy a gyűjtőmunka sürgős, minden erőnket össze kell szednünk, ha a valóban szép, értékes népmeséket, balladákat, dalokat, gyermekjátékokat még meg akarjuk menteni a pusztulástól. A paraszti életforma megváltozik, az idős emberek az élet perifériájára szorulnak, emlékezetük romlik, egymás után meghalnak, a népköltészet az utaktól, vasúttól ezért falvakba szorul, s ott is kiveszőfélben van.

Vannak azonban ennek a civilizációs szempontból joggal elmaradottnak bélyegezhető falusi kultúrának olyan értékei, melyeket saját jól felfogott érdekünkben át kell mentenünk városias életformánk keretei közé is, s ezek a paraszt-, vagy népszerűbb nevén népművészet, népköltészet, népzene, a néptánc és a gyermekköltészet. De nemcsak maguk a díszített tárgyak kívánatos, hogy helyet kapjanak otthonunkban, s a népköltészeti alkotások szellemi, esztétikai kultúránkban. Ha a pusztai tárgyat, szöveget, dallamot, balladát vagy mesét szervesen illesztjük a mi merőben más jellegű életformánk keretei közé, veszít esztétikai kvalitásai-ból, sőt nemegyszer zavaróvá, fölöslegessé válik. Meg kell tehát ismer-nünk a tárgyak, a népköltési darabok eredeti funkcióját, szerepét, embertől emberhez szóló mondanivalóját és művészi aktivitásra sarkalló jellegét is ahhoz, hogy valódi mivoltát megérthes-sük. Esztétikai kultúránkat valóban gazdagítsa, s mindnyájunknak valóban mondjon valamit, ami által mi is többek leszünk. A szobadíszként alkalmazott tehénkolomp, vagy a háttérzene-ként hallgatott balladaéneklés lehet divatos, de semmiképpen sem szolgálhatja azt a kettős célt, amelyről szól-tunk.

Munkánk kezdetén nyilvánvalóan a *gyűjtés* áll. Mi, kenyerünk szerint is

etnográfusok, folkloristák kevesen va-gyunk, számunk, a határokon túl élő kutatókat is beleértve, nem haladja meg a kétszázat. Egy-egy szakterületre két-három ember jut, s a vidéki kuta-tóhelyeken dolgozók munkaidejének egy-egy töredéke. Minden kiváló éne-kes, mesemondó, emlékhordozó anya-gát akkor sem tudnánk összegyűjteni, ha száz kezünk, száz magnetofonunk és filmvetítőnk volna is, s egy nap nem huszonnég, hanem negyvennyolc, vagy hetvenkét órából állna. Az idő pedig sürget, mert az első világháború előtt élt öregek száma és ereje folyton fogy, a két háború között született nemzedék anyagát pedig nagyon meg kell rostál-nunk, ha a tisztabúzáat az ocsutól el akarjuk választani.

Az önkéntes gyűjtők segítségére va-gyunk utalva. Nem azért, mert tudomá-nyos munkánkhoz nincsen elegendő anyagunk, s az amatőr segítők által sok utánjárással, kemény munkával és nem kis anyagi áldozattal összegyűjtött meséket, balladákat, gyermekjátékokat akarjuk kötetekké formálni, hisz leg-többüknek annyi a gyűjtött anyaga közgyűjteményben, íróasztaliókban, hogy az unokáira is marad kiadnivaló. Közügyről van szó, melyből mindnyá-junknak haszna van, mindnyájunk munkáját értékesebbé teszi, s az utá-nunk következő generációk is igen há-lásak lesznek érte, ha jól végeztük.

Az 1973. évi diáknapi pályázat igen jól érzékeltette azt a széles skálát, aho-gyan néprajzi gyűjtőmunkát végezni lehet: sokszor viszonylag gyengébb ta-nulóanyaggal — tanítási és — anyagi feltételek között is igen jól, máskor igen jó körülmények között, sok mun-kával és nagy anyagi ráfordítással is keveset érően.

De hogyan fogjunk hozzá?

Mindenekelőtt *ismerjük meg a tájat*, ahol élünk és ahol dolgozni akarunk. A legközelebbi múzeum néprajzi kuta-

tója rendelkezésünkre bocsátja ehhez a szükséges irodalmat, vagy legalább az elolvasandó legfontosabb munkák címjegyzékét és felvilágosít, hogy területükön melyek azok a témák — nagyon kevés lesz ilyen —, amelyeket modern szempontok szerint és alaposan fel dolgoztak, s nyomtatásban is megjelentek. Nyilvánvaló, ugyanis hogy Miklós Gyurkánétól Klézsen nem érdemes dalokat, balladákat gyűjteni, Fedics Mihályt, Palkó Józsefnet — ha még élének — felesleges volna mesék miatt faggatni. De még velük kapcsolatban is akadhat tennivaló. Kevés az olyan nótá- vagy mesefa, akinek a teljes tudásáról, repertoárjáról hangfelvétel készült, filmfelvételünk pedig tudtommal csak az egy dorozsmai-szegedi Tombác János mesemondóról van. Filmfelvevőgéppel azonban kevés iskolai szakkör rendelkezik, a magán gyakoribb, de a hangszalag drága, meg kell fontolnunk, mire használjuk fel.

Miután megtudtuk, hogy a szűkebb táj történetéről, társadalmi összetételéről, néprajzi, népköltési anyagából mi jelent meg nyomtatásban, kíséreljük meg feltárni, hogy mit őriznek az archívumok: a helyi, a megyei múzeumé és a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattára. Gyűjtési területünk adott: az a körzet, ahonnan diákjaink bejárnak. A körzetünkbe eső faluról, falvakról, városokról kell egyéni és közös munkával minél többet megtudnunk ahhoz, hogy eldöntsük, mi is legyen a fő gyűjtési területünk, amelynek az anyagát szakkörünkkel belátható időn belül, monográfikus teljességgel ki is tudjuk méríteni.

Nyilvánvalóan mások lesznek a teendők, ha egy falu, egy táj népköltési anyagát kívánjuk összegyűjteni és ismét mások, ha a gyermekköltészetet vagy ünnepi szokásokat. Gyűjtési útmutatóink szép számmal készültek. Bocsátott és bocsát ki ilyeneket a Népművelési Intézet, a Néprajzi Múzeum, s legutóbb egész sorozatot adott ki az egri Dobó István Múzeum a palóc kutatásokkal kapcsolatban. Közös hibájuk, hogy kis számban jelentek meg, s nem szereshetők be annyi példányban, mint az kívánatos lenne, a szakkör valamennyi tagja, vagy legalább a könyvtára számára. Leghelyesebb, ha szakember tanácsadókat megkérdezzük, jelent-e meg kérdőív, útmutató kiválasztott témánkkal kapcsolatban, s ha igen, kölcsön kérjük néhány hétre és a szakköri tagokkal együttesen ki-jegyzeteljük. Kívánatos, hogy valamennyien elolvassák, s az így nyert

ismeretek birtokában döntjük el a végzendő munka menetét és osztjuk ki a szerepeket.

Témánk és munkánk jellege függeni fog attól is, hogy milyen jellegű az az iskola, ahol tanítunk. Néprajzi, népköltési gyűjtőmunka elképzelhető az általános iskolában, sőt ha az óvónéninek kedve és ideje van hozzá, még az óvodában is, különösen jó eredménnyel folyhat a középfokú tanintézetekben: gimnáziumokban, szakközépiskolákban, de a szakmunkásképző intézetekben is.

Az általános iskola alsó tagozatában jó eredménnyel gyűjthetők mondókák, egyszerűbb párbeszédű gyermekjátékok, rövid, ún. gyermekmesék: mondókák, kámesék, állatmesék, rátótiadák — minden évben egy-egy műfaj —, a felső tagozatban az irodalmi tananyagnak megfelelően tündérmesék, tréfás, reális mesék, történeti és hiedelemmondák. Ha magnetofonon van, vagy dallamot is tudunk kottázni, népdalok, jeles napokhoz fűződő szokások is (bő változatanyaggal). Hasonló lesz a munkánk a mezőgazdasági szakmunkásképző intézetben is azzal a különbséggel, hogy az évek során nem egy falu, hanem egy kis táj, iskolánk körzete népköltési anyagát gyűjthetjük össze a tanulókkal. Itt is tanácsos egy-egy évben egynemű anyagot gyűjteni. A feljegyzett szövegeket, a hozzájuk fűződő cselekményt, dallamot, mozdulatot, a népköltési alkotások szerepét, jelentőségét így módunk van megbeszélni, összehasonlítani, a diákokat a minél teljesebb, énebb, gadagabb szövegek, szokásformák rögzítésére, esetleg megtanulására is biztatni.

A szakközépiskolákban működő honismereti szakkör lehetőleg az iskola szakmai érdeklődési körébe vágó témát válasszon. Egészségügyi szakközépiskola tanulói például egy-két év alatt szépen össze tudják gyűjteni valamelyikük szülőfalujának a kisbaba gondozásával, nevelésével kapcsolatos fel-fogását, hiedelmeit, szokásait, költészeti anyagát: szép példáját láttuk ennek az 1973. évi diák pályázaton is.

Gimnáziumi irodalmi szakkör keretében nyilvánvalóan a bonyolultabb, magasabbrendű népköltési műfajok; balladák, hősmesék-tündérmesék, énekestáncos gyermekjátékok, az emberi élet főbb állomásaival kapcsolatos szokások gyűjtésére, megfigyelésére kerül a hangsúly. Széphangú énekes, kiváló tehetségű mesemondó, monda- vagy történetelbeszélő tudásanyagának kikérdezésére, rögzítésére feltétlenül sort kell keríteni. Ha jeles történeti személy,

költő, író, kiemelkedő népi személyiség: énekes, mesemondó, halottlító, stb. emléke él az iskola környezetében, kézenfekvő a vele kapcsolatos emlékezések, mondák összegyűjtése. A lakodalmi szokások, emlékek, jelenségek, versek, dalok megőrkítésére leghelyesebb, ha egy kis közösség vállalkozik. A halálra való előkészületek, temetés, öröklés rendje, lélek útja-sorsa a túlvilágon ill. a temető feltérképezése, fejfák, emlékoszlopok lefényképezése, rajzolása a legjellemzőbb sírfeliratokkal együtt, szintén lehet egy kis munkaközösség feladata. A gimnáziumi szakköri tagoknak is lehetőleg egymáshoz közeledő, egymást kiegészítő, egymással összevethető témákat adjunk ki, hogy az együtt dolgozásra, véleményeserére minél nagyobb legyen a lehetőség. A témák kitűzésénél mindig a világos körülhatárolás és a mélységben való feltárás vezessen bennünket, ne pedig a sokat markolás, felületes, vázlatos leírás elve.

A kiszemelt faluban vagy tájegységünk területén a kiválasztott témából műfajból számbavesszük mindenek előtt a kiemelkedő adatközlőket. Ezeknek a felkutatása a diákok feladata, akik családi kapcsolataik révén csakhamar nyomára buknak, hogy kik (voltak) a legjobb énekesek, mesemondók, kik voltak évtizedeken keresztül násznagok, kik emlékeznek vissza legszívesebben gyermekkorukra, vagy kik őrzik leghívebben emlékezetükben ifjúkoruk ünnepi szokásait.

Minden esetben pontosan meg kell határozni, hogy élő, ma is dalolt, mesélt szövegekről, gyakorolt szokásokról, játszott gyermekjátékokról van-e szó, vagy pedig olyanokról, melyeket a két világháború között, esetleg az első világháború előtt daloltak, meséltek, játszottak. Ha munkánkat egyetlen falura koncentrálnak, leghelyesebb, ha mind a három évfolyamra tartozó jó adatközlőkről gondoskodunk.

A jó adatközlő szépen, tisztán beszéljen magyarul, tisztán énekeljen, és őt magát is érdekelje az az anyag amelyet nekünk elmond. Így csakhamar a legkészségesebb segítők lesz. Ha ilyen férfiakra, asszonyokra, esetleg gyermekekre találunk, pontosan rögzítsük életkörülményeiket: mi a nevük (családnév, keresztnév, melléknév, esetleg csúfnév), mikor születtek, hol? Ha nem a gyűjtés színhelyén, hány éves korukban kerültek a községbe? Milyen családból származnak: földműves, iparos, jobbágy, kismemes stb. Ismeretanyagukat honnan merítették?

Írjuk le pontosan a megnevezett személyek vagy a megjelölt könyvek, kéziratok adatait is. (Hasznos, ha területünk kiemelkedő adatközlőiről szakkörünk számára kartotéklapot készítünk, mely tartalmazza az imént felsorolt adatokat és az adatközlő fényképét is.)

Az adatközlőt, miután megismertük, megbarátkoztunk vele, kérjük meg, készítsen jegyzéket emlékmagyaráról: több mesemondó, pl. *Ruszkovics István*, *Büszke Kocsis Miklós* stb., összeírta a gyűjtő számára meséit. Ha az adatközlő erre nem vállalkozik, kérjük meg, diktálja le nekünk, hogy mit tud. Az ilyen jegyzék jó alapul szolgálhat későbbi gyűjtőmunkánkhoz, bár ne tekintsük vélelegesnek. Hasznos, ha kiegészítése céljából pl. a mesemondó hallgatót is kikérdezzük, vagy több adatközlőt összehívunk, hogy kölcsönösen emlékeztessék egymást repertoárjukra, róluk elő nem vett darabjaira.

Ezek után következhet a repertoár hangszalagra vétele, ha meggyőződünk róla, hogy adatközlőnk valóban jó előadó (egyetlen mese vagy dal meghallgatása elegendő ehhez). Leghelyesebb, ha az általa készített jegyzék szerint haladunk, hisz nyilván az ő emlékezetében is így élnek az egyes darabok. Minden darabnál megkérdezzük, hogy ezt milyen alkalommal szokta/volt elmondani, eldalolni, mi célt szolgált, mit akart vele kifejezni stb., lehetőleg oly módon, hogy ezzel ne zavarjuk az előadásban.

Hangfelvétel közben jegyzeteket készíthetünk a hallgatóság magatartásáról, a mesemondó arc- és kéz-játékáról stb., de természetesen csak akkor, ha gyakorlott hangfelvétélkészítők vagyunk. Magát az előadót általában nem zavarja az, hogy hangfelvétel készül arról, amit mond, leghelyesebb, ha rögzítjük a mikrofont s megbeszéljük vele, hogy egy meghatározott távolságra üljön tőle.

Kötött szövegek felderítő gyűjtésénél, vagy ha nincsen magnetofonunk, kézzel is jegyezhetünk, különösen, ha tudunk gyorsírni, ez azonban sokkal fárasztóbb a gyűjtő és az adatközlő számára is és rendszerint kevésbé pontos, mint a hangfelvétel.

Ha egy-egy jó adatközlő teljes tudásanyagának a végére értünk, írjuk le a hangszalagról, amit elmondott, eldalolt. A szöveget szó-, sőt betűhíven jegyezzük le, minden kijárat, kiegészítés, vagy kihagyás nélkül. A dalammal használatos népköltési szövegeket, ha egy mód van rá, ne fosszuk meg dalamlunktól, mert ezáltal esztétikai érték-

kük csökken. Miután népköltési szövegeink, népszokásaink nagyrésztet dal-lam kíséri, kívánatos, hogy gondoskodjunk a szakkör számára dallamlejegyzéshez is értő diáktagról, vagy vegyük igénybe más, zeneileg képzett szakember segítségét. A kötött ritmusú mon-dókák, kiszámolók ritmusjelölését bár-melyik jó ritmusérzékű szakköri tagunk el tudja végezni. Hasznos, ha egy-két szakköri foglalkozást a hangszalagról való szöveglejegyzésnek szentelünk. Ez a munka viszonylag könnyen megtanulható, minden jó nyelvérzékű diák el tudja végezni. A tájnyelvi formák, hangalakok jelöléséhez használjuk fel *Végh József* útmutatását (Hangjelölési útmutató az önkéntes nyelvjárási gyűjtők számára. *Magyar Nyelvtör* 1970. 94—99. old.)

A hangszalagról lejegyzett gyűjteményünket olvassuk el adatközlőnkkel is — vagy olvassuk fel neki. Igen jó megfigyelései lesznek saját szövege lejegyzésmódjáról, mert hisz a legtöbb jó mesemondó, énekes, igen szépen beszéli azt a nyelvjárást, amelyben él. Ha egyik-másik szövegének rögzítése valamilyen oknál fogva nem sikerült tökéletesen, ő maga *foia felajánlani*, hogy újra elmondja. Leghelyesebb ha a gyűjtemény kiigazításakor beszéljük meg az adatközlővel a különböző szövegrészek funkcióját, a közösség életében betöltött szerepét, alkalmazásának módját, idejét — ha az adatközlő életének egy korábbi szakaszán szokta volt elmondogatni, eldalolni — és azt, hogy az adatközlő mit is akart volna képpen az adott népköltéssel alkotással kifejezni (ezt a kérdést ne erőltessük túlságosan). Ilyenkor kerülhet sor az előttünk homályos értelmű szavak kifejezésének megmagyaráztatására is. Megtekinthetjük esetleg azt a kéziratot vagy kivonttatott könyvet is, amelyet az adatközlő forrásának mond. Ennek az adatait minden esetben rögzítsük.

Ha több közelkorú jó énekes, mesemondó stb. repertoárját, tudásanyagát, az egyes darabok funkcióját, szerepét és az adatközlőnek a hozzájuk fűződő megjegyzéseit rögzítettük, csakhamar jó kézünk lesz a vizsgálatra kiszemelt falurész, község, tájegység népköltési anyagáról, s nyilatkozataink alapján ezt az anyagot időhöz, a közösség életének egy meghatározott szakaszához is tudjuk kötni. Természetesen változataink is lesznek szép számmal, ez mutatja, hogy az illető dal vagy mese — abban az időben — népszerű, divatos volt.

Ajánlatos — bár mind kevésbé lehet-séges — egy-egy dalolási, mesemond-

dási alkalmon résztvenni, tollfosztón, téli esti beszélgetésen jelen lenni, vagy pedig az énekest, mesemondót kérjük fel, hogy a szakkörnek — lehetőleg otthon, megszokott környezetében, és nem az iskolában vagy művelődési házban — több alkalommal is daloljon, meséljen. Ilyenkor ne készítsünk hangfelvételt vagy jegyzeteket, csak figyeljük az előadót, amit mond, ahogyan mondja, s utána szakköri beszélgetés vagy dolgozat formájában rögzítsük a tapasztalatakat. A népköltési gyűjtés egyik fontos mozzanata a jó megfigyelés, ezt a képességet is ki kell tehát fejlesztenünk a szakkör tagjaiban.

Monografikus értékű népmese, népdal stb. gyűjteményünk több célra is felhasználható. Egy-egy énekes vagy mesemondó repertoárja beküldhető, terjedelmétől függően, akár két vagy három pályamunkaként is. A legjobb, legnépszerűbb darabokat felhasználhatjuk népköltési tárgyú, vagy azzal kapcsolatba hozható nyelv- vagy irodalom óráinkon, bemutatót rendezhetnek belőle a szakkör jó énekesei, előadói, felhasználhatók iskolai ünnepélyeken, tá-bortüzeknél stb. Egyes darabjai diáklapokban, kisebb-nagyobb egységet képező részletei a szakköri munkát bemutató kiadványban publikálhatók. Ha mód nyílik a teljes gyűjtemény vagy az abból készülő reprezentatív válogatás kiadására, ennek összeállításához kérjük ki az általunk választott, gyűjtött népköltési műfaj legjobb ismerőjének tanácsát.

Pályamunka céljára való felhasználás vagy közlés esetén kívánatos, hogy a szövegekhez jegyzeteket is fűzzünk, melvek az adatközlő adatait, észrevételeit, szövegeinek rendeltetését, célját, a gyűjtőknek az énekesrel, mesemondóval és a szöveggel kapcsolatos megfigyeléseit tartalmazzák. (Tipológiai jellegű jegyzetek készítése a szakember feladata.)

Katedrán, pódiumon vagy szakköri foglalkozás keretében történő előadás esetében nagyon fontos a megfelelő, esztétikai szempontból kiemelkedő, ép, teljes, a közösségre, tájra jellemző változat kiválasztása. Sajnos olyan szak-könyv, szakcikk mindezidáig nem készült, amelynek az alapján a magyar népköltési szövegek esztétikai szempontból kategorizálhatók lennének. *Kodály Zoltán* a népzene-kutatók ki-képzésénél gondolt erre az igen fontos szempontra, ezért az ő értékítéletére bátran támaszkodhatunk. Régi stílusú, vagy jó újstílusú dallamhoz ritkán társul silány, értéktelen szöveg.

A prózai szövegek, mesék, mondák

megítélésénél a tanárnak az irodalomban használatos kategóriákat kell alkalmaznia. A gyűjtésnél a pontos szövegrögzítés, a teljességre való törekvés vezessen bennünket; a megtanulás, megtanítás, bemutatás esetében azonban gondosan válogatnunk kell, csak a leg szebb, lekértékesebb, legjellemzőbb darabok érdemesek erre. A népköltési szöveg esztétikai velejárójának kell tekintenünk a dallam és a ritmus mellett az előadás közben alkalmazott kéz és arcjátékot, valamint azt a célt és azt a formát, amikor és ahogyan felhasználják. Az előbbit kíséreljük meg szintén bemutatni, az utóbbit elmondani, elmagyarázni, esetleg színpadon is megeleveníteni.

Tudnunk kell, hogy a népköltési szöveg, legyen az dal, mondóka, mese vagy monda, formai szempontból kötött: világos szerkezetű, jellegzetes ritmusú, választékos, a műfajnak és az előadási alkalomnak megfelelő nyelvű alkotás, mely, ha helyesen választjuk meg, szívbeli gyönyörűséggel tölti el és remekül elszórakoztatja a kisbabát, az óvodás- vagy iskoláskorú gyerekeket, de a fiatalokat és a felnőtt hallgatókat és a velük játszó, nekik daloló, mesélő szülőket, nagyszülőket, pedagógusokat, előadóművészt is. Nem lehet tehát merev, élettelen, színtelen, fantáziatlan, de túlcicomázott, túlérzelmes vagy szellemkedő mulatságos sem. A kiemelkedő népköltészeti alkotás, legyen az nyelvi, zenei, vagy díszítőművészeti jellegű, a természetes, mesterkéletlen szépség erejével ragadja meg az olvasót, hallgatót, szemlélőt. Olyan szép, mint egy virág, szép táj napsütésben, záporosó vagy vihar idején, hozzá képest a legtöbb műköltői alkotás is csinaltnak, mesterkéltnek hat. Nyilvánvalóan nem minden szájhagyományban élő darab ilyen, s nem minden énekes vagy mesemondó elsőrendű művésze a mesterségének. Azon kell lennünk, hogy mindenek előtt a kiemelkedő tehetségeket kutassuk fel, azoknak a tudásanyagát rögzítsük, azoknak a magartását, alkotásmódját, előadóművészetét fegyvertessük meg tanítványainkkal.

Ha többször is elmeséltetjük egy-egy mesemondóval, énekesrel ugyanazt a szöveget, eldalloltatjuk vele ugyanazt a dalt, észre fogjuk venni azt is, hogyan él, hogyan változik, módosul minden alkalommal. A változtatás igénye, lehetősége teszi léttel telivé, valósággal önálló életet élővé a népköltészeti, népművészeti alkotást és tölti el az alkotás érzetével az előadót is. Nemcsak a szinonimáknak, hasonló értelmű, ha-

sonló hangzású szavaknak van itt nagy jelentősége, hanem az előadási alkalomnak is. A kisbaba-mondókák, dalok úgy módosulnak, bővülnek, ahogyan nő, értelmesedik a gyerek. Az altatók például a legkisebb korban csak becéző, a kicsi gögicselésére emlékeztető hangutánzó szavakból állnak, később már tejeskét, kenyérkét igényel neki, ha jó lesz és elalszik, így megnyugtató törekszenek, ha édesanyja nincs odahaza. A kisebb gyerekeknek szóló mesék is egyszerűek, jobban ritmizáltak, könnyen felfoghatók, megtanulhatók, észben tarthatók. A nagyobbaknak szólók már mind kalandosabbak, a mesemondó tapasztalati körén kívülálló nagyvilágban segítik a gyereket eltájékozódni. Felnőttek számára az ifjúkori kalandok és a közvetlen környezetben szerzett tapasztalatok kerülnek előadásra, a mese Európa-szerte ismert tündéres, fantasztikus, letűnt társadalmak mitológiai elképzeléseire épülő „tartalmába”, cselekményébe beleszöve.

A jó adatközlők dalaiból, meséiből, mondáiból készült hangfelvételek szintén alkalmasak a szűkebb körben való bemutatásra. Gondosan különítsük el és lehetőleg ne sokat koptassuk tudományos kutatás céljait szolgáló eredeti hangfelvételeinket, ezeket legfeljebb akkor vegyük elő, ha újabb darabokkal adatokkal ki tudjuk egészíteni. Az átiátzással készült változatok nyilvánvalóan a legszebb, legreprezentatívabb darabokat kell, hogy tartalmazza, s leg-többször tekintettel kell lennünk hallgatóink életkorára is.

A nem kis munkával, de jól összeállított hangfelvétel-illusztráció kiválóan felhasználható tanítási órán. TIT előadáshoz, de alkalmas arra is, hogy a szakkörben a dal- vagy mesetanulást elősegítse. A többszöri meghallgatást felhasználhatjuk arra is, hogy a diákok megfigyeléseket tegyenek a kiemelkedő népköltési alkotással kapcsolatban, tehát ne csak „cigánvfülre”, hanem tudatosan, logikai síkon is elsajátítsák azt.

Munkánk eredményeképpen elkészül egy gazdag anyagot tartalmazó kiadásra is alkalmassá tehető népköltési monográfia, melynek egyes részleteit a diákok pályamunka formájában is kidolgozhatják. A gyűjtemény legszebb, lekértékesebb darabjait diákaink is jól ismerik, az erre alkalmasak művészi formában el is sajátítják. Így egy-egy táj népköltészete nemcsak az öregek emlékezetében fog élni, hanem a fiatalok tudásának, kulturális műveltségének is szerves része lesz.

Kovács Ágnes

FELDERÍTŐ KÉRDŐIV A BUKOVINAI SZÉKELY NÉPHAGYOMÁNY GYŰJTÉSÉHEZ

A Bukovinából hazatelepedett székelység többszázéves néphagyománya rendkívül jelentős tudományos és művészeti érték. A Magyar Néprajzi Társaság Önkéntes Gyűjtő Szakosztálya és a Hazafias Népfront Tolna megyei Bizottságának Néprajzi Munkabizottsága éppen ezért szeretné az eddignél jobban összefogni és meggyorsítani e hagyományok felkutatását és megőrkítését — számítva ebben a hazatelepített székelység érdeklődő tagjainak bekapcsolódására is.

Kérjük ezért a néprajztudomány, a honismereti és az öntevékeny művészeti mozgalom barátait, válaszolják meg az alábbi kérdőpontokat és a kitöltött kérdőívet (vagy csak a sorszámozott válaszokat) — a helyi művészeti együttes vagy a HNF helyi szervezete útján, illetőleg közvetlenül — *juttassák vissza a szekszárdi Balogh Ádám Múzeumba* (7100 Szekszárd, Mártírok tere 20.), amely a jövőben létre kívánja hozni a bukovinai székelység muzeális tárgyainak és a rájuk vonatkozó leírásoknak, dokumentumoknak központi gyűjteményét. (Természetesen nemcsak a válaszokat, hanem a részletesebb leírásokat is örömmel fogadjuk.)

Kérdőpontok

1. Ismernek-e a családban megőrzött vagy idősebbektől hallott történeteket, mondákat, dalokat, szólásmondásokat a székelység egykori kimeneküléséről, kivándorlásáról, moldvai-bukovinai bujdosásáról, bukovinai megtelepüléséről? Melyik bukovinai helységről és melyik családról szólnak ezek, s kik tudják a történeteket, dalokat elmondani, eléne-

kelni? (Jegyezzük fel az illetők nevét, életkorát és lakáscímét.)

2. Kiket tartanak a bukovinai székelység köréből kiváló elbeszélőnek, dalosnak, táncosnak, zenésznek, szövegnek, himzőnek, faragónak? (Nevük, életkoruk, lakáscímük, egykori bukovinai lakóhelyük, melyik művészeti ágba tűnnek ki?)
3. Kik azok a székelyek, akik Bukovinában valamilyen népi kisiparral (szűcs, takács, kovács, ács, bogárnár stb.) rendszeresen foglalkoztak? (Nevük, életkoruk, lakáscímük, egykori bukovinai falujuk, mesterségük.)
4. Hol, kinél található még Bukovinából hozott ruhadarabok, szöttesek, díszített vagy díszítetlen bútordarabok, gazdasági eszközök és egyéb használati tárgyak? (A tulajdonosok címe, a tárgyak megnevezése; hajlandók-e ezeket a Múzeumnak ajándékozni vagy eladni?)
5. Kinek a birtokában vannak Bukovinából hazahozott fényképek, feljegyzések, régi családi iratok, könyvek? (Cím, a dokumentum megnevezése. Hajlandók-e ezeket a Múzeumnak átengedni vagy lefényképezésre kölcsönadni?)
6. Ki vállalkozik a régi bukovinai életmód, az olyan helyi népszokások stb. leírására, melyek különböznek a *Sebestyén Ádám* Andrásfalváról szóló könyvében¹ leírtakból? (Név, életkor, lakáscím, egykori bukovinai lakóhely; esetleg a leírandó témakör megjelölése.)

A kérdőív megválaszolásának időpontja. A kérdőív megválaszolójának neve és életkora, foglalkozása, lakáscíme is feljegyzendő.

A kérdőívet összeállította:

Morvay Péter

Tanyás vidékeken, hagyományos szőlőtermelő és bányavidékeken lakó gyűjtőknek ajánlható témák: 16. Tanyai település és építkezés. (Alaprajzokkal, fényképekkel.) — 17. Régi préházak és pincék. (Alaprajzokkal és fényképekkel. A berendezés és az eszközök ismertetésével.) — 18. Bányász hagyományok.

A pályázni óhajtok kiválasztott témájuk kidolgozásához részletes útmutatást kaphatnak a Néprajzi Múzeum Gyűjtésszervezési Csoportjától (1087 Budapest, Könyves Kálmán körút 40.).

A két példányban beküldött pályamunkák egyúttal automatikusan részt vesznek az 1975. évi XXII. Országos Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtőpályázat megyei és országos ifjúsági tagozatán is, s mindkét helyen pályadíjat (az országos döntőben pályadíj-kiegészítést) nyerhetnek (ld. részletesebben az Országos Gyűjtőpályázat külön felhívását: a Honismereti Híradó 1974. 1. számában).

SZERVEZŐ BIZOTTSÁG

TARTALOM

A honismereti mozgalom helye a közművelődésben (*Töltési Imre — Dr. Novák József*) 3

A 30. ÉVFORDULÓ FELÉ

Csepel felszabadulásának előtörténete (*Dr. Zachár László*) 3

KRÓNIKA

Honismeret és névkutatás (*Balogh Lajos*) 12

„Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne”
(*Beke György*) 15

A bukovinai székely néphagyomány gyűjtőinek szekszárdi tanácskozása
(*Halász Péter*) 17

Pedagógusjelöltek a honismereti munkában (*Dr. Novák József*) 22

Pusztaszeri körkép (*Dr. Trogmayer Ottó*) 24

Iskolatörténeti gyűjtés Szentesen (*Tóth Jánosné*) 27

Új kőbányai utcanevek (*Dr. Dömötör Akos*) 31

Eleven honismereti munka Komárom megyében (*Jakab József*) 33

Díszítőművészeti tanfolyam indult Mezőcsátán (*P. Z.-né*) 35

SZABAD FÓRUM

A „Mi dalaink” margójára (*Morvay Péter*) 36

Hozzászólás *Horváth Kálmán* Helytörténeti múzeum a váli műemlék-templomban című cikkéhez (*Dr. Lukács László*) 38

TERMES

Cselédek a büki uradalomban (*Szabó József*) 40

HONISMERETI OLVASÓKÖNYV

A „Nagy Sztrájk” (*Dr. Szitár László*) 45

Egy vers születésének körülményei (*Fábián Miklós*) 48

„Hegyeken át...” — Gyóni Géza üzenete (*Dr. Kovássy Zoltán*) 50

„Nem néma az a kőszobor” (*Hegyi-Füstös István*) 52

KÖNYVESPOLC

Dr. Barcza Géza — Dr. Temesvári László: Műemlékvédelem
(Ism.: *Dercsényi Balázs*) 54

Dr. Romány Pál: A tanyarendszer ma (Ism.: *Fábián Miklós*) 55

Felsőmocsoládi hiedelemmondák (Ism.: *Hoppál Mihály*) 56

PÁLYAZAT! PÁLYAZAT! PÁLYAZAT!

Az Országos Diáknapiak néprajzi és nyelvjárási pályázata 57

GYŪJTÉSI ÚTMUTATÓK

A népköltészet gyűjtéséről és az esztétikai nevelésben betöltött szerepéről
(*Kovács Ágnes*) 58

Felderítő kérdőív a bukovinai székely néphagyomány gyűjtéséhez
(*Morvay Péter*) 63

MUNKATÁRSÁK

Balogh Lajos, az MTA Nyelvtudományi Intézetének tudományos munkatársa, Bp. — **Bathory János**, egyetemi hallgató, Bp. — **Beke György**, író, Kolozsvár — **Dercsényi Balázs**, az OMF tudományos munkatársa, Bp. — **Dömötör Akos dr.**, a Magyar Munkás-mozgalmi Múzeum muzeológusa, Bp. — **Fábián Miklós**, könyvtáros, Dabas — **Halász Péter**, az Agrárgazdasági Kutató Intézet tudományos főmunkatársa, Bp. — **Hegyi-Füstös István**, református lelkész, Bp. — **Hoppál Mihály dr.**, az MTA Néprajzi Kutató Csoportjának tudományos titkára, Bp. — **Jakab József**, a HNF Komárom megyei Bizottságának alelnöke, Dorog — **Kovács Ágnes**, az MTA Néprajzi Kutató Csoportjának tudományos munkatársa, Bp. — **Kovássy Zoltán dr.**, ügyvéd, Bp. — **Lukács László dr.**, gimnáziumi tanár, Kecskemét — **Morvay Péter dr.**, a Néprajzi Múzeum ny. osztályvezetőhelyettese, Bp. — **Novák József dr.**, a Népművelési Intézet főelőadója, Bp. — **Pekárovics Zoltánné**, művészeti előadó, Mezőcsát — **Szabó József**, általános iskolai igazgatóhelyettes, Bük — **Szitár László dr.**, a Közlekedési Múzeum titkára, Bp. — **Tóth Jánosné**, tanár, Szentes — **Töltési Imre**, a HNF Országos Titkárságának munkatársa, Bp. — **Trogmayer Ottó dr.**, a Móra Ferenc Múzeum igazgatója, Szeged — **Zachár László dr.**, gimnáziumi tanár, Bp.